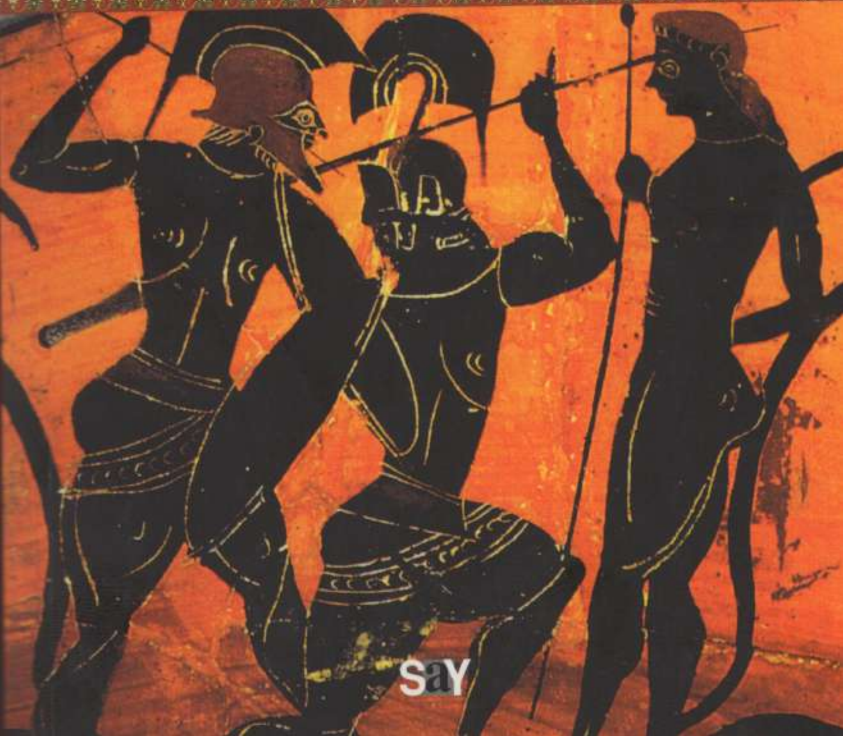
Bütün Yapıtları - 4

ARİSTOTELES

ATİNALILARIN DEVLETİ

Eski Yunancadan Çeviren: Furkan Akderin

ARİSTOTELES

ATİNALILARIN DEVLETİ

Bütün Yapıtları - 4

Say Yayınları

Aristoteles Bütün Yapıtları / 4

Atinalıların Devleti / Aristoteles
Özgün Adı: Περί ζώιων κινήσεως

ISBN 978-605-02-0281-6
Sertifika No: 10962

Eski Yunancadan Çeviren: Furkan Akderin
Sayfa Düzeni: Tülay Malkoç

Baskı: Kurtiş Matbaası
Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 613 68 94
Matbaa sertifika no: 12992

1. Baskı: Say Yayınları, 2013

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
e-posta: dagitim@saykitap.com • online satış: www.saykitap.com

ARİSTOTELES

ATİNALILARIN DEVLETİ

Bütün Yapıtları - 4

Eski Yunancadan Çeviren:
Furkan Akderin

say

İÇİNDEKİLER

ARİSTOTELES HAYATI ve ESERLERİ

Ahmet Cevizci

Aristoteles, Antikçağ felsefesinin en önde gelen filozofudur. Benzer düzeyde bir felsefeye, İlkçağda sadece Platon'un erişebildiği kabul edilir. Muazzam bir entelektüel heykel gibi Antikçağa damgasını vurmuş olan Aristoteles,[1] pek çoklarına göre tüm çağların en büyük birkaç filozofundan birisidir.[2] Nitekim bilim ve felsefede onun başarmış olduklarıyla rekabet etme ümidi besleyebilen insan sayısının bir elin parmaklarını geçmediği hemen herkes tarafından kabul edilir.

Aslında, bir filozof olarak Aristoteles'i harekete geçiren şey, Platon'u ve daha önceki tüm filozofları motive etmiş olan şeyden hiç farklı değildir. O da hakikati keşfetmek, neyin gerçekten var olduğunu bulmak istiyordu. Aristoteles'in bu doğrultuda, hocası Platon da dahil olmak üzere, herkesten çok yol aldığı, hakikate biraz daha yaklaştığı düşünülür. Bunu sağlayan şey de sadece felsefi dehası, analitik düşünen aklı ve dolayısıyla, bir filozof olarak büyüklüğü olmamıştır; için-

1 Barnes, J., *Aristoteles,* Çev. Düzgören, B. Ö., Altın Kitaplar, İstanbul, 2002, s. 9.

2 Bkz., Irwin, T., Aristotle's First Principles, Clarendon Press, Oxford, 1988, s. 6; Irwin, T., "Aristotle", Routledge Encyclopedia of Philosophy (Gen. Ed. Craig, E.), Version 1:0, Routledge, London, 2001.

de bulunduğu tarihsel dönem, yerleşmiş olduğu, bütün bir Yunan felsefesine tepeden bakan konum onun hakikat yolunda herkesten daha büyük bir mesafe almasını sağlamıştır.

Hayatı

Aristoteles, milattan önce 384 yılında Khalkidiko yarımadasının kuzeydoğu kıyısında küçük bir kent olan Stagira'da doğmuştur. Babası, Makedonya kralı Amyntas'ın, Büyük İskender'in dedesinin, özel hekimliğini yapmış olan Nikomakhos'tu.[3] Babası gibi, hekimler soyundan gelen annesi Phaistis, Aristoteles'in hayatının son yıllarında düşmanlarına karşı sığındığı Khalkis kentinde doğmuştu.[4]

Aristoteles'in, köklerinin Sağlık Tanrısı Asklepios'a dek uzandığına inanılan ve Yunan dünyasında ampirik bilimin en önemli temsilcileri olan hekimler soyundan geliyor olması, onun tıp, biyoloji ve doğa bilimlerine olan ilgisinin de nedeni olsa gerek.[5]

Kaynaklar, Aristoteles'in anne-babasını çok küçükken kaybettiğini ve akrabalarından Proksenos'un bakım ve gözetimine verildiğini bildirir. Aristoteles on yedi yaşındayken Atina'ya gelerek eğitimini tamamlamak amacıyla Platon'un Akademisi'ne girer. Aristoteles burada tam yirmi yıl kalır. Bu yirmi yılın, her ne kadar dokuz yılı Platon'un Sicilya seyahatlerinde bulunduğu döneme denk düşse de, on yılının Platon'un başkanlığında, bir yılının da üstadın ölümünden sonra, Speusippos'un önderliğinde geçirildiği bilinmektedir.

---

3 Laertios, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri,* V 1.

4 Ross, W. D., *Aristoteles,* Çev. Arslan, A. vd, İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 1.

5 Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy,* Vol. VI: *Aristotle – An Encounter,* Cambridge University Press, Cambridge, 1981, s. 19.

Platon'un sağlığında "okulun beyni" olarak görülen Aristoteles, Platon'un ölümünden sonra Akademi'de, hiç hoşlanmadığı, "felsefeyi matematikselleştirme"[6] eğilimine ağırlık verilmesiyle okuldan ayrılır.

347 yılında, Akademi'den eski bir arkadaşı olan, sonradan Assos ve Atarneus'un politik liderliğini elde eden Hermeias'ın davetini kabul ederek Mysia'ya gider ve üç yıl süreyle burada kalır. Burada, Hermeias'ın evlatlığı veya cariyesi olan Pythios'a vurulur ve onunla evlenir.[7] Pythios'la evliliğinden, karısıyla aynı adı taşıyan bir kızı olan Aristoteles'in, eşi son Atina ikameti sırasında ölünce, Herpyliss adlı Stagiralı bir kadınla gayri meşru ilişkisinden de Nikomakhos adlı bir oğlu olur.[8]

Aristoteles bundan sonraki iki yılı, yani MÖ 344-342 yılları arasındaki dönemi, Midilli'ye yakın bir ada olan Mitylene'de geçirir. Burada olmasının en önemli nedeni, adanın yerlilerinden olan dostu Theophrastos'un, burada ona uygun bir yerleşim sağlayışıdır. Burada bilimsel çalışmaları için malzeme toplama çabası içine giren Aristoteles'in biyoloji alanındaki araştırmalarının hemen tamamı, Assos'ta ve özellikle de Mitylene'de geçirdiği bu son dönemde gerçekleşir. Nitekim eserleri sık sık bu coğrafi bölgede gözlemlenen doğal olaylara gönderme yapar.

342 yılında, bir okul açmak üzere Atina'ya dönen Aristoteles, bu sırada Makedonya Kralı Philippos tarafından, o zamanlar henüz on üç yaşında olan oğlu İskender'in eğitimini üstlenmesi için saraya çağrılır. Burada yedi yıl süreyle Büyük İskender'in hocalığını yapan filozofun, öğrencisine Homeros'un eserlerini okuttuğu, siyaset felsefesi üzerine dersler verdiği, onunla hükümdarların görevleri ve yönetim sanatı üzerine tartışmalar yaptığı sanılmaktadır. Söz

---

6 Aristoteles, *Metafizik*, 992a 32.
7 Laertios, Diogenes, *age*, V 3.
8 Ross, W. D., *Aristoteles*, s. 4.

konusu eğitim faaliyetinin Aristoteles üzerinde de, dikkatini tefekkür hayatından eylem hayatına ve politik konulara yöneltecek şekilde, pozitif etkiler yaptığı tüm Aristoteles yorumcuları tarafından kabul edilmektedir. Kesin olan bir şey daha vardır ki Büyük İskender'le Aristoteles arasında hiçbir zaman sıkı bir dostluk ilişkisi oluşmamıştır; hatta fatihin, onun Yunanlıların barbarlardan mutlak üstünlüğü tezine aykırı olarak, Asya'nın fethine yönelip Batı uygarlığını Doğu medeniyetiyle birleştirmeye çalıştığı dikkate alınırsa, İskender'in onun öğütlerini dikkate almamış olduğu bile söylenebilir.[9]

İskender, fetihleri için Asya'ya doğru ilerlerken, Aristoteles de yarım bıraktığı bilimsel araştırmalarına dönmek ve bir eğitim ve araştırma merkezi kurmak üzere Atina'ya döner. *Lykeum* ya da "Lise" adıyla bilinen, tarihin tanıdığı bu ikinci büyük eğitim ve araştırma kurumunun kuruluş tarihi 335 yılıdır.

Atinalı olmaması dolasıyıyla Atina'da mülkiyet hakkı bulunmayan Aristoteles'in, kentin kuzeydoğusunda, Lykabettos tepesi ile İlissos arasında uzanan korulukta kiralamış olduğu birkaç binadan oluşan okulun içinde, dersliklerin yanı sıra İskenderiye ve Bergama kütüphanelerine örnek oluşturan yaklaşık beş yüz yazma eserlik bir kütüphane; büyük bir harita koleksiyonu ve doğa tarihiyle ilgili derslerde sıklıkla başvurulan bir eşya müzesi bulunmaktaydı.

İskender'in, müzedeki eşyaları toplayabilmesi için Aristoteles'e önemli bir para verdiği ve Makedonya İmparatorluğu'nun sınırları içinde yaşayan tüm avcılara ve balıkçılara, gözlemledikleri, bilimsel değeri olan her şeyle ilgili üstadı bilgilendirmelerini emrettiği anlatılır. Aristoteles, derslerini verdiği, bilimsel araştırmalarını sürdürdüğü ve eserlerini yazdığı bu kurum için, bir de yönetmelik hazırlamıştır.

---

9 Bkz., *Age*, s. 5.

Okulda iki tür ders yapmıştır. Mantık, fizik ve metafizikle ilgili daha soyut konuları, okulun bahçesinde, oldukça sınırlı sayıda öğrenciyle tartışarak ele aldığı, ileri düzeyde öğrencilere hitap eden sabah dersleri, *akroamatik* denilen derslerini meydana getirmekteydi. Genellikle öğleden sonra veya akşamları retorik, etik, sofistlik ve politika gibi daha pratik ve somut konularda, nispeten daha geniş bir kitlenin talebiyle oluşturulmuş dersler ise *ekzoterik* denilen ikinci ders türünü oluşturuyordu.

Bugün "Aristoteles külliyatı" diye geçen, özgün haliyle Grekçe 1462 sayfadan oluşan eserler bütünü, bu derslerin, kendisi ya da öğrencileri tarafından tutulmuş notlarından meydana gelir.

Aristoteles'in, burada hayatının son ve en verimli 12-13 yıllık dönemini geçirdiği söylenebilir. Büyük İskender'in 323 yılındaki ani ölümü, bu oldukça verimli geçen dönemin sonuna işaret eder. Atina, imparatorun ölümünün ardından, bir kez daha Makedonya'ya duyulan nefret ve hıncın dışa vurulduğu merkez olur. Makedon egemenliği süresince bastırılmış olan düşmanlık duygularının önündeki tüm engeller ortadan kalkar. Aristoteles, İskender'in öğretmenliğini yapmış olduğundan, Atinalıların gözünde şüphe duyulan biri haline gelir. Bu negatif duyguların, rakip iki felsefe okulunun, Akademi ve İsokratesçi Okul'un, Aristoteles'e yönelik, daha ziyade mesleki rekabetten kaynaklanan olumsuz duygularıyla birleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Aristoteles, tıpkı Sokrates gibi, onu ortadan kaldırmaya karar vermiş politikacılar tarafından, "dinsizlik" ithamıyla mahkemeye verilir. Fakat Aristoteles Atinalıların "felsefeye karşı ikinci bir cinayet işlemelerine engel olmak" amacıyla, 322 yılında Atina'dan ayrılır ve bir Makedon garnizonu olan Khalkis'e sığınır.

Aristoteles, yaşadığı bu travmanın da etkisiyle, aynı yıl, bir süredir mustarip olduğu hastalığın bedeninde yapmış olduğu ağır tahribat sonucu yaşamını yitirir.

Bilim Sınıflaması

Aristoteles, felsefe adı altında toplanan bilimlerin, bir bütün olarak varlığı ele aldıklarını söylemekteydi. Bilimlerin varlığın farklı yönlerini ya da alanlarını farklı yöntemlerle ele aldıklarını söylerken bilimlerin özerklik ya da bağımsızlığından etkilendiği görülen Aristoteles, aynı çerçeve içinde insan bilgisinin, birleşik bir bütün olmadığı gibi, bağlantısız bir çeşitlilik de oluşturmadığını ima etmekteydi.[10] Bu yüzden, şemsiye terim olarak "varlığı" kullanan; varlığın farklı alanları olduğunu, dolayısıyla farklı konuları, amaçları ve başlangıç noktaları olan farklı bilim dallarının var olmasının son derece doğal olduğunu savunan Aristoteles, buna göre bilimleri üçe ayırır: Poetik (*poetike*), pratik (*praktike*) ve teorik (*theoretike*) bilimler.[11]

Bilimler, insanın sırasıyla bilme (*theoria*), eyleme (*praxis*) ve yapma ya da yaratma (*poiesis*) gibi üç temel etkinliği bulunduğu gerçeğinden hareketle sınıflanırlar. Pratik bilimler, bilgiyi bizatihi kendisi için değil, eylem için bir kılavuz, bir araç olarak ister. Pratik felsefenin kapsamı içine giren disiplinler siyaset felsefesi ve etiktir. Bu iki disiplin, insanın farklı koşullar altında nasıl eylemesi gerektiğiyle ilgili bilimler olup, özellikle iktisat, retorik ve strateji gibi bilimler, siyaset felsefesine tabi olan disiplinler olarak ortaya çıkar.

Pratik bilimleri, bilgiye eylemin bizzat kendisi için değil, yararlı ya da güzel bir şey yaratmak için yönelen poetik ya da prodüktif bilimler izler. Burada bilgi, güzellik yaratma amacına tabi olup, estetiğin bir dalı olarak sanat kuramına karşılık gelir ve edebiyat eleştirisi ve retoriği içerir.

Söz konusu bilimlerden sonra gelen kuramsal bilimlerde ise, genel olarak ele alındığında, herhangi bir pratik amaç

10 Bkz., Barnes, J., *Aristoteles*, Çev. Düzgören, B. Ö., Altın Kitaplar, İstanbul, 2002, s. 42..

11 Aristoteles, *Metafizik*, 1025b 15.

gözetmeksizin bilme veya anlama amacıyla bilme söz konusudur. Konuları açısından değerlendirildiğinde, kuramsal bilimler de kendi içlerinde, doğa bilimi, matematik ve "teoloji" ya da "ilk felsefe" olarak üçe ayrılır.[12] Bunlardan doğa bilimi kendi içinde botanik, zooloji, psikoloji, meteoroloji, fizik ve kimya gibi disiplinleri kapsar. Bütün bu bilimler, ayrı bir varoluşa sahip olan ve değişen şeyleri, yani hareket halinde olan maddi varlıkları konu alır. Başka bir deyişle, bilgi, olduğundan başka türlü olamayanın bilgisi olsa da doğa bilimleri, değişen doğadaki değişmeyen yasaları araştırır. Buna göre, Aristoteles açısından doğa dünyası değişse bile, onu yöneten yasalar değişmez; doğa bilimleri, işte bu yasaları konu alır.

Aristoteles açısından doğa bilimlerinin belirleyici ilkesi, bu bilimlerin konu aldığı nesnelerin insan eyleminden bağımsız olmalarıdır. Pratik ve yaratıcı/üretici bilimler, konu aldığı şeylerin gerçekleşmeleri veya ortaya çıkabilmeleri için insanın eylemine veya ustalığına ihtiyaç duyarken, doğa bilimlerine konu olan varlıkların hareketlerinin nedeni onlara dışsal değildir. Matematikse, değişmez olmakla birlikte, ayrı bir varoluşu olmayan nesneleri, yani tözleri niteleyen şeyler olarak, yalnızca sıfat cinsinden bir varoluşa sahip olan sayıları ve mekânsal şekilleri konu alan bilimdir. Kendi içinde aritmetik ve geometri diye ayrılan matematik, şeylerin niceliksel boyutunu soyutlayarak araştırır.

Bilimlerin maddeden olan uzaklıkları ölçütünü temel alan bu hiyerarşide, matematiği en genel bilim olarak "ilk felsefe" izler. Bu en genel bilim, var olanın ne olduğunu, varlığın ne olduğunu araştırır; tözü, yani zaman, tanım ve bilgi bakımından ilk olanı araştırır. Bu ölçütlere göre ilk, hareket ve niceliğin dayanağı olan şey ise hiç kuşku yok ki töz olmak durumundadır. Töz, yani var olmak için kendisinden başka

---

12 Aristoteles, *Metafizik*, 1026a 18.

hiçbir şeye ihtiyaç duymayan varlık, maddi töz ve maddi olmayan, bütünüyle fiili, gerçekleşmiş töz olarak en azından ikiye ayrıldığına göre, "ilk felsefe" de kendi içinde ontoloji ve teoloji olarak ikiye ayrılır.

İlk felsefenin birinci türü ya da dalı, söz konusu töz kapsamı içine giren varlıkların doğasını, onların neden dolayı veya neyin marifetiyle her ne ise o olduklarını araştırır. Burada ele alınan bütün tözler, açıktır ki maddi bir öğe ihtiva eden ve dolayısıyla hareket veya değişme halinde bulunup bütünüyle gerçekleşmiş olmayan varlıklardır. Aristoteles'e göre, başka bir töz veya töz türü vardır. İlk felsefenin ikinci dalı olan teoloji (*theologike*) bütün tözlerin en temeli olan tözü, yani hem ayrı bir varoluşa sahip olan hem de değişmez olan varlığı, maddeyle en küçük bir ilişkisi olmadan varolan tözü konu alır. Bu töz de Aristoteles'te ilk muharrik veya hareket etmeyen hareket ettirici adını alan Tanrı'dır.

Eserleri

Aristoteles'in eserleri de söz konusu bilim tasnifine uygun olarak sınıflanır. Bunun dışında Aristoteles'in, en azından birçok kimsenin gözünde, sadece ayrı dalları veya müstakil alanları olan bir disiplin olarak felsefenin değil, çok daha genel bir biçimde, bağımsız disiplinlere ayrılan entelektüel araştırma anlayışının yaratıcısı olması olgusunu da dikkate almak gerekir. Sözgelimi, mantık ve matematiğin ispat standartlarının doğa bilimi için geçerli olamayacağını öne süren Aristoteles, matematik ve fiziğin de etik ve politika için bir model olamayacağını savunmaktaydı. Aristoteles eserlerini, işte böylesi bir anlayışla, genel bir entelektüel araştırmanın ayrı alanlarında bilinmesi gereken temel malzemeyi ortaya koyan çalışmalar olarak kaleme almıştır.

Eğitici ve araştırmacı kişiliğine ek olarak, yazarlığı bakımından da oldukça üretken olan Aristoteles, başlangıçta, ahla-

ki konular üzerine Platon'un diyaloglarını kendisine model alarak, bir dizi felsefi diyalog kaleme alıp yayımlamıştır.[13] Hayli çekici ve etkileyici bir üslupla yazılan ve ona yaşadığı dönemde büyük bir ün kazandıran bu diyalogların neredeyse tamamı kaybolmuştur. Bu nedenle, Aristoteles'in yazar olarak ünü, kendisinin yayımlamadığı ve MS 2. yüzyılda, bir Peripatetik olan Rodoslu Andronikos tarafından yayımlanıncaya kadar dünyanın büyük ölçüde varlığından habersiz olduğu bilimsel/felsefi denemelere dayanır.

Olağanüstü zengin çeşitliliği, içeriği ve özgünlüğüyle gerçek bir entelektüel başarıyı somutlaştıran bu eserler, ilk diyaloglarının ya da Platon'un diyaloglarının edebi kalitesinden ve sanatsal üslubundan yoksundur. Zaman zaman azımsanmayacak ölçüde muğlak hale gelebilen, bazen de tekrarlar ve hatta tutarsızlıklar ihtiva eden bu denemelerin, Akademi'de verdiği derslerden önce veya sonra kaleme alınmış taslak ya da kayıtlar olduğuna inanılmaktadır.

Aristoteles'in söz konusu bilimsel/felsefi denemeleri ya da eserleri yedi başlık altında sınıflanabilir. Bunlardan birincisi, mantıkla ilgili eserlerdir. Neredeyse yüzyılımıza kadar mantık alanını hâkimiyetine alan eserleri *Organon* başlığı altında altı kitaptan oluşur. Mantığın doğru düşünme ve araştırmanın aracı olması nedeniyle, esere "araç" ya da "alet" anlamına gelen Organon adı verilmiştir. Bu altı kitap sırasıyla; *Kategoriler*; *Peri Hermenias*; *Birinci Analitikler*; *İkinci Analitikler*; *Topikler* ve sofistik argüman ya da eristikle ilgili olan *Sofistik Çürütmeler*'dir. Altı eser içerisinde, *Birinci Analitikler*, tümdengelimsel bir formel mantık sistemi formüle etme yönündeki ilk teşebbüsü temsil eder ve bir tasım kuramı üzerinde yükselir. *İkinci Analitikler* ise bu mantık sistemini, bilimsel bilginin tanımı ve yorumunda kullanır. Aristoteles'in anladığı

13 Luce, J. V., *An Introduction to Greek Philosophy*, Thames & Hudson, London, 1992, s. 111.

şekliyle mantık, dile ve anlama ilişkin bir araştırmayla dilin dil-dışı gerçeklikle olan ilişkisi üzerine bir incelemeyi içermek durumunda olduğundan, söz konusu mantık külliyatı içinde yer alan diğer eserler, bugün dil ve bilim felsefesiyle mantık felsefesi içinde geçen pek çok konuyu ele alır.

Mantıkla ilgili eserlerden sonra, doğa bilimleriyle ilgili eserleri gelir. Tüm eserlerinin yaklaşık çeyreğini meydana getiren bu çalışmaların başında biyoloji yer alır. Söz konusu eserler, Aristoteles tarafından iki başlık altında toplanmıştır. Birinci başlıkta, hayvanların yaşamının belli başlı olgularını ele alan, giriş niteliğindeki bir eser olarak *Historia Animalium* [Hayvanların Tarihi] adlı kitap bulunur. İkinci başlık ise *Hayvanların Tarihi*'nde ele alınan olguların teorisini ortaya koymayı amaçlayan eserlerden meydana gelir. Söz konusu teori genel olarak canlı şeyler konusuyla ilgilidir. Bu konuyla ilgili olan iki eser *De Partibus Animalium* [Hayvanların Kısımları] ve *De Incessu Animalium* [Hayvanların Gelişimi]'dir. Canlı şeylerin önemli özelliklerini ele aldığı eserleriyse *Parva Naturalia* [Küçük Doğal Şeyler], *De Motu Animalium* [Hayvanların Hareketleri] ve *De Generatione Animalium* [Hayvanların Oluşumu]'ndan meydana gelir.

Ayrıntılı gözlem koleksiyonları da içeren bu eserlerde Aristoteles bir yandan biyoloji ve zoolojiye genel bir giriş yaparken, dört yüz doksan beş türün varlığını teşhis ederek çeşitli üreme yollarını ele alır. Aristoteles benzer bir gözlemi, *Meteoroloji* adını taşıyan eserinde, cansız doğa için de yapar.

Aristoteles'in doğa bilimleriyle ilgili diğer eserleri, özellikle de sekiz kitaptan oluşan *Fizik*, dört kitaptan meydana gelen *Astronomi* ve iki kitaptan oluşan *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, doğa bilimi alanında yapmış olduğu tüm gözlemleri açıklama imkânı veren sınıflayıcı bir şema içerir. Bu şema da hiç kuşku yok ki Aristoteles'in yine bu eserlerde geliştirmiş olduğu bir doğa yorumuna; form, neden, madde ve

değişmeyle ilgili görüşlerine; kısacası, doğal organizmaların ve davranışlarının nasıl anlaşılacağıyla ilgili kavrayışına dayanır.

Günümüzde bilim kapsamı içinde ele alınan ve Aristoteles'in ampirik bakış açısını yansıtan bu araştırma ve denemelerden sonra, on dört kitaptan oluşan *Metafizik* gelmektedir. Aristoteles'in kendisinin kullanmadığı *meta ta phusika* (Fizikten sonra gelen) adı, Rodoslu Andronikos'un sınıflamasından alınmadır. Bu kitap, aynı zamanda Aristoteles öncesi Yunan felsefesinin, varlık felsefesi bakımından eleştirel bir tarihi niteliğindedir. Kitabın özünü, Aristoteles'in "töz olarak varlık" kavramını ortaya koyan ve maddeyle form kavramının felsefi yorumunu veren 6., 7. ve 8. kitaplar oluşturur. Metafiziği, diğer disiplinlerin temelleri ve önkabulleriyle ilgili düşüncelerinin oluşturduğu genel çerçeve içinde, "varlık olmak bakımından varlığın" evrensel bilimi olarak tanımlayan Aristoteles, bu eserde doğaya ilişkin araştırmanın temellerini ele alır, canlı organizmaların indirgenemez karakterini gözler önüne serer. Bu eserde yer verdiği önemli konulardan biri de kozmik düzenin nihai ilkesi olarak Tanrısal tözdür.

Aristoteles külliyatında dördüncü sırada, psikolojiyle ilgili eserleri yer alır. Bu kapsam içinde değerlendirilebilecek iki temel eseri vardır: Duyum, bellek, imgelem ve düşünce konularını ele aldığı *Ruh Üzerine* ve algı, uyku ve uyanıklık, uzun ve kısa yaşam, düşler, yaşam ve ölüm gibi konuları ele aldığı *Parva Naturalia*. Aristoteles, özellikle zihin felsefesine önemli katkılar yaptığını kolaylıkla görebileceğimiz bu iki eserinde esas itibariyle, ruh-beden ilişkisini açıklamak için form ve madde öğretisini kullanır ve farklı canlı varlık türlerinde görülen farklı ruh tiplerini ele alır.

Beşinci sırada, etikle ilgili üç eseri bulunur: Ahlak felsefesine yaptığı önemli katkıların yer aldığı *Nikomakhos'a Etik*, onun daha erken ve nispeten daha az önemli bir versiyonu olan *Eudemos'a Etik* ve nihayet *Magna Moralia*.

Tüm Yunan düşünürleri gibi Aristoteles de ahlaklılığın amacı olan iyi hayatın, ancak iyi düzenlenmiş bir topluluk-ta gerçekleşebileceğine inanır. Bu nedenle, külliyatta etikle ilgili eserleri politikaya ya da siyaset felsefesine ilişkin eser-ler takip eder. Bunların en önemlisi Yunan kent devletinin doğası ve farklı yönetim tarzları üzerine son derece önemli ve ilginç düşüncelerinin yer aldığı, ve siyaset teorisinde önemli bir yer tutan *Politika*'dır.

Külliyatın sonuncu kategorisi, bir yandan mantık, diğer yandan da etik kuramı ve siyaset felsefesiyle yakından ilişkili iki eser olan *Retorika* ve *Poetika'dan* oluşur.

Çevirenin Önsözü

Aristoteles'in belki de en önemli eserleri arasında kabul edebileceğimiz *Politika* Yunan kent devletlerinin anayasaların karşılaştırmalı olarak incelenmesiyle Aristoteles'in siyasi görüşlerini ifade etme şansı bulduğu bir çalışmadır. Aristoteles bu kitabına başlarken öncelikle Yunanistan'daki anayasaları tek bir kitap altında toplamayı hedeflemiştir. Toplamda 170 kadar anayasanın incelendiği bu çalışma[1] ne yazık ki günümüze ulaşmadı. Ancak 1890 yılında Mısır'da bir papirüs üzerinde bulunan ve 1891 yılında yayınlanan bugün *Atinalıların Devleti* ya da *Atinalıların Anayasası* ismiyle bildiğimiz kısım kimi eksik bölümleri olmasına karşın Eski Yunan'daki siyasal ve kamusal hayatı öğrenmek isteyen araştırmacılar için de eşsiz bir hazine sunmaktadır.

Eserin çok da uzun olmadığı düşünülen ilk bölümleri kayıptır, ayrıca papirüsün üzerinde de kitabın ismi ya da yazarın kim olduğu gibi kitaba yönelik herhangi bir açıklayıcı yoktur. Bu durum çeşitli spekülasyonları beraberinde getirmektedir. Özellikle yazarın Aristoteles olmadığına yönelik ciddi iddialar bulunsa ve konu bugün de halen

1 Antikçağ'da yaşamış çok sayıda yazar rakamı 170 olarak verirken Diogenes Laertios'a göre bu sayısı 156'dır.

tartışmalı olsa da araştırmacıların genel kanısı bu iddiaları doğrulamamaktadır.[2]

Platon'da olduğu gibi Aristoteles'in çalışmalarının çok çeşitli yöntemlerden yola çıkarak tarihlendirilmesi yöntemi yaygın değildir. *Atinalıların Devleti*'nin kaleme alınış tarihini tespit edebilmek için iki veri bize yardımcı oluyor. Birincisi *Politika*'nın yazılma tarihi, ikincisi Aristoteles tarafından sözü edilen siyasi yapının hangi tarihlerde var olduğu. Bu verilerden yola çıkıldığında kitabın MÖ 329-322 yılları arasında yazıldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Kitap temelde iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk 40 bölüm tarihsel gelişmeyi anlatırken, buradan sonraki kısımlar kentin siyasi yapısı hakkında bilgiler sunmaktadır. Tarihsel ve siyasi bölümler de kendi aralarında dörder alt başlıkta incelenebilir. Tarihsel bölümde 1-12. kısımlar mitolojiyle karışık olarak Atina'nın en eski tarihini, 13-19. bölümler Peisistratos ve oğullarının tiranlığını, 20-28. bölümler demokrasinin kurulmasını ve gelişme sürecini ve 29.-40. bölümler oligarşik yapılanmayı konu almaktadır. Siyasi bölüm ise şu şekilde alt kısımlara ayrılmaktadır: 41-42. bölümler vatandaşlık hakları, 43-46. bölümler halk meclislerinin ve danışma meclislerinin yetkileri, 47-61. bölümler memurların görev ve yetkileri, 62-69. bölümler ise mahkemelerin işleyiş biçimleri.

Öte yandan Antikçağda yaşamış Herakleides adında birisi kitaptan bir özet çıkarmıştır. Bu kimse hakkında çıkardığı özet dışında herhangi bir bilgi bulunmamak-

---

2 P.J. Rhodes, A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia 1981, 1993: introduction, pp. 2–5.

tadır. Oldukça kısa bir bölümü günümüze ulaşan özetin kapsamı ve niteliği hakkında ne yazık ki bilgi sahibi değiliz. Ancak konuyla ilgili olması bakımından bu kısmı da "Herakleides'in Özeti" başlığında sunduk.

Furkan Akderin
Eylül 2013, İstanbul

ATİNALILARIN DEVLETİ

I

...[1]

Kylon ve arkadaşlarının öldürülmesi nedeniyle Alkmeonoğulları'na dava açıldı. Davayı açan Myron adında bir adamdı. Soylu ailelerden seçilen üç yüz hâkim, kurban etlerinin önünde yemin ederek onları yargıladılar. Alkmeonoğulları tanrıların koymuş oldukları yasalara karşı gelmeleri nedeniyle suçlu bulundu. Ölüleri mezarlarından çıkarıldı, onların soyundan gelen herkes sonsuza kadar devam edecek olan bir sürgün cezasına çarptırıldı. Bütün bu olaylardan sonra Giritli rahip Epienides geldi ve Atina kentini bu büyük günahın lekesinden temizledi.

II

Daha sonra soylular ve halk arasından çok uzun süre devam edecek olan parti mücadeleleri başladı. O zamanların yönetim biçimi oligarşiydi ve fakirler, çocukları ve eşleri ile birlikte zenginlere adeta kölelik yapıyorlardı. Bu insanlara pelataslar ya da hektemoroslar (altıda birciler) adı veriliyordu. Toprakların tamamı az sayıdaki zenginin elinde toplanmıştı ve hektemoroslar zenginlerin tarlalarında aldıkları ürünlerin yalnızca altıda birine sahip olmak koşuluyla çalışıyorlardı.

1 Kitabın birinci bölümünün ilk kısımları günümüze ulaşmamıştır.

Eğer geriye kalan altıda beşi kira ücreti olarak arazi sahiplerine vermezlerse, kendileri ve çocukları köle olarak satılıyordu. Çünkü Solon zamanına kadar borçlular alacaklılara kendi bedenlerini de rehin göstermek zorundaydılar. Solon halka çeşitli haklar veren ilk devlet adamı oldu. Zenginlerin yararına olan bu yönetim biçiminin halka getirdiği kötülüklerin en ağırı, en acısı angaryaydı. Ancak sadece bu kadar da değildi. Halkı kızdıracak daha birçok şey vardı. Doğruyu söylemek gerekirse halka hiçbir hak verilmemişti.

III

Drakon'dan önceki zamanlar[2] devletin yönetim biçimi şu şekildeydi: Memurlar soyluluk ve zenginlik esasına göre seçiliyorlardı. Memuriyetler ilk zamanlar ölünceye dek, daha sonraları ise on yıllığına veriliyordu. En önemli ve en eski memurluklar arasında krallık, polemarkhosluk ve arkhonluk gelmekteydi. Memuriyetler arasında da en eski olanı krallıktı. Krallık kentin kuruluşundan bu yana vardı. Daha sonra polemarkhosluk kuruldu. Böyle bir memuriyetin kurulmasının nedeni bazı kralların savaş işlerini başaramayacak güçte olmalarının ortaya çıkmasıydı. İlk polemarkhos Ion[3] oldu. Onu kendilerini tehlikede hissettiklerinden dolayı çağırmışlardı. Üçüncü olarak arkhonluk kuruldu. Kimileri bunun Medeon zamanında, kimileriyse Akastos zamanında oluşturulduğunu söylerler. Buna delil olarak da Dokuz Arkhon'un ettikleri yemini gösteriyorlar. Arkhonlar kenti Akastos zamanında yapılan anlaşmalara göre yönetecek-lerine dair yemin ediyorlardı. Buradan Akastos'un kral-

---

2 Drakon'un yasaları tam olarak hangi tarihte yaptığı bilinmemektedir. Ancak bu tarih yaklaşık olarak MÖ 620'lere denk gelmektedir.

3 Ege kıyılarına yerleşmiş Iaones adı verilen kavimlere Yunanistan'dan gelme bir ata bulmak amacıyla Atina'da uydurulmuş bir kahraman.

lığı zamanında Kodrosoğulları'nın krallık yetkilerinin bir bölümünü arkhonlara devrettikleri anlaşılıyormuş. Hangisi doğru olursa olsun, aradaki zaman farkı fazla olmadığından, bu konu çok da önemli sayılmaz. Kesin olan bir şey varsa o da arkhonluğun diğer iki memurluktan daha sonra ortaya çıktığıdır. Arkhonların krallar ve polemarkhoslardan ayrı olarak atalardan kalma din işlerinden hiçbiriyle ilgilenmemeleri bunu açıkça gösteriyor. Arkhonlar sadece daha sonradan ortaya çıkmış olan dinsel görevleri yerine getirirler. Arkhonluk, yetkilerinin genişletilmesiyle son zamanlarda büyük önem kazanmıştır. Thesmothetes adı verilen diğer altı arkhon, memurların yalnızca bir yıl için seçildikleri zamanlarda yani yıllar sonra ortaya çıktı. Thesmotheteslerin görevleri hukuk kuralları yerine geçecek olan kararları yazmak ve bu yazdıklarını davaların görülmesi sırasında kullanmak üzere saklamaktı. Fakat, memurluğun bir yıldan fazla devam etmemesinin nedeni Thesmothetes memurluğunun diğer memurluklardan daha sonra kurulmasıdır. Memurlukların ortaya çıkış sırası bu şekildedir. İlk zamanlarda dokuz arkhonun hepsi bir çatı altında görev yapabiliyorlardı. Prytaneion[4] yakınında, şimdi Bukolion adı verilen binada kral yaşamaktaydı, bugün de kralın karısının tanrı Dionysios[5] ile evlilik töreninin burada yapılması bunu gösteriyor. Arkhonun görev yaptığı yer Prytaneion, polemarkhosun görev yaptığı yer ise Epilykeion'du. Polemarkhosun görev yaptığı yere eskiden polemarkheion adı veriliyordu. Epilykos, polemarkhosluk yaparken bu binayı yeniden yaptırıp döşettiği için Epilykeion adını aldı. Thesmostheteslerin görev yaptığı yapı ise Themostheteion'du. Solon zamanında bütün arkhonlar burada görev yapmaya başladılar. Arkhonların önlerine gelen davalarda kimse karışmaksızın kendi kendilerine karar

---

4 Yunan kent devletlerinde belediye sarayı olarak nitelendirilebilecek yapıya verilen isim.

5 Demeter ve Zeus'un oğlu, şarap tanrısı.

verme yetkileri vardı. Şimdi olduğu gibi sadece ilk soruşturmayla ilgilenmiyorlardı. Memurlukların durumu da bu şekildeydi.

Ares Tepesi'ndeki meclisin görevi yasaları korumaktı. Bu meclis devlette en geniş ve en büyük etkiye sahip olan kurumdu. Yasalara uymayanları cezaya ya da para cezasına çarptırabilirlerdi. Arkhonlar zengin ve soylu kimseler arasından seçiliyorlardı. Areopagos Meclisi üyeleri ise eski arkhonlar arasından belirleniyordu. Bu nedenle memurluklar arasında yalnızca Areopagos Meclisi üyeliği yaşam boyu devam etme hakkını bugüne kadar koruyabilmiştir ve korumaktadır.

IV

En eski yönetim şeklinin ana hatları bu şekildedir. Daha sonra, aradan çok uzun bir zaman geçmeden Aristaikhmos'un arkhonluğunda[6] Drakon, kanunlarını yaptı. Drakon'un kurduğu devlet düzeni şu şekildeydi: Siyasi haklar kendi kendilerini silahlandırabilen vatandaşlara veriliyordu. Bu vatandaşlar en az on mnalık[7] bir zenginliği olanlar arasından dokuz arkhonu ve hazinecileri seçiyorlardı. Daha az önemli olan diğer memurluklar, kendi kendilerini silahlandırabilen vatandaşlar tarafından üstlenilebilirdi. Sadece strategosluk ve hipparkhosluğa[8] seçileceklerin borçları olmaması, en az yüz mnalık bir zenginliklerinin bulunması ve yasalara uygun bir evlilikten on yaşını geçmiş bir çocukları olması şarttı. Strategosların ve hipparkhosların görev süreleri dolup hesap verinceye dek bir önceki yılın prytanislerinin, strategoslarının ve hippark-

6 Aristamakhos'un tam olarak ne zaman arkhonluk yaptığı bilinmese de bu tarihin yaklaşık olarak MÖ 620'lerde olduğu tahmin edilmektedir.
7 Bir talantonun altmışta biri değerindeki para birimi.
8 Strategos yaya birliklerinin, hipparkhos ise atlı birliklerinin komutanıdır.

hosların onlara kefil olmaları gerekliydi. Ayrıca strategosların ve hipparkhosların bulundukları vergi sınıfından dört kefil daha bulunması zorunluydu. Meclis vatandaşlar arasından kura ile seçilmiş dört yüz bir üyeden oluşuyordu. Meclis üyelikleri ile diğer memurluklar için otuz yaşını doldurmuş vatandaşlar arasından kura çekiliyordu. Diğer bütün vatandaşlar kurayı kazanıp sıralarını savmadan önce, bir kimsenin iki defa aynı memurlukta bulunması yasaktı. Herkes bir kere kurayı kazandıktan sonra çekiliş tam listeyle yeniden başlatılıyordu. Meclisin ya da halk meclisinin bir toplantısına gelmeyen meclis üyesi pentekosiomedimnoslar sınıfından ise üç, atlılar sınıfından ise iki, zeugitlerdense bir drahme para cezası ödemek zorundaydı.[9] Areopagos Meclisi yasaların koruyucusuydu. Memurların yasalara uygun olarak görev yapıp yapmadıklarını bu meclis denetliyordu. Bir memurun haksızlık yaptığı kişi hangi yasaya göre kendisine zarar verilmişse, o yasayı belirterek Areopagos Meclisi önünde görevli memura karşı dava açabilirdi. Bu şikâyetin adı Eisangelia idi. Daha önceden söylendiği gibi borçlular borçlarına karşılık bedenlerini rehin göstermek zorundaydılar ve toprak az sayıda yurttaşın elinde toplanmış bulunuyordu.

V

Halkın büyük çoğunluğunun imtiyazlı bir azınlık için çalışmak zorunda olduğu böyle bir devlet düzeni içinde halkın soylulara karşı ayaklanması beklenen bir şeydi. Savaş çok şiddetliydi ve uzun sürdü. Sonunda her iki parti bir araya gelerek Solon'u hem uzlaştırıcı hem de arkhon olarak görevlendirdi. Ona devleti yeniden düzenleme görevini yükledi-

9 Bu vergi sınıflarının nasıl oluşturulduğu hakkında yedinci bölüme bakınız.

ler. Solon daha önceleri şöyle başlayan bir elegia[10] yazmıştı: "Evet, bütün kötülükleri biliyorum, en eski Yunan kentinin çökmekte olduğunu görüyorum, kalbim derinden derine sızlıyor." Bu şiirinde Solon her iki partiye birbirlerine karşı söyleyeceklerini söylettiriyor. Tartışmalı konuları her iki tarafın görüşlerine göre gözden geçiriyor ve sonunda her iki tarafa da savaştan vazgeçmelerini öğütlüyor. Soyuna ve başkalarının ona karşı gösterdiği saygıya bakılırsa Solon, Atina'nın en önde gelen vatandaşlarından birisiydi. Zenginliğine ve yaptığı işlere bakılınca ise şehrin orta hallilerindendi. Durumunun böyle olduğunu başka insanlar da söylemektedir. Ayrıca zenginlere, isteklerini haddinden çok artırmanın iyi bir şey olmadığını söylemek için yazdığı aşağıdaki mısralarda bunu kendisi de gösteriyor: "Sizler bütün iyi şeyleri bıkıncaya kadar tatmış olan sizler. Artık taşkın kalbinizi yatıştırın. Ölçüsüz düşüncelerinize gerekli sınırları koyun. Çünkü biz her şeye evet demeyeceğiz. Sizin her isteğiniz gerçekleşmeyecek." Yukarıdaki mısralarda olduğu gibi partiler arasındaki savaşlarda da Solon her zaman zenginleri suçlamaktadır. Bu nedenle de yukarıdaki elegiasının başlangıcında para hırsından ve kendini beğenmişlikten korktuğunu söylüyor ve düşmanlığın da buradan kaynaklandığını belirtiyor.

VI

Solon arkhonluğunda borçluların ve borçlanacak kimselerin bedenlerinin rehin gösterilmesi uygulamasını yasakladı. Böylece halkın köle olmasının önüne geçti. Yasalar yaptı[11] ve hem kişilere hem de devlete olan borçların tamamının affedildiğini bildiren kararlar çıkardı. Yüklerin sırttan atılmasına benzetilerek buna seisakhteia, yani yüklerin atılması

10 Ağıt şeklinde yazılan Yunan şiir türü.
11 Solon bu kanunları MÖ 594 yılında yapmıştır.

adı verilmektedir. Bütün bu yaptıklarından dolayı onu karalamaya çalışanlar oldu. Solon'un kafasında borçları kaldırma düşüncesi belirdiğinde bazı soylulara anlattı. Demokratlara göre bundan faydalanmak istemeleri Solon'un isteğine uygun bir şey değildi. Onu kötülemek isteyenlere göre ise Solon'un kendisi de bu işten yarar sağlamıştı. Solon'un kendilerine düşüncelerini anlattığı insanlar topladıkları borç parayla çok miktarda arazi satın aldılar. Bir süre sonra bütün borçlar kaldırılınca bu insanlar birdenbire zengin oluverdiler. Daha sonraları çok eski zamanlardan kalan zenginlikleriyle övünen kimselerin bu adamların soylarından geldikleri belirtilmektedir.

Demokratların sözleri daha inandırıcı görünmektedir. Diğerlerinin söylediklerini akıl almıyor. Diğer bütün işlerde ölçülü davranan, herkesin iyiliğinden başka bir şey istemeyen hatta yasaları kendi isteğine uygun bir biçimde değiştirerek Atina'nın mutlak hâkimi olabilecekken her iki partinin de öfkesini üzerine çeken, doğruluğu ve devletin kuruluşunu kendi menfaatlerinden üstün tutan Solon'un bu kadar küçük, bu kadar basit bir işle kendisini karalamış olmasına inanılabilir mi? Devlet yapısındaki bozukluklar Solon'un istediğini yapabilecek güçte olduğuna delil olarak gösterilebilir. Aynı zamanda kendisi de birçok defa şiirlerinde bu durumdan söz etmektedir. Diğer anlatılanlarsa bu konu dışında birbirini tutar. Bütün bunlara bakıldığında Solon'u suçlayanların yalan söyledikleri apaçık görünmektedir.

VII

Solon yaptığı anayasanın dışında birçok yasa daha yaptı. Kan davalarıyla ilgili olanlar dışında Drakon'un koymuş olduğu bütün yasalar geçerliliklerini kaybetti. Atinalılar Solon'un

kanunlarını üç köşeli taş levhalar üzerine yazdırdılar. Halkın tamamı yasaların emirlerine uygun davranacağına yemin etti. Arkhonlar pazar yerindeki yemin taşı önünde yemin ederek yasalardan herhangi birine aykırı davrandıkları halde tanrıya altından bir insan heykeli yaptıracaklarına söz verdiler. Bu yemin o günden bu yana kullanılmaya devam edilmektedir. Bugün de arkhonlar aynı şekilde yemin etmektedirler. Solon yaptığı yasaların yürürlükte kalma zamanını yüz yıl olarak belirledi. Devleti şöyle düzenledi: Daha önceden vatandaşlar pentakosiomedimnoslar, atlılar, zeugitler, thetler olmak üzere dört vergi sınıfına ayrılmış bulunuyordu. Solon bu bölünmeyi olduğu gibi bıraktı. Memurluklara girme hakkı sadece ilk üç sınıfa yani pentakosiomedimnoslar, atlılar ve çiftçilere verildi. Dokuz arkhon, hazineciler, poletesler, on birler, kolakretaslar, bunlar arasından seçilecekti. Bu memurluklar da vergi sınıflarına göre derecelere ayrılmış, herkese derecesine uygun şekilde memurluklara girme hakkı tanınmıştı. Solon dördüncü sınıftan olanların yani thetlerin sadece halk meclisinde ve halk mahkemelerinde görev yapabilmelerine izin verdi.

Vergi sınıflarını birbirinden ayırmak için konulan ölçüler şu şekildeydi: Kendi toprağında tahıl ya da meyve olmak üzere yılda toplam beş yüz kile ürün kaldıran birinci sınıftan yani pentakosiomedimnoslardan olacaktı. Üç yüz kilelik ürün alan ya da bazılarına göre bir atı besleyebilecek maddi güce sahip kişiler, atlılar sınıfına dahil olacaktı. Bu sınıfa verilen atlılar adının zamanın yaşayış koşullarından kaynaklandığını söyleyenler bu ismi ve eskilerin tanrılara verdikleri adak hediyelerini delil olarak gösterirler. Atina akropolisinde aşağıdaki yazının bulunduğu bir heykel vardır:

> "Diphilos'un oğlu Anthemion thetler sınıfından atlılar sınıfına geçtiğinden dolayı bu heykeli tanrılara hediye olarak verdi."

Hemen heykelin yanında delil olarak atlılar sınıfına işaret eden bir at resmi bulunur. Bununla beraber pentakosiomedimnoslar için olduğu gibi bu sınıf için de ürün miktarına bakılarak sınır çizildiği akla daha yakın gelmektedir. Zeugitler sınıfının vergisini ödeyeceklerin en az iki yüz kilelik ürünleri olması gerekiyordu. Geriye kalan yurttaşların tamamı dördüncü vergi sınıfını yani thetleri oluşturuyordu. Thetlerin herhangi bir devlet memurluğuna girmeleri yasaktı. Bugün de memurluklar için kura çekilirken "hangi vergi sınıfındansın?" sorusuna hiçbir yurttaşın "Thetlerden!" şeklinde bir cevap vermemesi o zamandan kalma bir gelenektir.

VIII

Solon memurluklara girecek olanların kura sonunda belirlenmesine karar verdi. Fakat öncelikle her phyleden[12] görevi üstlenebilecek bazı insanlar belirlenecek, daha sonra bunlar arasında kura çekilecekti. Dokuz arkhonun seçimi için önce dört kabilenin her birinden onar kişi belirleniyordu. Daha sonra her kabileden birer kişi olmak üzere toplam dokuz kişi için kura çekiliyordu. Bugün her kabilenin önce kura ile onar kişi belirlemesi, sonra bunlar arasından fasulye kurası ile arkhonları seçmesi yöntemi bu dönemden kalmıştır. Solon'un memurluklar için kura çekme yöntemini uygulamaya koyarken hangi sınıftan olanların hangi memurluklar için kuraya girebileceklerini de düzenlemiş olduğunu gösteren bir delil bugün de yürürlükte olan Hazineciler Kanunu'dur. Bu kanun hazinecilerin kura ile pentakosiomedimnoslar arasından seçilmesini emretmektedir.

---

12 Roma'daki tribuslara denk gelen, geçmişte kent-devletini oluşturan eski kabilelerin meydana getirdiği vatandaş gruplarının Hellen kent devletindeki ismi.

Solon'un dokuz arkhonluk için belirlediği yasalar böyledir.

Eskiden memurları Areopagos Meclisi atıyordu. Bu meclis adayları çağırıyor, kendi istediği şekilde karar vererek, uygun bulduğu kimseleri bir yıllığına memurluklarda görevlendiriyordu.

Eskiden olduğu gibi dört kabile ve kabile kralı vardı. Her kabile üç trittys ve on iki naukraria bölümüne ayrılıyordu. Her naukrarianın başında bir naukraros bulunuyor, para işleriyle o ilgileniyordu. Bu nedenle bugün artık kullanılmayan Solon yasalarında şu gibi sözlerle karşılaşmaktayız: "Naukraroslar paraları toplasınlar!" veya "para Naukrarlar'ın kasasından ödensin!"

Solon her kabileden yüz kişi seçerek dört yüz üyeli bir meclis kurdu. Areopagos Meclisi'nin eskiden olduğu gibi yasaların bekçisi olarak görevine devam etmesine izin verdi. Bu meclis devlet işlerinin birçoğunu denetliyor ve yasalara aykırı davrananları cezalandırıyordu. Areopagos'un para cezası vermek, bir kimsenin elinden vatandaşlık hak ve şereflerini almak yetkileri vardı. Topladığı para cezalarını cezalandırma nedenini bildirmek zorunluluğu olmaksızın akropolisteki devlet hazinesine gönderirdi. Halk egemenliğini ortadan kaldırmak için bir araya gelenleri de Areopagos yargılardı. Solon böyle davrananların Areopagos'a şikâyet edilmesi için bir yasa hazırlamıştı.

Şehirde sık sık ayaklanma olduğunu, bazı vatandaşların ise kaygısızca hiç bir şeye karışmayıp her şeyi oluruna bıraktıklarını gören Solon böyle davrananlar için şu yasayı yaptı:

"Şehirde kargaşa başlayınca silahlı olarak herhangi bir tarafı tutmayanlar vatandaşlık ve siyaset haklarını kaybedecekler

ve kentten kovulacaklar." Devlet memurluklarının durumu böyleydi.

IX

Solon'un kurduğu devlet düzeni içerisinde halk egemenliği üç temel direk üzerinde yükselmektedir. Bunların birincisi ve en önemlisi herhangi bir borçtan dolayı bir kimsenin kölelik etmesinin yasaklanmasıdır. İkincisi, bir kişi herhangi bir haksızlığa uğradığı zaman diğer herkesin onu koruyabilmesidir. Üçüncüsü ise herhangi bir memurun verdiği bir karar karşısında kişinin mahkemeye başvurabilmesidir.

İşte bu üçüncü noktanın halkın gücünü artırdığı belirtilmektedir. Mahkemede oyları elinde tutan halk, devletin de hâkimi durumundaydı. Fakat Solon'un yazdığı yasalar sade ve açık değildi. Bu nedenle miraslar ve tek mirasçı kızlarla ilgili yasada olduğu gibi, birbirinden farklı birçok yorumun ortaya çıkmasının ve hem kişilerin hem de devletin bütün işlerinin mahkeme kararına bırakılmasının önüne geçilemiyordu. Bu kurumu göz önünde tutarak bazı kimseler, Solon'un kanunları halkın kararlara hâkim olabilmesi için bilerek açık bıraktığını ileri sürüyorlardı. Bunun doğru olmadığını düşünüyorum. Yasaların açıkça yazılmamış olmalarının nedenini daha çok, farklı durumlara uygun bir kalıbın bulunamamış olmasında aranmalıdır. Solon'un yapmak istediğini onun devlet düzeninde yaptığı değişikliklerin tamamına bakarak değil de bugünün durumuna göre anlamaya çalışmak yanlış olur.

X

Solon'un yasalarında halkı koruyan, halk egemenliğini geliştiren noktalar bunlardı. Yasaların yapılmasından önceki borçların kaldırılması, ayrıca ağırlık ölçülerinin, diğer ölçülerin ve sikke ayarının yükseltilmesi de aynı amaçla yapılmıştır. Atina'da kullanılmakta olan ölçüler, Argos kralı Pheidon'un[13] koymuş olduğu ölçülerdi. Solon bunların değerini yükseltti. Eskiden yetmiş drahmeye denk gelen mna, yüz drahmeye çıkarıldı. Eski sikke birimi çift drahmeydi. Solon ağırlık ölçülerini paralara da denk getirdi. Altmış üç mna bir talanton[14] ağırlığındaydı, mnalar staterlere ve daha başka küçük birimlere bölünüyordu.

XI

Yukarıda belirttiğimiz şekilde Solon devleti düzenledikten sonra, Atinalılar yasalar hakkında şikâyetlerde bulunmak veya bazı şeyler sormak için durmadan gelerek Solon'a rahat vermediler. Solon Atina'da kalırsa ya yasalarda çeşitli değişiklikler yapmak ya da vatandaşların düşmanlığını çekmek tehlikesiyle karşılaşacağını anladı. Her ikisinden de uzak durmak istediği için vatanından ayrılarak hem ticaret yapmak hem de gezip dolaşmak için Mısır'a gitti. Yolculuğa çıkmadan, on yıldan önce vatanına geri dönmeyeceğini, kendisinin Atina'da kalıp devamlı surette yaptığı kanunları açıklamasının pek doğru olmayacağını ve her şeyin yazılı yasalara uygun olarak işlemesi gerektiğini söyledi. Ayrıca Atina'dan ayrılmasının bir nedeni daha vardı. Zenginlerin büyük kısmı borçların kaldırılması nedeniyle ona düşman olmuşlardı. Her iki taraf da yeni kurulan düzenin kendi bekledikleri gibi

13 MÖ 7. yüzyılın ortalarında görev yapmış olan Argos Kralı.
14 Atina'da Solon'dan sonra bir talanton 36.39 gram değerindeydi.

olmadığını görünce Solon'a karşı olan tavırlarını değiştirmişlerdi. Halk onun toprakların tamamını vatandaşlar arasında yeniden bölüştüreceğini, soylularsa kendi durumlarının aynı kalacağını ya da bir değişiklik olsa bile bunun çok önemli olmayacağını düşünüyordu. Solon her iki tarafın da karşısında yer almış ve her iki taraftan da istediği kişiyle işbirliği yaparak tek hâkim olmak elindeyken, vatanını kurtarmak ve iyi yasalar yapmak uğruna her iki partinin de düşmanlığını kazanmaktan korkmamıştı.

XII

Bütün kaynaklar olup bitenlerin bu şekilde olduğu noktasında fikir birliği içindedir. Ayrıca Solon'un kendisi de yazdığı şiirlerde durumun böyle olduğunu şu şekilde anlatıyor:

> "Halka yetecek kadar hak verdim, ölçüyü ne dar ne de bol tuttum. Ellerinde güç olanlara, zenginlikleri nedeniyle herkesin dikkatini çekenlere kendinize yakışandan fazlasını almayın dedim. Her iki tarafı da sağlam kalkanlarla korudum, birini diğerine ezdirmedim."

Bir başka şiirinde ne tür bir davranışın halka yarar sağlayacağını anlatıyor:

> "Halk başıboş bırakılamaz, gemi çok zorlanılmazsa yol gösterenlerin ardından kolayca gelir. Çünkü büyük bir refaha kavuşanlar bunu sindirecek kadar düşünceli olmazlarsa yoldan çıkarlar. Tokluk böylelerini şaşırtır."

Bir başka şiirinde de toprağın yeniden bölüştürülmesini isteyenlere şöyle diyor:

"Yağma yapmaya heveslenenlerin çok fazla umudu vardı. Hepsi büyük bir zenginliğe kavuşacaklarını, benim yumuşak sözler söylediğimi, ancak bir süre sonra sert davranacağımı söylüyorlardı. O zamanlar boş ve aptalca düşünüyorlardı, şimdi ise bana adeta bir düşmana bakar gibi ters ters bakıyorlar. Böyle davranmaları için bir neden yok. Tanrıların yardımıyla verdiğim bütün sözleri yerine getirdim. Hem de boş ve anlamsız hiçbir şey yapmadım. Ben ne tiranlar gibi zorbalıktan ne de vatanımdaki zenginlerin topraklarını gasp edip uşaklara dağıtmaktan zevk duyarım."

Borçların kaldırılmasını ve daha önceden köle olanların seisakhteia ile özgürlüğe kavuşmalarını da açıkça anlatıyor:

"Halkı, bir konuda karar vermek için topladığım meselelerden herhangi birini halletmeden durup dinlendiğim olmuş mudur? Zamanın hâkimlik kürsüsü önünde Olympos tanrılarının ulu anası, pek iyi yürekli kara toprak şahidim olacaktır. Onun vücuduna saplanmış sayısız borç taşlarını söküp çıkardım; eskiden köleydi, şimdi özgürdür. Bazıları haklı olarak bazılarıysa haksız şekilde satılmış çok sayıda vatandaşı ve ayrıca yine borçları nedeniyle vatanlarından kaçmış olanları geri getirdim. Sürgünler yabancı yerlerde oradan oraya dolaşırlarken Attika[15] dilini unutmuşlardı, vatanlarında insanlara yakışmayacak kölelik boyunduruğu altında inleyenleri, zenginlerin zorbalıkları karşısında titreyenleri özgürlüğe kavuşturdum. Zoru adaletle birleştirerek bunları yaptım ve söz verdiğim şeyleri gerçekleştirdim. İyi ya da kötü her vatandaş için gerçek bir adalet sağlayan yasalar tasarladım. Kötü düşünceli, kötü niyetli bir insan benim yerimde olsaydı halkı elinde tutamazdı. Birbirine düşman iki taraftan birinin istediklerini, diğerinin de düşündüklerini yapsaydım o zaman Atina çok daha fazla yiğidini kay-

15 Yunanistan'da Atina kentini de içine alan bölgeye verilen isim.

bederdi. Tüm bunlar nedeniyle şimdi bir köpek sürüsüyle karşılaşmış kurt gibi kendimi korumak için dört bir yana koşuşturmaktayım."

Her iki tarafın da mutlu olmayarak söylenmelerini ise şu sözlerle azarlıyor:

"Halka birkaç sert söz söylemek gerekirse şimdi ellerine geçen şeyleri rüyalarında bile görmemişlerdi. Bütün zenginlere ve gücü elinde tutanlara gelince, beni övüp dostları saymaları gerekirdi. Bana verilen yetki bir başkasına verilseydi hem halkı engellemezdi hem de kendine bir yarar sağlamadan bu işi bırakmazdı. Ben ise savaşan iki taraf arasında bir sınır taşı gibi dikilip durdum."

XIII

Yukarıda anlatılan nedenlerden dolayı Solon yolculuğa çıktı. Atina'dan ayrılırken şehirde karışıklık vardı. Buna rağmen sonraki dört yıl sükûnet içinde geçti. Fakat Solon'un arkhonluğundan sonraki beşinci yılda karışıklıklar yüzünden Atinalılar arkhon seçimi yapamadılar. Tekrar dört yıl daha geçince yine aynı nedenden dolayı arkhonsuz kaldılar. İkinci bir dört yıl daha geçtikten sonra arkhon seçilen Damasias arkhonluktan atılıncaya kadar iki yıl iki ay devletin başında kaldı.[16] Parti kavgaları devam etmekte olduğundan Atinalılar beşi eski ve soylu ailelerden, üçü çiftçilerden, ikisi de işçilerden olmak üzere on arkhon seçmeye karar verdiler. On arkhon, Damasias'ın görevden atılmasından sonraki yıl boyunca devleti yönetti. Buradan arkhonların elinde büyük yetkilerin bulunduğu açıkça anlaşılıyor. Arkhonluk için partilerin birbirleriyle devamlı savaştıkları görülüyor. Ne olursa

16 Damasias MÖ 582-560 yılları arasında arkhonluk yapmıştır.

olsun, Atinalılar durumlarından hoşnutsuz olmaya devam ediyorlardı. Bazıları bu nedenle fakirleştikleri için borçların kaldırılmasını bu hoşnutsuzluğun ana gerekçesi olarak gösteriyor, bazılarıysa değişikliğin beklediklerinden daha çok geniş kapsamlı olmasından dolayı yeni düzene kızıyorlardı. Ayrıca çekememezlik nedeniyle de birbirlerine düşman olanlar vardı.

Bu dönemde ortada üç parti vardı. Birincisi başlarında Alkmeon'un oğlu Megakles'in bulunduğu Paralionlular'dı. Bu partidekiler devlete orta sınıfın egemen olmasını istiyorlardı. İkincisi Pediakonlar partisiydi, önderleri Lykourgos'tu ve amaçları oligarşik bir düzen kurabilmekti. Üçüncüsü Diakrionlar'dı. Bunlarsa halk egemenliğinin en ateşli taraftarlarından biri olan Peisistratos'un ardından gidenlerdi. Alacakları ellerinden gidip fakir düşenler ve soyları lekesiz olmadığı için Atina'dan kovulmaktan korkanlar da bu partiye katılmışlardı. Tiranlık devrildikten sonra birçok kişinin haksız yere vatandaşlık kazandığı düşüncesiyle vatandaş listelerinin gözden geçirilmesi Peisistratos ile aynı tarafta olanlar arasında böylelerinin bulunduğunu açıkça gösteriyor. Her partinin adı mensuplarının işledikleri topraklardan geliyordu.[17]

XIV

Ateşli bir halkçı olduğu düşünülen Peisistratos Megara'ya karşı yapılan savaşta büyük bir ün kazanmıştı. Daha sonra kendi kendini birçok yerinden yaralayarak bu işi düşman partilerin yaptığına ve canını koruyabilmek için kendisine koruyucular verilmesi gerektiğine halkı ikna etti. Aristion

17 Paralionlular deniz kıyısında oturanlar, Pediakonlar ovada çiftlikleri olanlar ve Diakrionlar da dağlık Diakria'daki toprakları işleyenlerdir.

bu amaçla bir teklif yaptı. Topuz taşıyanlar adı verilen bu koruyucular ile beraber halka karşı harekete geçerek Solon'un yasalarının yürürlüğe girmesinden otuz iki yıl sonra Komeas'ın arkhonluğu[18] sırasında akropolisi ele geçirdi. Peisistratos yanına muhafız istediği zaman Solon'un bunu engellemek istediği ve şöyle söylediği anlatılır: "Ben bazılarınızdan daha ileri görüşlü, bazılarınızdansa daha yürekliyim. Peisistratos'un tiranlığı ele geçirmeye çalıştığını anlamayanlar kendilerinden daha ileri görüşlü, bunu bildikleri halde ses çıkarmayanlar da kendilerinden daha yürekli olduğum kimselerdir."

Solon halkı sözlerine inandıramadı ve bunun üzerine silahlarını evinin kapısı önüne çıkararak şimdiye kadar elinden geldiğince vatanının yardımına koştuğunu, artık çok yaşlandığı için kendisi gibi davranma sırasının başkalarına geldiğini söyledi. Fakat onun öğütleri bir işe yaramadı. Egemenliği eline geçiren Peisistratos kenti bir tirandan çok yasalara uyan bir vatandaş gibi yönetti. Egemenliğini yeterince sağlamlaştıramadan Megakles ile Lykourgos taraftarları işbirliği yaparak onu kovdular. Bu olay egemenliği ilk defa ele geçirişinden beş yıl sonra Hegesias'ın arkhonluğu zamanında[19] gerçekleşti. Yaklaşık on bir yıl sonra düşmanlarına karşı zor duruma düşen Megakles elçiler göndererek Peisistratos ile görüşmeler yaptı. Kızıyla evlenmesi şartıyla onu modası geçmiş ve çok da safça bir oyunla kente soktu. Megakles önce halk arasında tanrıça Athena'nın kendi eliyle Peisistratos'u Atina'ya geri getirdiği dedikodusunu çıkardı. Uzun boylu ve güzel bir kadın buldu. Bu kadın Herodotos'un anlattığına göre Paiania demosundan, başka birisine göre ise Trakyalı bir aileden gelen Phye adlı bir Kollytos demosuna bağlı çelenk satan bir kızdı. Bu kadını tanrıça Athena gibi giydirerek

18 MÖ 561-560 yıllarında.
19 Yani MÖ 556-555 yıllarında.

Peisistratos ile beraber kente soktu. Peisistratos bir araba üzerinde yanındaki kadınla birlikte Atina'ya girdiğinde halk şaşkınlık içinde onu karşılayıp yerlere kapanıyordu.

XV

Peisistratos'un ilk sürgünden dönüşü bu şekilde gerçekleşti. Yaklaşık olarak altı yıl kadar sonra ikinci defa şehirden kovuldu. Uzun zaman şehirde kalamamasının nedeni Megakles'in kızıyla evlenmek istememesi ve her iki partinin düşmanlığından korkmasıydı. Bu nedenle gizlice kaçıp gitti. Önce Therma Körfezi yakınında Rhaikelos adı verilen bir yere yerleşti. Oradan Pangaion Dağı çevresindeki yerlere gitti. Buralarda kazandığı paralarla tuttuğu ücretli askerlerle beraber Eretria'ya gitti. Atina'dan kaçışından on yıl sonra ilk defa zorla yönetimi ele geçirmeye çalıştı. Kendisine başta Thebaililer ve Naksoslu Lygdamis olmak üzere birçok kimse yardım etti. Aralarında Eretria'da yönetimi ellerinde bulunduran atlılar yer almaktaydı. Pallene Tapınağı yakındaki savaşta düşmanlarını yendi. Kenti ele geçirdikten sonra halkın silahlarını toplayarak tiranlığını sağlam temeller üzerine oturttu. Naksos Adası'nı da ele geçirip Lygdamis'i adanın arkhonu yaptı. Halkın silahlarını da şöyle bir yolla ele geçirdi. Vatandaşları silahlarıyla beraber denetlemek amacıyla Theseion Tapınağı'nın bahçesinde topladı. Orada onlarla konuşmaya başladı. Çok yüksek sesle konuşmuyordu. Dinleyenler söylediklerini iyi duyamadıklarını söylediler. Bunun üzerine Peisistratos onlara akropolisin girişine kadar çıkmalarını söyledi. Peisistratos halka hitaben konuşarak insanları oyalarken daha önceden bu işi yapmaları kararlaştırılmış adamları silahları toplayıp Theseion Tapınağı'nın yanında bulunan kendi odalarına koydular. Daha sonra da gelip ona işaret verdiler. Sözlerini bitirmek üzere olan

Peisistratos dinleyenlere silahlarına ne olduğunu anlattı. Olanlardan dolayı şaşırmalarını ve korkmamalarını herkesin işine başına dönmesini, bütün devlet işleriyle bundan böyle kendisinin ilgileneceğini söyledi.

XVI

İşte Peisistratos'un tiranlığı ilk olarak bu şekilde kuruldu ve görüldüğü gibi değişik koşullarla karşı karşıya kaldı. Yukarıda söylediğim gibi Atinalılar'ın işlerini ölçülü bir biçimde ve bir tirandan çok yasalara uyan bir vatandaş gibi yürütüyordu. Herkesin iyiliği için çalışan yumuşak, hata yapanların kusuruna aldırmayan bir insandı. Toprağı işleyerek kendi geçimlerini sağlamaları ve işlerini görebilmeleri amacıyla fakirlere borç para veriyordu. Bunu yapmasının iki nedeni vardı. Birincisi vatandaşların şehirde boş vakit geçirmemeleri, kırsal alana dağılmaları, iyi sayılabilecek bir zenginlik seviyesine ulaşarak kendi işleriyle uğraşmaları, devlet işlerine karışmak için ne istekleri ne de zamanlarının kalmasına engel olmaktı. İkinci neden ise devlete gelir sağlayabilmekti. Ne kadar çok yer ekilirse devletin aldığı para da o kadar artıyordu. Peisistratos köylülerden onda bir alıyordu. Yine aynı gerekçelerden dolayı demos hâkimliklerini kurdu. Çoğu zaman kendisi de köylere gidiyor ve ne olup bittiğini yerinde denetliyordu. Kavgalıları barıştırıyor, dışarıdakilerin şehre inip işlerinden geri kalmalarının önüne geçmeye çalışıyordu. Yine bir defasında bu amaçla dolaşırken Peisistratos ile daha sonradan "Vergisiz Tarla" adını alan Hymettos'taki toprağı işleyen köylü arasında herkesçe bilinen şu konuşma geçmiştir: Peisistratos bir köylünün baştan başa taşlarla dolu bir yeri kazıp işlediğini görerek ve buna şaşırarak yanındaki adamını gönderip tarladan hangi ürünleri elde ettiğini sordurdu. Köylünün verdiği karşılık şöyleydi: "Yalnız kötü-

lük ve zahmet, Peisistratos bunlardan da onda bir alacak." Köylü bunları karşısındakinin kim olduğunu bilmeden söylemişti. Köylünün açık sözlülüğüne ve çalışkanlığına sevinen Peisistratos onu her türlü vergiden bağışladı. Peisistratos'un yönetimi halkı hiçbir şekilde sıkmadı. Durmadan barış için çalıştığı gibi içeride de sessizliği ve sakinliği korumasını bildi. Bu nedenle de sonradan birçok kez Peisistratos'un tiranlığına Kronos[20] Çağı denildi. Oğulları onun yerine geçtikten sonra durum değişti. Tiranlık halk üzerinde ağır bir baskı oluşturmaya başladı. Peisistratos'un anlatılan bütün iyilikleri arasında en övünülecek yanı çok ateşli bir halkçı ve herkesin iyiliğine çalışan bir adam olmasıydı. Bunun dışında yaptığı her şeyi yasalara uygun olarak düzenlemek istiyor, sadece kendi bildiğine göre davranmaktan ve zorbalıktan kaçınıyordu. Bir defasında bir adam öldürdüğü iddiasıyla Areopagos Meclisi'nde kendisine bir dava açılmıştı. Peisistratos kendisini korumak için Areopagos önüne çıktı. Davacı korkarak davadan vazgeçti. Uzun zaman iktidarda kalması ve şehirden kovulduğu her seferinde daha kolay bir yoldan geri dönerek yeniden yönetimi eline geçirebilmesinin nedeni de budur. Soyluların ve halkın çoğu ondan memnundu. Bazı insanları dostluk bağlarıyla, bazı insanları ise işleriyle ilgili onlara yaptığı yardımlarla birbirine bağlıyordu. Her iki tarafın da istediği bir adamdı. Bu dönemde Atinalılar'ın tiranlara, özellikle tiranlık kurmaya kalkışanlara ilişkin yasaları çok yumuşaktı. Bu yasa şu şekildeydi:

> "Bunlar Atinalılar'ın atalarından kalma yasalardır: Tiran olmaya kalkışmanın ya da tiranlık kurmak için başkasıyla işbirliği yapanların kendileri ve soyları bütün vatandaşlık hak ve şereflerini kaybedeceklerdir."

20 Yunan mitolojisinde zamanın kişiselleştirilmiş hali olarak karşımıza çıkan Kronos aynı zamanda Zeus'un babasıdır.

XVII

Peisistratos iktidardayken yaşlandı ve Philoneos'un arkhonluğu zamanında[21] hastalanarak öldü. İlk defa tiran olmasından sonra otuz üç yıl yaşamış, bunun on dokuz yılını iktidarda geri kalan kısmını da sürgünde geçirmişti. Peisistratos'un Solon'un sevgilisi olduğunu ve Salamis Adası için Megaralılar'a karşı yapılan savaşta komutanlık yaptığını söyleyenlerin bunu uydurdukları çok açık olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşları bunun olanaksız olduğunu gösteriyor: Her ikisinin yaşadığı zamanı ve hangi arkhon zamanında öldüklerini düşünmek bile yeterli olacaktır. Peisistratos öldükten sonra oğulları iktidarı ele geçirdiler. İşleri eskisi gibi yürütmeye devam ettiler. Peisistratos'un Atinalı olan meşru karısından Hippias ile Hipparkhos isimli iki oğlu ve Argoslu başka bir kadından da isimleri Iaphon ile Hegesistratos olan iki oğlu daha vardı. Hegesistratos'un lakabı Thettalos'tu. Peisistratos Argos'tan Argoslu bir adamın kızını almıştı. Bu adamın ismi Gorgilos, önceleri Kypselosoğullarından Amprakialı Arkhinos ile evli olan kızının adıysa Timonassa idi. Argoslular ile Peisistratos arasında bu evlilik nedeniyle dostluk vardı ve Pallene Tapınağı yakınındaki savaşta Hegesistratos'un getirdiği bin Argoslu Peisistraros ile birlikte savaşmışlardı. Argoslu kadınla bazılarına göre şehirden kaçtığı zaman, bazılarına göre ise iktidardayken evlenmişti.

XVIII

Yaşlarına ve doğum haklarına uygun olarak iktidar Hipparkhos ve Hippias'ın elindeydi. Bunlardan yaşça daha büyük olan ve doğuştan devlet işlerine istekli, ağırbaşlı bir

21 Peisistratos MÖ 527 yılında ölmüştür.

kişi olan Hippias yönetimi ele geçirdi. Hipparkhos'un boş vakit geçirmeyi, müziği ve şiiri seven, sevgi düşkünü bir yaratılışı vardı. Anakreon'u, Simonides'i[22] ve başka birçok şairi Atina'ya çağıran oydu. Çok daha genç olan Thettalos hiçbir şeyden çekinmeyen azgın ve dik başlı bir adamdı. Diğerlerinin uğradıkları bütün kötülüklerin nedeni de zaten o idi. Harmodios'a âşık olan Thettalos, sevgisine karşılık göremeyince öfkesini yenmeye çalışmadı, aksine fırsat buldukça ona olan kızgınlığını dile getirdi. Harmodios'un kız kardeşi, Panathenaia Bayramı'nda sepet taşıyıcısı[23] olacaktı. Thettalos, Harmodios'un namuslu bir adam gibi yaşamadığını söyleyerek bunu engellemeye kalkıştı. Duruma çok öfkelenen Harmodios ile Aristogeiton birçok kişiyle birlikte o herkesin bildiği şeyi yaptılar.

Panathenaia Bayramı günü Akropolis'te pusu kurup Hippias'ı bekliyorlardı. Normalde Hipparkhos alayı hazırlayıp yola çıkaracak, Hippias da onları karşılayacaktı. Suikast hazırlığını bilenlerden birinin Hippias ile samimi bir şekilde konuştuğunu görünce her şeyin açığa çıkarıldığını sandılar; yakalanmadan önce bir şey yapmak istediklerinden aşağı doğru koştular ve zamanından önce davranarak Leokoreion Tapınağı yakınında alayı düzene sokmaya çalışan Hipparkhos'u yanlışlıkla öldürdüler. Böylelikle bütün işler bozulmuş oldu. Hipparkhos'un korumaları da Harmodios'u hemen oracıkta öldürdüler. Aristogeiton ise daha sonradan yakalanıp uzun işkencelere uğratıldı ve en sonunda o da öldürüldü. İşkence sırasında soylu aileler arasından tiranın dostu olan birçok kişinin bu planlananlardan haberleri olduğunu söyledi. Daha sonra yapılan araştırmalar sonucunda durumun bu şekilde

22 Anakreon ve Simonides MÖ 5. yüzyılda yaşamış şairlerdir. Her ikisinin de eserlerinden günümüze parçalar kalmıştır.

23 Tanrıça Athena'ya bayram alayında verilecek hediyeler sepetler içinde taşınmaktaydı.

olduğunu gösteren herhangi bir şey bulunamadı. Hippias'ın, bayram alayında bulunanların silahlarını almak için arama yaptırdığı ve birçok kişinin üzerinde hançer bulunduğu sözleri doğru değildir. Çünkü o zamanlarda alaya katılanlar silahlı değillerdi. Bu, sonradan demokrasi zamanında ortaya çıkan bir gelenektir. Halkçılar Aristogeiton'un, söylenelerin asılsız olduğunu bilmesine karşın tiranın dostlarını suçladığını söylerler. Böylelikle tiranlara kendi dostlarını haksız yere ortadan kaldırtmakla hem dinsizce bir cinayet işletmek hem de böylelikle onu güçsüz bir duruma düşürmek istediği ifade edilir. Başka bazı kimseler ise onun bunu uydurmadığını, suç ortaklarını ele verdiğini söylüyorlar. Ne yaparsa yapsın bir türlü ölüme kavuşamayan Aristogeiton, en sonunda daha başka kimseleri de ele vereceğini söyleyip kendisine bir şey yapılmayacağının teminatı olarak Hippias'ı sağ elini uzatmaya ikna etti. Elini sıktıktan sonra kardeşinin katiline elini uzattığı için onunla alay etti. Buna çok kızan Hippias kendini tutamadı, hançerini çıkarıp onu öldürdü.

XIX

Bu olaydan sonra Hippias'ın tiranlığı baskıcı bir hal aldı. Kardeşinin intikamını almak için çok sayıda insanı öldürdüğü ya da sürgüne gönderdiği için herkes ona karşı güvensizlik ve kin beslemekteydi. Hipparkhos'un öldürülmesinden üç yıl sonra kentin durumu kötü olduğundan Munikhia'da surlar inşa ederek burayı sağlamlaştırmaya çalıştı. Oraya yerleşmek istiyordu. Bu işlerle uğraştığı sırada Lakedaimonialıların kralı Kleomenes tarafından şehirden kovuldu.[24] Birçok defa Delphoi'dan Lakedaimonialılar'a tiranlığı devirmelerine yönelik tanrı sözleri duyulmuştu. Bu durumun nedeni

24 MÖ 511-510 yılında.

şuydu: Başlarında Alkmeonoğullarının bulunduğu Atinalı sürgünler, kendi çabalarıyla Atina'ya dönemiyorlardı. Bütün denemeleri başarısızlığa uğramıştı. Parnas Dağları üzerindeki Leipsydrion'u sağlamlaştırmışlardı. Buraya Atina'dan kaçıp gelenler de olmuştu. Tiranlar burayı kuşattılar, sürgünlerin oradan çekilip gitmelerini sağladılar. Daha sonraları yaşanan bu felaketle ilgili içki fasıllarında şu şarkı söylenirdi:

> "Ah arkadaşlarını ele veren hain Leipsydrion! Savaşta yürekli, ne kadar çok soylu insanı yok ettin. Kimlerin oğulları olduklarını o zaman gösterdiler."

Bütün çabalar boşa gittikten sonra Delphoi'daki tapınağın yapılması işini üzerlerine aldılar. Böyle yaptıkları için Lakedaimonialılar'ın yardımını kazanmak için gerekli para ellerinde fazlasıyla vardı. Tanrıya bir şey danışmak amacıyla her gelişlerinde kâhin kadın Pythia, Lakedaimonialılar'a Atina'yı kurtarmalarını söyleyip durdu. Lakedaimonialılar'ın Peisistratosoğullarıyla konukluk anlaşması olmasına rağmen sonunda onlara bu işi yaptırdı. Peisistratosoğullarıyla Argoslular arasındaki dostluk Lakedaimonialılar'ın bu kararı almalarını kolaylaştırdı. Lakedaimonialılar ilk önce Ankhimelos'u bir ordu ile denizden gönderdiler. Thesselialı Kinesias bin atlı ile yardıma geldi ve bu sayede Ankhimelos yenildi ve öldürüldü. Bu durum Lakedaimonialılar'ı çok kızdırdı . Bu kez daha büyük bir ordu topladılar ve kralları Kleomenes'i karadan yapılacak sefer için komutan seçtiler. Kleomenes, Attika'ya girmesine engel olmak isteyen Thesselialı atlıları yendikten sonra Hippias'ı Pelargikon adı verilen surlarda kuşatma altına aldı. Atinalılar ile beraber bu kuşatmaya devam etti. Kleomenes'in surlar önünde konakladığı sırada, Peisistratosoğulları, çocuklarının sağ olarak kendilerine verilmesi şartıyla bir anlaşma yaptıktan sonra beş gün içinde bütün mal ve mülklerini alarak Harpaktides'in

arkhonluğu yılında Akropolis'i Atinalılar'a teslim ettiler. Peisistratosoğulları babalarının ölümünden sonra yaklaşık on yedi yıl iktidarı ellerinde tutmuşlardır. Peisistratos ve oğulları toplam kırk dokuz yıl boyunca iktidarda kaldılar.

XX

Tiranlığın devrilmesinden sonraki yılda tiranların dostu olan Teisandros oğlu Isagoras ile Alkmeonoğulları soyundan gelen Kleistehenes arasındaki parti kavgaları başladı. Düşmanlarının siyasetleri karşısında yenilen Kleisthenes devlet yönetimini çoğunluğun eline vermeye çalışarak halkı yanına çekti. Isagoras halk üzerindeki etkisinin azaldığını görüp aralarında konukluk bağı olan Kleomenes'i bir kez daha çağırarak "lekeyi temizlemesini" istedi. Alkmeonoğulları'nın halen eski cinayet nedeniyle lekeli oldukları zannedilmekteydi. Kleisthenes gizlice kaçtı, az sayıda askeri ile beraber gelmiş olan Kleomenes yedi yüz Atinalı aileyi lekeli oldukları nedeniyle sürgüne yolladı. Bunları yaptıktan sonra meclisi dağıtmaya, Isagoras ile yanındaki üç yüz kişiyi devletin başına getirmeye çalıştı. Meclis bunu reddedip halk da duruma karşı koymak için toplanmaya başlayınca Kleomenes ve Isagoras adamlarıyla beraber kaçtılar ve Akropolis'e sığındılar. Halk Akropolis'i kuşatıp iki gün boyunca orada bekledi. Üçüncü gün ise bir anlaşma yapıldı. Buna uygun olarak Kleomenes ve taraftarlarının gitmesine izin verildi, Kleisthenes ve sürgüne gönderilen diğer kişiler de geri döndüler.

Yönetim halkın eline geçince Kleisthenes halkın önderi ve partinin başkanı oldu. Tiranların kovulmasındaki en büyük pay Alkmeonoğullarındaydı, bunu gerçekleştirene kadar durup dinlenmeksizin halkı ayaklandırmışlardı.

Alkmeonoğulları'ndan daha önce, Kedon da tiranları devirmeyi denemişti. Eğlencelerde onu öven bir şarkı söylenirdi:

> "Ey köle! Kedon için de doldur, yiğitlere bir kadeh şarap verirken onu da sakın unutma!"

XXI

Halk Kleisthenes'e yukarıdaki nedenlerden dolayı güveniyordu. Halk partisinin başına geçen Kleisthenes tiranların devrilmesinden üç yıl sonra Isagoras'ın arkhonluğu yılında şu değişiklikleri yaptı:[25] Daha önceden dört kabileye ayrılmış olan Atinalılar'ı on kabileye böldü. Bunu yaparken halkı birbirine karıştırmayı ve daha fazla kişinin devlet yönetimine katılmalarını sağlamayı planlıyordu. Sonraları soy listelerinin gözden geçirilmelerini isteyenlere karşı söylenmesi gelenek haline gelen "kabileleri soruşturmayınız!" sözü buradan çıkmıştır. Bundan sonra her kabileden ellişer kişi seçilerek beş yüz üyeden oluşan bir meclis kurdu. Eski meclisin dört yüz üyesi vardı. Dört kabilenin her birinden yüzer kişi alınıyordu. Kabile sayısını on ikiye çıkarmasının nedeni kendi yaptığı bölümlemenin eskiden yapılmış olan trittysler esasına dayanan bölümlemeye denk olmaması içindi. Eğer böyle yapsaydı dört kabilenin on iki trittys'i olduğu için halkı istediği gibi birbirine karıştıramayacaktı. Kenti demoslara ayırarak otuz parçaya böldü. Demoslardan onu şehir çevresinden, onu deniz kıyısından, onu da kıyıdan uzak iç kısımlardandı. Bunların her birine trittys ismini verdi ve her kabileye üç trittys düşmek üzere bunları kura ile on kabile arasında bölüştürdü. Böylelikle her kabilede kentin üç ayrı bölgesinden birer kesimin bulunmasını sağlıyordu.

---

25 Kleisthenes reformları MÖ 508-507 yıllarında gerçekleştirmiştir.

Babalarının isimlerini anmak suretiyle yeni vatandaşların kimler oldukları anlaşılmasın diye demoslarda oturanların hepsine o demosun ismi veriliyordu. Atinalılar'ın birbirlerini demos isimleriyle çağırmaları bu zamanda başlamıştır. Her demos için bir demarkhos görevlendirilirdi. Bunlar eskiden naukrariosların yaptıkları işleri üstleneceklerdi. Çünkü demosta yaşayanlar eski naukrariaların yerlerini alıyorlardı. Demoslardan bazılarına bulundukları yerlerin isimlerini, bazılarına da efsanelerde anlatılan kurucuların ismini verdi. Çünkü yeni demoslardan birçoğunun ismi yoktu. Soyların, phratriaların[26] ve rahipliklerin geleneklere uygun biçimde, eskiden olduğu gibi kalmasına izin verdi. Kabilelere koruyucuları olacak kahramanların isimleri verildi. Bu iş için önceden belirlenmiş yüz isim arasından on tanesini kâhin kadın Pythia[27] seçti.

XXII

Bu değişiklikler yapıldıktan sonra devlet yönetimi Solon'un yaptığından çok daha halkçı bir duruma geldi. Tiranlar işleri Solon'un koymuş olduğu yasalara göre yapmadıkları için, bu yasaları ortadan kaldırmış gibiydiler. Kleisthenes çoğunluğun desteğini kazanabilmek amacıyla yeni yasalar yaptı. Ostrakismos yasası[28] da bunlardan biriydi. Yeni yasalar yürürlüğe girdikten dört yıl sonra Hermokreion'un arkhonluğu zamanında beş yüzler meclisi üyelerine bir yemin etmeleri zorunluluğu getirildi. Bu yemin bugün de

26 Din ayinleriyle birbirine bağlı siyasal yurttaş birlikleri; her kabilede üç phratria, her phratriada da otuz soy (aile) bulunuyordu.
27 Delphoi'deki kehanet tanrısı, Apollon'un insanlara iletişim kurabilmesini sağlayan rahibe.
28 Tiranlığa meyilli oldukları düşünülen kimselerin oylama sonucunda, böyle bir durumun gerçek olduğuna inanıldığı takdirde vatandaşlık hak ve şereflerini kaybetmeksizin sürgüne gönderilmelerini sağlayan yasa.

geçerliliğini sürdürmektedir. Daha sonra strategoslar seçildi. Bütün ordunun başına Polemarkhos getirildi. On bir yıl sonra Phainippos'un arkhonluğu zamanında Atinalılar Marathon'da düşmanı yendiler.[29] Aradan iki yıl daha geçtikten sonra güçlendiğini gören halk ilk defa Ostrakismos yasasını kullandı. Bu yasa tiranlığa meyilli olduğu düşünülen kişilere duyulan güvensizlikten kaynaklanmıştı. Peisistratos'un, tiranlık yönetimi kurduğu zaman strategos ve halk meclisi lideri olduğunu kimse unutmamıştı. İlk defa Ostrakismos yasasının kullanıldığı kişi Peisistratos'un akrabalarından Kharmos oğlu Kollyteoslu Hipparkhos oldu. Kleisthenes bu yasayı zaten bu adamı dikkate alarak yapmıştı ve bir yolunu bulup onu sürgüne göndermek istiyordu. Atinalılar tiranların dostu olmalarına rağmen çıkan karışıklıklarda onlarla birlikte büyük bir suça karışmamış olanlara karşı halkın her zaman yaptığı gibi yumuşak davranarak şehirde yaşamaya devam etmelerine izin vermişlerdi. Bu kişilerin önderleri Hipparkhos'tu. Hemen bir yıl sonra Telesinos'un arkhonluğu zamanında[30] dokuz arkhonun seçimini fasulye taneleriyle kura çekerek yaptılar. Kura için demosta yaşayanlar önce bütün kabilelerden beş yüz kişi belirliyorlardı. Bu seçimi tiranlığın devrilmesinden bu yana ilk kez gerçekleştiriyorlardı. Tiranlık dönemine kadar bütün arkhonlar seçimle iş başına geliyordu. Yine aynı yıl içerisinde Hippokrates'in oğlu Alopeke demosundan Megakles Ostrakismos yasası ile sürgüne gönderildi. Tiranlık taraftarlarına karşı yapılan Ostrakismos yasası ilk üç yıl içinde yalnızca gerçekten tiranlığa meyilli olduğu düşünülen kişilere yönelik uygulandı. Fakat dördüncü yıldan itibaren çok sivrildiklerine inandıkları başka kişileri de bu yasayı kullanarak sürgüne gön-

29 Atinalılar Persleri MÖ 490 yılında yenmeyi başarmışlardır. Bu savaş yaklaşık olarak MÖ 449 yılına kadar devam edecek olan Pers Savaşları'nın ilk muharebesidir.

30 Yani MÖ 487/486 yılında.

derdiler. Tiranlık taraftarı olmayan kişiler arasında ilk defa Ostrakismosa uğrayan Ariphonos oğlu Ksantippos oldu. Bundan iki yıl sonra Nikomedos'un arkhonluğu zamanında Maroneia'daki maden yatakları bulundu.[31] Maden yataklarının işletilmeye başlanması sayesinde kent yüz talanton[32] kazanç sağladı. Bazı kişiler paranın halka dağıtılmasını istediler. Themistokles bu parayla ne yapacağını söylemeden Atinalılar'ın en zenginlerinden her üç kişiden birine birer talanton ödünç verilmesini isteyerek bunu engelledi. Halk eğer sonunda paranın yerinde kullanılmış olduğunu söylerse harcanan para kentin masrafı sayılacaktı. Fakat eğer yerinde kullanılmadığını söylerse, borç almış olanlar bu parayı geri vermek zorunda kalacaklardı. Themistokles bu koşullarla kendisine bırakılan parayla yüz trirem[33] yaptırdı. Daha önceden belirlenmiş olan yüz zenginin her biri bir gemi yapılması işin üzerine almıştı. Salamis Deniz Savaşı'nda[34] barbarlara karşı işte bu gemilerle savaştılar. Yine tam da bu sıralarda Lysimakhos'un oğlu Aristeides Ostrakismosa çarptırılarak sürgüne gönderildi. Atinalılar üç yıl sonra Hypsekhides'in arkhonluğu zamanında Kserkses'in Yunanistan'a karşı sefere çıkması nedeniyle[35] Ostrakismos yasasıyla sürgüne gönderilenlerin hepsini geri çağırdılar. Bundan sonra Ostrakismosa çarptırılanlar, Geraistos ile Skyllaion Burunları arasındaki yerde yaşayacaklardı. Kente daha fazla yaklaşan sürgünler vatandaşlık hak ve şereflerinin tamamını kaybedeceklerdi.

---

31 Maroneia'daki maden yatakları MÖ 483 yılında bulunmuştur.
32 Bir talanton yaklaşık olarak altı bin drahmeye denk gelmektedir.
33 İki yanında üst üste üç kat kürekçi yerleri olan savaş gemisine verilen isim.
34 MÖ 480 yılındaki bu savaşı Atinalılar'ın kazanmasıyla Pers Savaşları'nın yönü değişmiş, bu tarihe kadar savunmada kalan Atinalılar bu savaştan sonra saldırıya geçmişlerdir.
35 Pers Kralı Kserkses'in Yunanistan'a yaptığı sefer sonucunda Salamis Deniz Savaşı gerçekleşmiştir.

XXIII

Halk egemenliğinin gelişmeye başladığı bu yıllarda Atina diğer kentler arasında yükselişe geçmişti. Pers Savaşları'ndan sonra Areopagos Meclisi yeniden güçlenmeye başladı ve kentin yönetimini ele geçirdi. Meclisin hâkim duruma geçişi bir kararla olmamıştı. Bu durum Salamis Deniz Savaşı'ndan kaynaklanıyordu. Strategoslar tehlike zamanında herkesin kendi canını kurtarmaya bakmasını ilan ettikleri zaman[36] Areopagos Meclisi para buldu ve savaşacak olanlara sekizer drahme vererek gemileri gereken askerlerle doldurmayı başardı. Bu nedenle Atinalılar onun etkisi karşısında boyun eğmek zorunda kaldılar. Bu dönemde Atinalılar'ın yönetim şekli çok etkiliydi. Yine aynı yıllarda Atinalılar savaş işlerini iyice öğrendiler. Yunanlar arasında bu nedenle ün kazandılar. Lakedaimonialılar'a rağmen deniz savaşlarının önderliğini ele geçirdiler. Lysimakhos'un oğlu Aristeides ve Neokleos'un oğlu Themistokles bu dönemde yönetimi ellerinde tutuyorlardı. Themistokles'in çok büyük bir savaş adamı olduğu söyleniyordu. Aristeides ise çok büyük bir siyaset adamıydı ve adil davranması sayesinde zamanında yaşamış diğer insanlardan üstün bir durumda bulunuyordu. Bundan dolayı Atinalılar birini komutan diğerini de öğütçü olarak kullanıyorlardı. Araları bozuk olmasına karşın ikisi de surların yeniden yapılması işiyle birlikte ilgilendiler. Kral Pausanias'ın yaptığı bir iş sonucunda Hellenler arasında Lakedaimonialılar'a karşı nefret duyguları uyandırdığını gördüler. Daha sonra da bu durumdan yararlanarak Hellenler'i müttefikleri olan Lakedaimonialılar'dan ayırmaya çalışan Aristeides'ti. Salamis Deniz Savaşı'ndan iki yıl sonra Timosthenes'in arkhonluğu zamanında[37] Atina ile birleşmiş olan kentlerin ilk defa vergi ödemelerini sağlayan da yine bu

36 Persler Salamis Deniz Savaşı'ndan bir süre önce Atina'yı ele geçirmişler ve kenti yağmalamışlardı.

37 MÖ 478-477 yılında.

kişiydi. Yine aynı Aristeides düşmanımın düşmanı dostumdur ilkesine dayanarak Yunanlar arasında bir anlaşma yaptı. Yemin töreninden sonra anlaşmanın hiç bozulmayacağına bir işaret olarak denize kızgın demir külçeleri atıldı.[38]

XXIV

Daha sonra Atina kenti kendine güvenmeye başladığı ve kentte büyük bir zenginlik oluştuğu için Aristeides Atinalılar'a savaşın önderliğini ele geçirmelerini, kente göç edip, yerleşmelerini söyledi. Kentteki herkesin kendini besleyebileceğini, bazı kimselerin askerlik yapacağını, bazı kimselerin kenti koruyacağını, başka bazı kimselerin de devlet işleriyle ilgileneceklerini, böyle yaparak önderliklerini devam ettirebileceklerini ifade ediyordu. Atinalılar Aristeides'in sözlerine inandılar. Khioslular, Lesboslular ve Samoslular'ın[39] dışındaki bütün müttefiklerine karşı sert davranmaya başladılar. Bu üç adanın yönetim şekline karışmıyorlar, egemenlik kurdukları diğer kentlere eskiden olduğu gibi emretmelerine izin vererek onları imparatorluklarının koruyucusu olarak görüyorlardı. Diğer yandan Aristeides'in söylediği yollarla çok sayıda insanın hayatını kazanma olanakları sağlandı. Müttefiklerin ödedikleri vergilerle ve gümrük ücretleriyle yirmi binin üzerindeki insanı beslemeyi başardılar. Altı bin hâkim, bin altı yüz okçu, bin iki yüz mızrakçı, beş yüz kişilik meclis, beş yüz gemi tezgâhları bekçisi ve elli şehir bekçisi, yedi yüzü vatan içinde, yedi yüzü de vatan dışında devlet memuru olarak görev yapmaktaydı. Daha sonraları Atina savaşa girince bunlara, iki bin beş yüz ağır silahlı asker, kıyıyı korumaları için yirmi adet gemiyle, kurayla seçilmiş ve iki bin kadar tayfası olan vergi toplama gemileri de katıldı. Bu sayılara Prytaneion'da yemek yiyenleri, yetimleri, cezaevi

38 Kurulan bu birliğe Attika-Delos Deniz Birliği adı verilmektedir.
39 Khios bugünkü Sakız, Lesbos da Midilli adasıdır.

bekçilerini de ilave etmek gerekir. Bütün bunların masrafı devlet kasasından çıkmaktaydı.

XXV

İşte halk bu şekilde yaşamını sürdürmeye devam ediyordu. Etkisini yavaş yavaş kaybetmesine karşın Pers Savaşları'nın sona ermesinden on yedi yıl sonrasına dek[40] Areopagos Meclisi devletin yönetimini elinde bulundurmaya devam etti. Çoğunluğun sayısı ve gücü arttığından dolayı Sophronides'in oğlu olan ve rüşvet almayıp her zaman doğru şekilde davranan bir insan olarak bilinen Ephialtes, halk partisinin önderliğine ve başkanlığına gelerek Areopagos Meclisi'ne saldırdı. Yönetimleri sırasında yaptıklarından dolayı onlara karşı dava açarak önce birçok meclis üyesini görevden uzaklaştırdı. Daha sonra Konon'un arkhonluğu sırasında[41] ilk zamanlar var olmayan ancak daha sonradan zamanla bu meclise verilmiş ve böylece onları devletin hâkimi kılan bütün hakları ve yetkileri Areopagos Meclisi'nin elinden aldı. Bu yetkilerden bazılarını halk meclisine ve halk mahkemelerine bıraktı. Ephialtes, bütün bu işleri Areopagos Meclisi üyelerinden biri olan, fakat Persler'in yanında olma suçlamasıyla mahkemeye verilmeyi bekleyen Themistokles'in yardımıyla yapıyordu. Areopagos Meclisi'nin ortadan kalkmasını isteyen Themistokles bir yandan Ephialtes'e Areopagos'un onu yakalayacağını ve hapsedeceğini, bir yandan da Areopagos Meclisi üyelerine, devletin yönetim şeklini değiştirmek üzere çalışan insanları onlara göstereceğini söyledi. Themistokles, meclisin bu iş için görevlendirdiği birkaç kişiyi, toplantıyı

---

40 Aristoteles Pers Savaşları'nın bitiş tarihi olarak MÖ 479 yılını esas almaktadır. Aslında Pers Savaşları MÖ 449 yılında sona ermiştir. Ancak Aristoteles'in burada vurguladığı şey Pers Savaşları'nın Atina'nın ve Yunanistan'ın dışına çıkmasıdır.

41 Konon MÖ 462-461 yıllarında arkhonluk yapmıştır.

göstermek için Ephialtes'in bulunduğu yere götürerek onlarla konuşmaya başladı. Ephialtes olanları görünce büyük bir korkuya kapıldığından yarı çıplak bir şekilde tapınağa sığındı. Herkes bu olaya çok şaşırdı. Beş yüzler Meclisi toplantıya çağırıldı. Ephialtes ve Themistokles önce burada, daha sonra da halk meclisi önünde Areopagos Meclisi üyelerini suçladılar. Sonunda Areopagos'un elindeki yetkileri aldılar. Bütün bunlara karşın Themistokles Pers taraftarlığı yaptığı suçlamasıyla sorgulanmaktan kendini kurtaramadı. Ephialtes ise çok fazla zaman geçmeden Tanakraioslu Aristodikos tarafından haince öldürüldü. Areopagos Meclisi devlet işleri üzerindeki egemenliğini bu şekilde kaybetmiş oldu.

XXVI

Daha sona halk önderleri değil de halk avcıları olan bazı demagogların ortaya çıkması nedeniyle devlet düzeni bozuldu. Kötü bir şans olarak bu dönemde halkın değerli bir önderi de bulunmamaktaydı. Başlarında bulunan Miltiades'in oğlu Kimon çok becerikli bir kişi değildi. Ayrıca siyaset yaşamına ileri bir yaşta girmişti. Çok sayıda iyi vatandaş da savaşlarda hayatını kaybediyordu. O zamanlarda kütüklere yazılı olan vatandaşlar savaş için askere alınıyorlardı ve orduların başlarında deneyimsiz, sadece babalarının şöhretleri nedeniyle saygı gören komutanlar bulunuyordu. Bütün bunlar nedeniyle her defasında kentten ayrılanların iki-üç bin kadarı geri dönmüyor, bu şekilde her iki tarafın da yani hem halkın hem de zenginlerin partisinin üyeleri azalıyordu. Eskiden olduğu gibi bütün devlet işlerinde yasalara bağlı kalınmamasına karşın dokuz arkhonun seçimi konusunda bir değişiklik olmadı. Sadece Ephialtes'in ölümünden beş yıl sonra dokuz arkhonluk seçimi için çekilecek kuraya girmek üzere Zeugitler sınıfından olanların da bir ilk seçim sonucun-

da aday gösterilebilmeleri kararı alındı. Arkhonluk yapan ilk zeugit Mnesitheides idi. Bu zamana kadar bütün arkhonlar pentakosiomedimnos ya da atlılar sınıfından seçiliyorlardı. Zeugitler sadece daha önemsiz sayılan memuriyetlerde bulunabiliyorlardı. Tabi yasaların emrettikleri şeyleri demoslar görmedilerse bu ayrı bir şey.

Dört yıl sonra Lysikrates'in arkhonluğu[42] zamanında demos hâkimlikleri adı verilen otuz hâkimlik yeniden kuruldu. Bundan iki yıl sonra Antidotos'un[43] arkhonluğu zamanında yurttaşların sayısı çok arttığından Perikles'in yaptığı bir teklifle hem anneleri hem de babaları Atinalı olmayanların vatandaşlık haklarının tanınmaması kararı alındı.

XXVII

Ardından Perikles halk partisinin önderi oldu. Komutanlık süresi sona eren Kimon'u memuriyetinin hesabını vermek üzere mahkeme önüne çağırdığı zaman henüz genç yaşta olmasına karşın kendisini halka tanıtmayı başarmıştı. İktidarın onun eline geçmesiyle yönetim daha da halkçı bir kılığa büründü. Çünkü Perikles hem Areopagos Meclisi'nin elinden yetkilerinin önemli bir kısmını daha aldı, hem de Atina'nın çalışmalarının ana hedefinin bir deniz gücü olmasını sağlamaya çalıştı. İşte bu yeni yol sayesinde halk daha da yüreklendi ve ona güvenerek bütün yönetimi onun eline verdi.

Salamis DenizSavaşları'ndankırksekizyılsonraPytohdoros'un arkhonluğu zamanında Peloponnesos Savaşları başladı.[44] Bu

42 Yani MÖ 453-452 yıllarında.
43 Yani MÖ 451-450 yıllarında.
44 Peloponnesos Savaşları MÖ 431 yılında başlamış ve MÖ 404 yılına kadar devam etmiştir.

savaş boyunca şehirde kapalı bir yaşam sürmek zorunda kalan ve kendisine verilen parayla yaşamaya çalışan halk biraz istekli biraz da isteksizce devlet işleriyle ilgilenmeye başladı. Hâkimlik için yurttaşlara ücret ödenmesi yasasını çıkaran da Perikles'in kendisidir. Bu işi halkı kazanmak için Kimon'un zenginliğine ve cömertliğine karşı önlem almak üzere yaptı. Çünkü bir kral kadar zengin olan Kimon masraflarını kendisi karşılayarak üzerine aldığı devlet hizmetlerini parlak bir biçimde başardığı gibi, ayrıca kendi demoslularından birçoğunun da geçimini sağlıyordu. Her Lakialı istediği zaman onun yanına giderek kendisine yetecek miktarda parayı alabilirdi. Ayrıca isteyen herkesin kolayca girip meyveleri alabilmesi için tarlalarından, bahçelerinden hiçbirini çitle ya da duvarla çevirmiş değildi. Böyle cömertliklere gücü yetmeyen Perikles, Oite demosundan Damonides'in "Kendi paran yetmiyorsa, halka kendi parasını ver" sözleriyle bulunduğu öğüde uyarak hâkimler için ücret koydurdu. Bu adam Perikles'e yaptığı birçok işte yol göstermiş olmalı. Çünkü bu yüzden onu halk kararıyla sürgüne gönderdiler. Bazı kimseler bunu yapmasıyla hâkimlerin bozulmasına neden olduğunu, iyi adamlar yerine bilinçli olarak kötülerin seçildiğini söyler. Hâkimlere rüşvet vermek uygulaması da bundan sonra başladı. Pylos Adası komutanı Anytos komutanlık süresinin bitiminde Pylos'u düşmana kaptırdığı için mahkemeye verilince hâkimlere rüşvet yedirerek kendini kurtarmayı başardı.

XXVIII

Perikles halkın başında bulunduğu sürece devletin düze ni iyiydi. O öldükten sonra durum kötüleşti.[45] Bu tarihte

45 Perikles MÖ 461 yılında MÖ 429 yılına kadar Atina'nın yönetiminde söz sahibi olmuştur. MÖ 443 yılından sonra hem birinci strategos hem de hazinenin yöneticisi olarak görev yapmıştır.

halk ilk defa tarafsızlar partisinden soylu sayılmayan birisini seçti. Eskiden halkın önderleri hep soylular arasından seçilmekteydi. İlk kez halkın önderliğini yapan Solon ile ondan daha sonra gelen Peisistratos'un her ikisi de soylu ve tanınmış kimselerdi. Tiranlık devrildikten sonra başa geçen Kleisthenes ise Alkmeonoğulları'ndandı. Diğer parti Isagoras'ın sürgüne gönderilmesinden sonra onun karşısına geçecek herhangi birisini çıkaramadı. Bundan sonra halk partisine Ksantippos, soylulara ise Miltiades önderlik yaptı. Daha sonra Themistokles ile Aristeides geldiler. Ardından Ephialtes halkın, Kimon zenginlerin önderi oldu. Sonra Perikles halk partisinin, Kimon'un yakını olan Thukydides de soyluların başına geçti. Perikles'in ölümünden sonra soyluların lideri daha sonradan Sicilya'da ölecek olan Nikias, halkın lideri ise Kleainetos oğlu Kleon oldu. Kleon'un öfke ve şiddet siyasetiyle halkı iyice bozmuş olduğu görülüyor. O, kürsüde bağırarak küfreden ilk hatiptir. Başkaları gibi düzgün giysileriyle konuşması gerekirken, halkın önünde üzerinde deri önlüğüyle konuşuyordu. Bunlardan sonra halk partisine, çalgı yapan Kleophon ve asillere de Hagnon oğlu Theramenes önderlik etti. Kleophon yoksul vatandaşlara iki obolos yardım yapılmasını sağladı. Halka yönelik bu yardım bir süre boyunca yapılmaya devam edildi. Daha sonra Paiania demosundan Kallikrates iki obolosu üçe çıkaracağım diyerek halkı aldatıp bu uygulamayı kaldırdı. Bu iki adamı da, yani hem Kleophon'u hem de Kallikrates'i Atinalılar öldürdü. Halk her aldatılışında kendisini kötü işlere sürükleyenlere kin besler. Kleophon'dan sonra, hiçbir şeyden korkmayan ve o zamanki çıkarlarından ilerisini görmeyen halk tabakasını kendilerine beğendirmek için ellerinden geleni yapmakta üstlerine olmayan kişiler peşi peşine yönetime geldiler. Eskileri hariç tutarsak Atina'nın gördüğü devlet adamlarının içinde en iyilerinin Nikias, Thukydides ve Theramenes olduğunu sanıyorum. Nikias ile Thukydides sadece dürüst ve kibar

insanlar değil, ayrıca iyi birer devlet adamıydılar ve bütün kente bir baba gibi yaklaştıkları konusunda herkes fikir birliği içindedir. Yaşadığı yıllarda siyaset hayatı karışıklıklarla dolu olduğundan dolayı Theramenes hakkında düşünceler birbirinden farklıdır. Ancak üstünkörü bakılmayıp iyice incelenirse bazı kişilerin uydurdukları gibi, onun her yönetimi devirmediği aksine her iyi vatandaşın yapacağı gibi yasalara uygun davranıldığı sürece devlete yararlı olabilmek için hepsiyle işbirliği yapabileceğini inanarak yardım ettiği görülür. Ancak yolsuzluk yapıldığı zaman, herkesin kendine düşman olacağını bilse de buna göz yummadığı bilinmektedir.

XXIX

Atinalılar savaş dengede devam ettiği sürece halkçı yönetim biçimini korumaya devam ettiler. Sicilya'daki bozgundan sonra[46] Lakedaimonialılar Pers kralıyla bir anlaşma yaptılar. Savaşın aleyhlerine dönmeye başladığı Atinalılar, halkçı yönetim biçimini ortadan kaldırarak dört yüzler egemenliğini kurmak zorunda kaldılar. Bununla ilgili teklifi Anaphystos Demosu'ndan Pythodoros yaptı. Melobios da oylamadan önce öneri lehine konuştu. Halkın böyle davranmasını sağlayan neden eğer Atina'da oligarşik bir yönetim kurulursa Pers kralının kendileriyle ittifak kuracağı düşüncesinden ileri gelmekteydi. Pythodoros'un teklifi şu şekildeydi:

> "Halk meclisi on danışmandan oluşan ve görev başında bulunan komisyon için kırk yaşından büyük vatandaşlar arasından yirmi danışman daha seçecek. Bunlar vatanlarına en fazla yarar sağlayacağını düşündükleri önlemleri almaya

46 MÖ 415-413 yılları arasında Atinalılar Spartalılar'ın müttefikleri olan Sicilya'ya bir sefer düzenlemişlerdir. Ancak bu sefer büyük bir başarısızlıkla sonuçlandı.

beraberce karar vereceklerine yemin edecekler. Daha sonra devletin kurtuluşu için yazılı tekliflerde bulunacaklar. Ayrıca bunların arasından en iyilerini seçebilmek için herhangi bir vatandaş da tekliflerini yazıyla bildirebilecek."

Kleitphon'un teklifinde Pythodoros'un önerdiklerinden başka şeyler de yazılıydı. Bunlar şöyleydi:

"Seçilen danışmanlardan oluşan komisyon Kleisthenes'in halk egemenliğini kurarken koymuş olduğu eski yasaları da iyice gözden geçirecek ve vereceği kararların olabildiğince iyi olabilmesi için bu yasalardan da yararlanacak."

Kleitphon'un bunları yazmasının nedeni Kleisthenes'in kurduğu yönetim biçiminin bütünüyle demokratik olmadığına inanması ve Solon'unkine çok yakın olduğunu düşünmesiydi. Danışmanlar komisyonu önce, prytanislerin[47] vatanın kurtuluşu için teklif edilen bütün düşünceleri oylamak zorunda olmaları şeklinde bir değişiklik teklif etti. Ayrıca isteyen her Atinalı'nın önerilen düşüncelerle ilgili yapılan konuşmalara katılabilmesi için yasaya aykırı şeylerden dolayı açılan bütün davaları, vatan hainliği ve benzerleri gibi ağır suç davalarını, mahkeme önüne çağrılma zorunluluğunu kaldırdı. Bu gibi gerekçelerle bir vatandaşı para cezasına çarptıran, mahkemeye çağıran ya da dava eden kişi yasalara uygun olarak aranacak, yakalanıp strategoslara götürülecek, strategoslar da bu kişiyi ölüm cezasına çarptırmak üzere on birlere vereceklerdi.

Bütün bunları yaptıktan sonra danışmanlar komisyonu yönetim biçimini şu şekilde değiştirdi: Devlet kasasında toplanan paralar savaş dışında hiçbir şey için harcanmayacaktı. Savaş devam ettiği sürece dokuz arkhon ve işlerinin başında bulu-

47 Beş yüzler meclisinin yılın onda birlik bölümünde görev başında bulunan elli üyelik kısmı.

nan prytanisler dışındaki hiçbir memura ücret ödenmeyecek, arkhonlar ve prytanisler günde üç obolos alacaklardı. Yine savaş bitene kadar savaş hakları devlete hizmet etmek için bedeni ve maddi bakımdan en güçlü insanlara bırakılacak, bunların sayısı da beş binden az olmayacaktı. Bu vatandaşlar istedikleri devletlerle anlaşmalar yapabileceklerdi. Her kabileden kırk yaşını geçmiş onar kişi seçilecek, bunlar kesilen kurbanlar üzerine yemin ettikten sonra bu on kişinin isimlerini listelere yazacaklardı.

XXX

Seçilen otuz kişilik komisyonun yaptığı teklifler bu şekildeydi. Bu teklifler kabul edildi ve yasalaştı. Daha sonra beş binler anayasayı yazmak üzere aralarından yüz kişilik bir komisyon seçtiler. Bu komisyon ise yazılı olarak şunları teklif etti:

Meclis her yıl otuz yaşından büyük vatandaşlar arasından seçilmiş kişilerden oluşturulacaktı. Meclis üyeleri herhangi bir ücret almayacaklardı. Meclis içinden strateogslar, dokuz arkhon, hieromnemon,[48] taksiarkhonlar hipparkhoslar, phylarkhonlar, kale komutanları, tanrıça Athena'nın ve diğer tanrıların kutsal paralarından sorumlu on hazine memuru, helleno tamiaslar,[49] devletin diğer hazinelerinden sorumlu olan yirmi hazineci, on kurbancı ve on din bayramları komisyonu üyesi seçilecekti.

Yukarıda sayılan mevkiiler için ilk başta seçilecek memurların toplamından daha fazla sayıda meclis üyesi aday olarak belirlenecek, daha sonra bu adaylar arasından memurluk-

48 Delphoi Tapınağı'nı korumak için kentlerin oluşturduğu kuruma gönderilen Atina elçisi.
49 Attika-Delos Deniz Birliği'nin hazinesinden sorumlu memurlar.

lara getirilecek olanlar yeniden seçileceklerdi. Diğer bütün memurluklar için meclisin dışındaki vatandaşlar arasında kura çekilecekti. Helleno tamiaslar arasında Attika-Delos Deniz Birliği paralarına bakacak olanlar meclis toplantılarında yer almayacaklardı. Ayrıca bundan sonra meclis, yukarıda belirtilen yaş sınırını aşmış olan vatandaşlar arasından kurulmuş dört bölümden oluşacaktı. Hangi bölümün ne zaman görev yapacağını belirlemek üzere kura çekilecek, geri kalan vatandaşlar diğer bölümlere dağıtılacaktı. Yüzler, kendileriyle beraber meclis üyelerinin tamamını birbirine eşit dört bölüme ayıracaklar ve bu bölümlerin görev yapma sırasını kurayla belirleyeceklerdi.

Görev yaptığı sürece meclis gerekli önlemleri alacak, devlet parasının azalmaması ve yerinde kullanılması için elinden geleni yapacaktı. Bir konuyla ilgili başka kişilere de danışmak isterlerse, her meclis üyesi kendisi gibi otuz yaşını aşmış bir kişiyi toplantıya katılmak üzere çağırabilecekti.

Acil bir durum olmazsa meclis beş günde bir toplanacaktı. Meclis dokuz arkhonu seçmek için kura çekecekti. Oylama el kaldırma ile yapılacaktı ve oyları saymak için meclis içinde beş kişi görevlendirilecekti. Bu beş kişi arasından da her gün konuşulacak maddeleri oylamak için bir kişi belirlenecekti. Ayrıca görevlendirilen beş kişi mecliste konuşmak isteyenleri yine kura çekerek sıralayacaklardı. Kura çekimi için de şöyle bir sıra izlenecekti: İlk önce din işleri, sonra çağrı yapacak olanlar, üçüncü olarak elçiler, dördüncü olarak da diğer konular ile ilgili konuşacak olanlar kura çekecekti. Savaşla ilgili bir husus olduğu zaman beşler kura çekmeksizin strategosları meclise çağıracaklar ve ilgili konuyu görüştürecеklerdi. Önceden belirlenen saatte toplantı yerine gelmeyen meclis üyesi, gelmediği her gün için bir drahme para cezası ödeyecek, izin almış olanlar bunun dışında tutulacaklardı.

XXXI

Yüzlerin yazdığı anayasa böyleydi. Devlet şimdilik aşağıdaki esaslara göre yönetilecekti:

Önceleri olduğu gibi meclis dört yüz üyeden meydana gelecek, her kabileden kırkar kişi meclise seçilecekti. Belirlenen kırk kişi her kabilede yaşayan ve otuz yaşını geçmiş vatandaşlar arasından ve daha önceden belirlenen adaylar içinden seçilecekti.

Dört yüzler devlet memurlarını atayacak, memurların göreve başlamadan önce etmeleri gereken yemini yazacak, yasalara uygun davranılmasını, memurların görevden ayrılırken hesap vermelerini sağlayacaklardı. Meclis siyasete düzen getirebilmek için yasalara uygun davranacak, yasalarda bir değişiklik yapamayacağı gibi yürürlükteki yasaların yerine yeni yasaları da getiremeyecekti.

Şimdilik strategoslar beş binler arasından seçilecek, ancak yeni meclis kurulduktan sonra askerlerin silahlı olarak yoklamasını yapacaktı. Meclisin yazıcı olarak seçtiği on vatandaş bir yıllığına tam yetkili olarak görevde bulunacak, gerekirse meclise danışabilecekti. Strategoslar da bir hipparkhos ile on phylarkhon seçeceklerdi. Daha sonra da meclis yürürlüğe girecek olan anayasaya uygun olarak hipparkhosların ve phylarkhonların seçimlerini yapacaktı. Meclis üyeliği ve strategosluk yapanların dışındaki başka hiçbir memur ne şu anda bu görevi yürütenler ne de ileride bu görevlere seçilecek olanlar, bir memuriyette bir defadan daha çok bulunmayacaktı. İleride dört yüzler meclisi yeniden dört bölüme ayrıldığında yüzler, üyelerin her bölünmede karışmasını sağlayacaktı.

XXXII

Beş binler tarafından seçilen yüzler komisyonunun yazdığı anayasa bu şekildeydi. Halk Aristomakhos'un halk meclisinde oylamaya sundurduğu bu önerileri kabul etti. Daha sonra Kallias'ın arkhonluğu zamanında beş yüzler meclisi daha bir yılını doldurmadan Targelion ayının[50] on dördünde dağıtıldı. Yine bu ayın yirmi ikisinde dört yüzler göreve başladılar. Eski yasaya göre fasulye kurasıyla seçilen meclisin Skirophorion ayının[51] on dördünde göreve başlaması gerekiyordu. Böylelikle tiranların kovuluşundan yüz yıl sonra Atina'ya oligarşi geldi. Bu değişikliği yaptıranlar Peisandros, Antiphon, Theramenes gibi hem soylu hem de anlayış ve düşünüşleriyle diğerlerinden daha üstün olan insanlardı. Yeni anayasa yürürlüğe girdikten sonra beş binler seçildi. Fakat bu göstermelik bir seçim oldu. Dört yüzler kendilerine sınırsız yetkiler verilmiş olan on kişiyle birlikte kenti yönetmeye başladılar ve Lakedaimonialılar'a elçiler göndererek savaşı bitirmeye çalıştılar. Barış koşulu olarak da her iki tarafın da halihazırda elinde bulundurduğu toprakların sahibi olmaya devam etmesini önerdiler. Lakedaimonialılar Atinalılar deniz imparatorluğundan vazgeçmedikçe hiçbir şey duymak istemediklerini söyleyerek görüşmeleri yarıda kestiler.

XXXIII

Dört yüzlerin yönetimi yaklaşık dört ay kadar devam etti. Dört yüzlerden biri olan Mnesilokhos iki ay arkhonluk yaptı. Yılın geriye kalan on ayında Theopompos arkhon idi. Atinalılar Eretria yakınındaki deniz savaşında yenildiler.

50 MÖ 412 yılının Mayıs ayında.
51 Haziran-Temmuz ayları.

Bunun sonucu olarak Oreos dışındaki bütün Euboia kaybedildi. Felakete daha önce yaşadıklarından çok daha fazla öfkelenen Atinalılar dört yüzler meclisini görevden alıp, devlet işlerini beş binlere verdiler. Çünkü Euboia onlar için Attika'dan daha önemli bir yerdi. Beş binler kendi kendilerini silahlandırmaya güçleri yeten vatandaşlardı. İlk olarak bütün devlet memurluklarının ücretsiz olmasına karar verdiler. Aristokrates ve Theramenes, dört yüzlerin devrilmesinde en büyük pay sahibi olan kişilerdi. Bu kişiler beş binlere hiçbir şey danışmaksızın her şeyi kafalarına göre yapan dört yüzlerin davranışlarını beğenmiyorlardı. Beş binler zamanında Atina'nın yönetimi iyi görünüyordu. Savaş devam ediyordu ve devleti yönetenler kendi kendilerini silahlandırıyorlardı.

XXXIV

Bir süre sonra halk bunların da elinden egemenliği aldı. Dört yüzlerin devrilmesinden beş yıl sonra Angeletheli Kallias'ın arkhonluğu zamanında, Arginussa Deniz Savaşı'nın ardından[52] düşmanı deniz savaşında yenmiş olan on strategosun hepsini bir oy farkla ölüme mahkûm ettiler. Stretegoslardan bazıları deniz savaşında yer almamış, bazılarıysa düşman gemisi üzerine çıkarak kendilerini fırtınadan kurtarabilmişlerdi. Bütün bunlara rağmen halk bir kere öfkeye kapılmıştı. Bozgundan sonra Lakedaimonialılar Dekelia'dan çekilmek ve her iki tarafın halihazırda sahip oldukları yerleri koruması şartıyla barış yapmak istediler. Halkın bir kısmının bu şartları kabul etmek istemesine karşın Kleophon'un ardından giden çoğunluk teklifi kabul etmedi. Kleophon sarhoşken zırhını giyerek halk meclisine geldi ve Lakedaimonialılar Atina'nın müttefik ve bağlaşıkları olan bütün kentleri geri vermedik-

52 Savaş MÖ 405 yılında gerçekleşmiştir.

çe barış yapılmasını engelleyeceğini söyledi. Bir süre sonra Atinalılar o dönemde ellerine geçen fırsatı kullanmamakla ne kadar yanıldıklarını gördüler. Ertesi yıl Aigospotamoi Deniz Savaşı'nı kaybettiler.[53] Bu savaş sonunda Atina'nın hâkimi durumuna gelen Lysandros[54] aşağıda anlatacağım yolu kullanarak otuzları devletin başına geçirdi. Atinalılar ile atalarından kalma eski devlet biçimini kabul etmeleri şartıyla barış yapılmıştı. Halk partisi tarafındakiler demokratik yönetim biçimini korumaya çalışıyorlardı. Soylular ise ikiye bölünmüşlerdi. Hetairalarda toplanmış olan sürgünlerin bir kısmı barış yapıldıktan sonra Atina'ya dönmüş olanlarla birlikte oligarşiyi kurmak istiyordu. Soyluların diğer kısmı ise atalarından kalma eski devlet düzenine bağlıydılar. Arkhinos, Anytos, Kleitophon, Phormissios ve daha birçok kişi bu ikinci grubun içinde yer alıyordu. Önderleri Theramenes idi. Lysadros oligarşi kurmak isteyenlerin yanında yer alınca halk korkarak oyunu bu yönde kullandı. Bu teklifi getiren Arkhidna demosundan Drakontides adında bir vatandaştı.

XXXV

Bu şekilde otuzların yönetimi Pythodoros'un arkhonluğu zamanında kuruldu.[55] Şehre hâkim olduktan sonra anayasa için verilen kararlardan vazgeçilerek bir seçimle belirlenmiş beş bin vatandaş arasından beş yüz kişilik bir meclis için üyeler ve diğer memurlar seçildi. Daha sonra Pire Limanı için seçilen on arkhon, on bir cezaevi görevlisi ve üç yüz kamçılı bekçiyle kenti egemenlikleri altında tuttular. İlk zamanlar otuzlar yönetimi, vatandaşlara karşı ölçülü davra-

53 MÖ 404 yılındaki bu savaştan sonra Peloponnesos Savaşları Atina'nın yenilgisiyle sonuçlanmıştır.
54 Spartalı komutan.
55 MÖ 404-403 yıllarında.

nıyor ve eskiden beri devam etmekte olan yönetim şekline uygun davranıyorlarmış gibi görünüyorlardı. Ephialtes ile Arkhstratos'un Areopagos Meclisi üyelerine ilişkin hazırladıkları yasaları yürürlükten kaldırdılar. Solon'un yasalarında herkesin farklı yorumladığı noktalar vardı. Bu nedenle de anlaşılamayan birçok nokta için mahkemelerin karar verme konusunda sınırsız yetkileri bulunuyordu. Bu yetkiler kaldırıldı. Kısacası anayasayı sağlamlaştırıyor ve anlaşmazlıkları gideriyormuş gibi görünüyorlardı. Örneğin her Atinalı'nın kendi malını istediği gibi bir başkasına verebilmesiyle ilgili yasa hiçbir değişikliğe uğramaksızın yürürlükte kalacaktı. Ancak bunun delilik, bunaklık sonucunda ya da bir kadına inanarak yapılmamış olması gerekiyordu. Skyhopanthesler'e[56] açık yol bırakan böyle kısıtlamaları da kaldırdılar. Diğer yasalarda da benzeri değişiklikler yaptılar. İlk zamanlar böyle davranarak skyhopanthesleri, aldatıcı sözlerle halkı dolandıran oyuncu hatipleri ve ahlaksız insanları öldürdüler. Halk olanlardan çok memnundu. Otuzlar'ın bu işleri herkesin iyiliğini düşünerek yaptıklarını sanıyordu. Kentin üzerindeki egemenliklerinin güçlendiğini gördükten sonra Otuzlar'ın saldırmadıkları vatandaş kalmadı. Zenginlikleriyle herkesi hayretler içerisinde bırakan, soylulukları sayesinde herkesten gördükleri saygıyla öne çıkan vatandaşları öldürdüler. Amaçları korku yaratan ne varsa onu yok etmekti. Ayrıca mallara da el koymak istiyorlardı. Öldürdükleri vatandaşların sayısı kısa zaman içinde bin beş yüze ulaştı.

XXXVI

Şehir böylece çökmeye devam ederken olanlara öfkelenen Theramenes Otuzlar'ı, utanmaz davranışlarını sonlandırma-

56 Kötülük yapmak ya da bir şeylerden yarar sağlamak amacıyla karşılarındaki kimseleri dava açmakla korkutan ya da dava açan kişiler.

ya ve devlet yönetiminde en iyi vatandaşlara da yer vermeye davet etti.[57] Otuzlar ilk önce bunu kabul etmediler. Fakat daha sonra Theramenes ile aralarında geçen konuşmalar halk arasında duyulmaya başladığı için onun halkın önderi olarak egemenliklerini yıkmasından korktular. Bunu engellemek için de devlet yönetiminde yer vermek üzere seçilecek üç bin vatandaş için listeler yapmaya koyuldular. Önce devlet yönetiminde en iyi vatandaşlara da yer vermeyi kararlaştırmalarına karşın, yalnızca üç bin yurttaşa siyaset hakkı verdiklerini, ayrıca sözde güce dayalı fakat halihazırdakinden daha güçsüz bir yönetim kurmakla birbirini tutmayan iki şey yaptıklarını Otuzlar'ın yüzlerine vuran Theramenes oldu. Otuzlar bu sözleri hiç umursamadılar. Uzun bir süre üç bin vatandaşın listesini yapmaya devam ettiler. Listeye yazmak üzere seçtikleri vatandaşların isimlerini yanlarında saklıyorlardı. Listelerin asılmasına karar verdikleri zaman ya listede bulunanlardan bazılarını yazmıyorlar ya da dışarıdan bazı kişilerin isimlerini onların yerine yazıyorlardı.

XXXVII

Kış başlarken Thrasyboulos sürgünlerle beraber Phyle Kalesi'ni ele geçirdi. Otuzlar onlara karşı yaptıkları seferde başarısızlığa uğradıklarından bütün vatandaşların ellerinden silahlarını almaya ve Theramenes'i de öldürmeye karar verdiler. Bunu şöyle gerçekleştirdiler. Meclise iki yasa teklifi sundular ve kabul edilmesini istediler. Bu yasalardan birisi Otuzlar'a listeye yazılmamış vatandaşları öldürme hakkını tanıyor, diğeri ise Eotoneia Adası'ndaki kaleyi yıkmış ya da Dört Yüzler'e karşı herhangi bir suç işlemiş olanların şimdiki yönetime katılmalarını engelliyordu.

57 Theramenes'in kendisi de otuzların bir üyesiydi.

Theramenes her ikisini de yapmış olduğu için bu yasayı onayladığı zaman vatandaşlık hakkı kalmıyor ve Otuzlar onu öldürmeye hak kazanıyorlardı. Theramenes'i öldürdükten sonra Otuzlar, üç binlerin dışındaki herkesin silahlarını ellerinden aldılar ve davranışlarını daha sert, alçakça ve zalim bir hale dönüştürdüler. Lakedaimonia'ya elçiler göndererek Theramenes'i suçladılar, kendilerine yardım edilmesini istediler. Lakedaimonialılar Otuzlar'ın isteklerini kabul ettiler ve Kallibios'u harmostes[58] olarak yedi yüz kadar askerle beraber yardım için gönderdiler. Bu askerler Atina'ya geldikleri zaman Akropolis'i ele geçirdiler.

XXXVIII

Daha sonra Phyle'deki sürgünler Munikhia Limanı'nı ele geçirdiler ve Otuzlar'la birlikte hareket edenleri bir meydan savaşında yenmeyi başardılar. Tehlike sona erdikten sonra Atina'ya geri dönen kentliler ertesi gün agorada toplanıp Otuzlar'ı devirdiler. Ardından vatandaşların arasından on kişi belirleyerek savaşı sona erdirmek için onlara sınırsız yetki verdiler. Bu kişiler yönetime geldikten sonra yapmaları gereken hiçbir işi yapmadılar; yardım ve borç para istemek üzere Lakedaimonia'ya elçiler gönderdiler. Siyaset hakkına sahip vatandaşların olup bitenlere kızmaları nedeniyle iktidardan uzaklaştırılmaktan korkanlar, bu kişileri korkutmak için en önde gelen vatandaşlardan biri olan Demaratos'u yakalayıp öldürdüler. Bu gerçekten de bir korku yarattı.

Sonrasında, Kallibios'un, Atina'da bulunan Peloponnesoslu askerlerin ve atlılar sınıfından birkaç kişinin yardımıyla iktidarı ellerinde tutmaya devam ettiler. Atlıların onlara yar-

58 Spartalıların egemenlikleri altındaki kentlere gönderdikleri valilere verilen isim.

dım etme nedeni Phyle'deki sürgün demokratların Atina'ya dönmemeleri için çok çaba harcayan vatandaşlar arasında bu sınıftan bazı kişilerin de yer almasından kaynaklanıyordu. Ancak bütün halk Pire ve Munikhia'yı ellerinde tutan sürgünlerin tarafına geçince sürgünler savaşta ağır basmaya başladılar. Bütün bunlardan sonra Atinalılar daha önceden seçtikleri on kişilik komisyonu görevden alarak, onlardan daha iyi olduklarını düşündükleri on kişilik başka bir grubu görevlendirdiler. Yeni seçilen on kişinin yönetimdeki istekli çalışmalarıyla bir anlaşmaya varıldı ve sonunda halk partisi taraftarlarının kente geri dönmelerine izin verildi. Bu kişilerin önde gelenleri Paianialı Rhinon ile Akherdousioslu Phayllos'tu. Bunlar henüz Sparta Kralı Pausanias gelmeden önce Pire'deki demokratlarla görüşmelere başlamışlardı. O geldikten sonra da bütün gayretleriyle sürgünlerin dönmesi için çaba harcamaya devam ettiler. Barış anlaşmasını kendisine yardım için gönüllü olarak Lakedaimonia'dan gönderilen on müzakereciyle beraber Sparta Kralı Pausanias'a imzalattırdı. Rhinon ve arkadaşları halka yaptıkları iyiliklerden dolayı herkesin önünde övgü aldılar. Bu kimseler oligarşik bir yönetim zamanında işlerin başına geçmiş, sonra da demokratik bir yönetim zamanında yaptıklarının hesabını vermiş oldular. Ne kentte yaşayanlar ne de Pire'den dönen sürgünler arasından onları suçlayanlar çıktı. Phinon bütün bunların üstünden çok fazla zaman geçmeden strategos seçildi.

XXXIX

Eukleides'in arkhonluğu zamanında[59] partiler arasında aşağıdaki şartlara göre bir anlaşma yapıldı: Atina'da kalmış olan vatandaşlardan başka yerlere gitmek isteyenler Eleusis'te

59 MÖ 403-402 yıllarında.

oturacaklardı. Bu kimselerin vatandaşlık hakları saklı kalacak, mallarından diledikleri gibi faydalanabileceklerdi.

Eleusis Tapınağı'nı her iki taraf beraber kullanacaklar, eski zamanlardan bugüne kadar olduğu gibi yine Keryksler ve Eumolpidler soyları tapınağın bakımıyla ilgileneceklerdi.

Demeter[60] ve Persephone[61] adına yapılan dini törenlerin gerçekleştirildiği tarihlerin dışındaki zamanlarda Atina'da oturanların Eleusis'e, Eleusis'te oturanların da Atina'ya gidip gelmeleri yasak olacaktı.

Eleusis'te yaşayan Atinalılar tıpkı diğer Atinalılar gibi savaş için oluşturulan hazineye kendi gelirlerinden yardımda bulunacaklardı.

Atina'dan ayrılanlar Eleusis'te ev almak isterlerse ev sahibiyle görüşecekler, fiyatta anlaşamazlarsa her ikisi de üçer fiyat tahmincisi belirleyecek, ev bu kişilerin belirledikleri fiyata göre satın alınacaktı. Eleusisliler isterlerse evlerini satın alan kişilerin yanında oturabileceklerdi.
Atina'dan ayrılmak isteyenler de, Atina'da bulunanlar da yemin edecekleri günden sonra on gün içerisinde isimlerini listelere yazdıracaklar, yirmi gün içinde de bulundukları yerden ayrılacaklardı. Bu sırada Atina'da bulunmayanlar için Atina'ya döndükleri günden başlamak üzere yine bu on günlük zaman dilimi geçerli olacaktı.

Eleusis'e yerleşenler tekrar Atina'da yaşamak için başvurmadıkları sürece hiçbir devlet memurluğu görevinde bulunmayacaklardı.

60 Toprak ve bereket tanrıçası.
61 Zeus ile Demeter'in kızı. Ölüler ülkesinin tanrıçası olarak Hades'te kaldığına inanılırdı.

Cinayet ya da yaralama gibi davalara eskiden kalma yöntemlerle bakılacaktı.

Geçmişte yaşanan olaylardan dolayı kimse kimseye kin gütmeyecekti. Otuzlar, Onlar, On Birler ve Pire'yi yönetmiş olanlar bunun dışında kalacak; yaptıklarının hesabını verirlerse bu kimselere de diğerlerine olduğu gibi davranılacaktı. Pire'yi yönetmiş olanlar Pire'de, Atina'da görev yapmış olanlar Atina'da para cezalarını belirleyen komisyon önünde hesap vereceklerdi.

Durumunda bir sorun olmayan herkes istediği gibi göç edebilecekti. Savaş amacıyla borç alınan paraları her iki parti ayrı ayrı ödeyecekti.

XL

Bu koşullarla bir anlaşmaya varıldıktan sonra Otuzlar'ın yanında savaşmış olanların hepsi korkuyla Eleusis'e göç etmeye karar verdiler. Ancak çoğu insanın çoğu zaman yaptığı gibi yazılma işini son günlere bıraktılar. Göç etmeye karar verenlerin sayısının çok fazla olduğunu gören ve onların kentte yaşamaya devam etmelerini isteyen Arkhinos kayıt için verilen sürenin son günlerini iptal etti. Bu nedenle birçok insan istemediği halde kentte yaşamaya devam etmek zorunda kaldı. Ancak daha sonraları korkularının yersiz olduğunu anladılar. Böyle davranarak Arkhinos hem iyi bir devlet adamı gibi davranmış hem de daha sonradan demokratlarla birlikte Pire'den Atina'ya gelmiş ve içlerinde kuşkusuz çok sayıda kölenin bulunduğu kişilerin tamamına Atina vatandaşlığı hakkı verilmesini isteyen Thrasyboulos'un teklifinin anayasaya aykırı olduğunu göstererek çok iyi yapmıştı. Arkhinos'un üçüncü güzel davranışı ise şudur: Atina'ya

dönmüş olanlardan biri af yasası emirlerine uygun olmayan bir şekilde eskiden yapılmış kötülüklerden dolayı bir vatandaşa duyduğu kini açıkça gösterince Arkhinos onu yakalattı ve meclisin önüne çıkardı. Daha sonra da "demokrasiyi kurtarmak isteyip istemediğiniz şimdi belli olacak" sözleriyle adamı yargılamaksızın ölüm cezasına çarptırdı. Eğer onu serbest bırakırlarsa diğerlerini de böyle davranmak konusunda cesaretlendireceklerini, onu öldürerek bu cezayla diğer insanlara da bir örnek vermiş olacaklarını söyledi. Dediği gibi de oldu. Bu adam ölüm cezasına çarptırıldıktan sonra hiçbir zaman eskiden yapılmış kötülüklerden dolayı af yasasına uygun olmayan bir davranışa rastlanmadı. Başlarına gelen felaketlerden ders çıkaran Atinalılar, hem insan olarak hem de vatandaş olarak çok iyi ve akıllıca davrandılar. Sadece eskiden yapılmış kötülükleri unutmakla kalmadılar, ayrıca Otuzlar'ın savaş için aldıkları borç paraları, yapılan anlaşmaya göre her iki parti yani Atina Partisi ile Pire'deki Demokratlar Partisi borçlarını ayrı ayrı ödeyebilecek olmalarına rağmen beraber ödediler. Bunu yapmalarının nedeni bir birlik kurmanın temelinin böyle bir davranışla atılabileceğini düşünmeleriydi. Başka devletlerde halk partilerinin yönetime geçtikten sonra kendi ceplerinden bir şey vermedikleri, ayrıca bütün toprağı da yeniden paylaştırdıkları görülüyor. Göçten iki yıl sonra, Ksenainetes'in arkhonluğu zamanında[62] Eleusis'e gidenlerle Atinalılar barıştı.

XLI

Bütün bu olayların yaşandığı zamanlarda halk partisi yönetimi elinde bulunduruyordu. Bugün de geçerliliğini sürdü-

62 Demokratlar ve oligarşi taraftarları arasında MÖ 401 yılında barış yapılmıştır.

ren yönetim biçimi Pythodoros'un arkhonluğu zamanında[63] kurulmuştu. Kendi gücüyle Atina'ya geri dönen halk partisi haklı olarak yönetimi de eline almıştı. Bu değişiklik Atina anayasasının uğradığı, toplamda on birinci değişiklik oldu. Birincisi şehrin ilk zamanlarındaki durumun değişmesiydi, Ion'un ve onunla beraber gelenlerin Atina'ya yerleşmeleri ile gerçekleşmişti. Halk o zamanlar dört kabileye ayrılmıştı ve kabilelerin kendi kralları vardı.

İkinci değişiklik Theseus'un, gerçek bir anayasa getiren krallıktan biraz farklılaşan devlet biçimiydi. Daha sonra Drakon'un yaptığı değişiklikler geldi. Drakon ilk defa yasaları yazdı. Üçüncü değişiklik uzun parti savaşlarının ardından Solon'la beraber geldi. Böylelikle demokrasi başladı. Dördüncüsü Peisistratos'un tiranlığıdır. Beşincisi tiranlığın devrilmesinden sonra Kleisthenes'in kurduğu yeni yönetim biçimidir. Bu düzen Solon'un düzeninden çok daha demokratik bir düzendi. Altıncı değişiklik Pers Savaşları'ndan sonra Areopagos Meclisi'nin yönetimi ele geçirmesiyle gerçekleşen değişikliktir.

Daha sonra gelen yedinci değişikliği Aristeides teklif etmiş, bunun sonunda da Ephialtes, Areopagosus Meclisi'ni ortadan kaldırmıştır. Bu dönemde deniz egemenliği nedeniyle demagoglar tarafından büyük hatalar yapıldı. Sekizinci olarak Dört Yüzler'in yönetimi ele geçirmeleri, dokuzuncu olarak da daha sonra demokrasinin yeniden kuruluşu gelir. Onuncu değişiklik Otuzlar'ın ve Onlar'ın tiranlığıdır.

On birinci ve son değişiklik Phyle ve Pire'deki sürgün demokratların Atina'ya dönmeleriyle birlikte başlayan ve bugün de geçerliliğini sürdüren yönetim biçimidir. Bu dönemde

63 Yani MÖ 404-403 yıllarında.

çoğunluğun elindeki yetkiler artmaya devam etti. Halk kendini her şeyin hâkimi olarak görmeye başladı. Halk, her şeyi meclis kararları ve halk mahkemeleri yoluyla kendi kendine yapıyordu. İlk olarak meclisin elinde bulunan adli yetkiler halkın eline geçti. Böyle olması da herhalde doğrudur. Az sayıdaki insanın memuriyetten kazanç gözetmeleri ve çeşitli kişilerin etkisiyle baskı altına alınmaları çoğunluğa nazaran daha kolaydır. Önce halk meclisine gelenlere bir ücret ödenmemesi kararlaştırılmıştı. Toplantılara çok fazla gelen olmadığından prytanisler, çoğunluğun gelip oy kullanmasını sağlayabilmek için birçok çözüm yolu düşündüler. İlk önce Agyrrios, Halk Meclisi toplantılarına gelenlere birer obolos verdirdi. Daha sonra kendisine "Büyük Kral" lakabı takılan Klazomenailı[64] Herakleides bu gündeliği iki obolos'a, ardından da yine Agyrrios üç obolos'a yükseltti.

XLII

Atina devletinin bugünkü yönetim biçimi şu şekildedir:

Hem annesi hem babası Atinalı olanlar Atina vatandaşı sayılırlar.
On sekiz yaşını dolduranlar demos listesine kaydedilirler. Gençler listeye yazılırken, demostesler yemin ettikten sonra şunları gözden geçirip oy vererek bir karara varırlar:

Önce adayların yasayla belirlenmiş yaşa gerçekten ulaşıp ulaşmadıklarını denetlerler. Eğer demosteslerin bu konudaki kararı olumsuzsa bu kişiler yeniden çocukların arasına geri dönerler. İkinci olarak doğumlarının yasalara uygun bir biçimde yapılmış bir evlilikten olup olmadığına bakılır.

64 Bugün İzmir'in Urla ilçesi.

Haklarında özgür olmadıkları kararı verilen gençler mahkemeye başvurabilir. Demostesler davacı olarak kendi aralarından beş kişi belirlerler. Eğer mahkeme gencin listeye yazılmasının doğru olmayacağına karar verirse, şehir onu köle olarak satarlar. Genç davayı kazanırsa demostesler onu listeye yazıp kendi aralarına almak zorundadırlar. Bir sonraki aşamada vatandaşlar listesine yazılmış olanları meclis denetler. Bir kimsenin gerçekte on sekiz yaşına gelmediği anlaşılırsa meclis onu vatandaşlar listesine yazmış olan demostesleri para cezasına çarptırır. Gençler bu denetimden geçtikten sonra ephebos adını alırlar. Bu kişilerin babaları kabileler halinde bir araya gelirler. Yemin ettikten sonra kendi kabilelerinden epheboslarla ilgilenmek için en iyi ve en uygun olduklarını düşündükleri üçer kişi belirlerler. Seçilenler kırk yaşından büyük vatandaşlar arasından belirlenmek zorundadır. Halk Meclisi belirlenen üçer kişi arasından el kaldırma yoluyla her kabile için bir sophronistes[65] ve bütün bunların başında bulunmak üzere diğer Atinalılar arasından bir kosmetes seçer. Bu görevliler ephebosları yanlarına alarak önce tapınakları gezdirirler, daha sonra da Pire'ye giderler. Epheboslarin bazıları Munikhia'da bazıları da Akte Yarımadası'nda muhafızlık yapar. Ayrıca halk meclisi yine el kaldırma yöntemiyle onlar için iki paidotribes[66] ve tam teçhizatla dövüşmeyi, ok ve kargı atmasını, mancınık kullanmasını öğretecek öğretmenler seçer. Geçinebilmeleri için devlet her sophronistese bir drahme, her ephebosa da dört obolos verir. Her kabilenin epheboslarına verilen para o kabilenin sophronistesinde bulunur. O bu parayla hepsine birden yiyecek satın alır. Ayrıca diğer bütün işleriyle de o ilgilenir. Her kabilenin ephebosları birlikte yemek yerler. Epheboslarin ilk yılı bu şekilde geçer. İkinci yılda savaş için öğrendikleri şeyle-

---

65 Sophronist, epheboslarin eğitimleriyle ilgilenen memur sınıfı, kosmetesler de bunların gözetmenleriydi.

66 Eski Yunan kent devletlerinde görev yapan beden eğitimi öğretmenleri.

ri tiyatroda toplanmış halkın önünde gösterdikten sonra kent yönetimi tarafından onlara kalkan ve mızrak verilir. Bundan sonra epheboslar muhafız kuvveti olarak görev yaparlar ya da kalelerde bulunurlar. Böylece khlamyd ismi verilen üniformayı giyerek iki yıl boyunca kente hizmet ederler. Bu dönem içinde devlet onlara herhangi bir görev yükleyemez. Ayrıca hiçbir bahane ile görevlerinden ayrılmamaları için epheboslar ne birine dava açabilirler ne de dava edilebilirler. Yalnız miras almak ya da kendi soyunun yasalarına uygun olarak rahipliğe girmek gibi durumlar bunun dışında tutulur. İki yıl daha geçtikten sonra epheboslar artık diğer vatandaşlar arasına katılırlar.

XLIII

Vatandaşlık listesine yazılma ve epheboslarla ilgili yapılanlar bu şekildedir. Bütün alt düzeydeki memurlar kura çekilerek belirlenirler. Sadece savaş paralarından sorumlu olan hazineci, bayram törenleri için ayrılmış paraları yönetenler ve çeşmelerle ilgilenenler el kaldırma yöntemiyle belirlenir. Bu şekilde göreve başlayanlar bir Panathenaia Bayramı'ndan diğer Panathenaia Bayramı'na dek görev yapmayı sürdürürler. Bütün askeri memurlar da oylama yoluyla seçilir.

Kura sonucunda her kabileden ellişer kişinin seçimiyle beş yüz üyeli bir meclis meydana getirilir. Her kabilenin üyeleri kura ile kararlaştırılan sırayı izleyerek belirli bir süre boyunca prytanlık yaparlar. Böylece yönetimde bizzat bulunmuş olurlar. İlk dört prytanlık otuz altışar gün, diğer altı prytanlık otuz beşer gün devam etmektedir. Çünkü Atinalılar'ın yılı ay yılıdır. Prytanlık yaparak başkanlıkta bulunan meclis üyeleri masrafları devlete ait olan Tholos adlı yapıda yemeklerini yedikten sonra, meclisi ve Halk Meclisi'ni toplarlar. Meclisi

çalışılmaması gereken günler dışındaki her gün, her prytanlık döneminde dört defa toplantıya çağırırlar. Prytanisler konuşulacak işleri, bunların mecliste günlük konuşulma sıralarını ve toplantı yerini önceden belirleyip ilan ederler. Aynı şekilde Halk Meclisi'nin toplanacağı zamanları da önceden yazılı olarak ilan ederler. Toplantılardan biri ana toplantıdır. Bu toplantıda memurların görevlerini iyi bir biçimde yapıp yapmadıkları hakkında oylama yapılır, yiyecek durumu ve vatanın savunulması hakkında konuşulur. Yine bu toplantıda isteyen herkes vatan hainliği ve benzeri ağır suçlardan ihbarda bulunabilir; satılan malların listesi, miras ya da tek mirasçı kız istemek üzere verilen dilekçeler okunur. Bu dilekçelerin okunmasının nedeni herhangi bir mal mülk sahipsiz kalmışsa bundan herkesin haberdar olabilmesidir. Altıncı prytanlıktaki bu ana toplantıda yukarıda belirtilenlerin dışında halk kararıyla bir kimsenin sürgüne yollanıp yollanmayacağı oylanır. Atina vatandaşı ya da bir metoikos[67] Atina'da oturan sykophanteslere karşı mahkemeden önce karar verilmesi tekliflerini sunabilecekleri gibi halka bir söz verip de sözlerini tutmamış olanlara karşı yapılan suçlamalar hakkında da oylama yapılır. Her soydan üçer kişiye konuşma hakkı tanınır. İkinci toplantı dilekçeler için ayrılmıştır. Bu toplantıda isteyen herkes elinde bir zeytin dalıyla ortaya çıkıp, dalı yere koyarak kendilerini ya da devleti ilgilendiren konular hakkında halk önünde konuşabilir. Diğer iki toplantı başka işlere ayrılmıştır. Yasalar bu toplantılarda üçü dinle, üçü devletle ve yine üçü elçi ve çağırıcılarla ilgili konuların konuşulmasını emreder. Bazen konuşulacak konuların sırası oylanmadan konuşmaların başladığı da görülmektedir.

Çağırıcılar ve elçiler ilk önce prytanislere başvururlar. Mektup getirmiş olanlar mektuplarını prytanislere teslim ederler.

---

67 Atina'da yaşamalarına karşın Atina vatandaşlığına sahip olmayan, özgür insanlara verilen isim. Aristoteles de bir metoikostu.

XLIV

Prytanislerin kurayla belirlenen bir epistatesi vardır. Bu kişi bir gece ve bir gün boyunca prytanislere başkanlık eder. Hiç kimse daha uzun zaman başkanlık yapamaz ve iki defa epistates olamaz. İçinde hazinenin, kent arşivinin, devlet mührünün bulunduğu tapınakların anahtarlarını da o saklar. Epistatesin ve onun emriyle prytanislerin üçte birinin Tholos adı verilen binada kalmaları gerekir. Prytanisler Meclisi'ni ya da Halk Meclisi'ni topladıklarında başkan, prytanlık yapan kabilenin dışındaki her kabileden birer kişiyi kura ile belirleyerek dokuz proedros ve bu proedroslar arasında bir başkan seçerek onlara o gün konuşulacak konuların listesini sunar. Proedroslar bu listeyi aldıktan sonra her şeyin düzenli bir biçimde işlemesini sağlamaya çalışırlar, görüşülecek konuları bildirirler, el kaldırma yöntemiyle verilen oyları sayarlar, kısacası bütün işleri yaparlar. Toplantıya son verme yetkileri de vardır. Bir yıl içinde bir kimsenin meclise bir kereden daha çok başkanlık yapması yasaktır, her prytanlık döneminde yalnız bir kez proedros olunabilir.

Halk Meclisi'nde halkın önceden verdiği karara uygun olarak, strategosların, hipparkhosların ve başka askeri memurların seçimi yapılır. Seçimi, altıncı prytanlıktan sonra gelen ve başkanlık dönemindeki gökyüzü işaretleri olumlu olan prytanisler gerçekleştirirler. Bu iş için de ilk olarak meclisten bir karar çıkarmak gerekir.

XLV

Önceleri meclis bir kimseyi para cezasına çarptırma, hapsetme ve öldürme yetkilerine sahipti. Bir gün meclis Lysimakhos adlı birini celladın eline vermişti. Bu adam öldürülmek

üzere beklerken Alopeke Demosu'ndan Eumelides, hiçbir vatandaşın mahkeme kararı olmadan öldürülemeyeceğini söyledi ve onu celladın elinden kurtardı. Mahkeme kuruldu ve sonuçta Lysimakhos suçsuz bulunarak serbest bırakıldı. Halk, meclisin elinden ölüm cezası verebilmek, hapsetmek ve para cezasına çarptırmak yetkilerini alarak yerine şöyle bir yasa yaptı:

Meclis herhangi bir vatandaşı bir suçtan dolayı mahkûm ederse ya da para cezasına çarptırırsa, Thesmothetesler bu kararı ya da ceza kararını mahkemeye gönderecekler ve hâkimlerin kararı geçerli olacak.

Meclis memurlarının birçoğunu, özellikle de para işleri ile ilgilenenleri sorgular. Fakat verdiği karar kesin değildir. İtiraz için mahkemeye başvurulabilir. Herhangi bir vatandaş memurları yasalara uygun davranmadıklarından meclis önünde suçlayabilir. Meclis böyle memurları haksız bulursa ve mahkûm ederse bu memurlar da kararı temyiz etmek üzere mahkemeye başvurabilirler.

Bir sonraki yıl mecliste görev yapacak olanların ve yeni dokuz arkhonun bu göreve uygun kimseler olup olmadığını meclis araştırır. Önceleri meclis yeterli bulmadığı kişileri listeden çıkarabilmekteydi. Ancak bugün listeden çıkarılan kişiler bu kararın kaldırılabilmesi için mahkemeye başvurabilirler. Bunun gibi durumlarda artık meclis tek ve son karar organı değildir. Meclisin bir başka görevi halk tarafından oylanacak konuları görüşüp oylamaya hazırlamaktır. Meclisin önceden konuşup bir karara bağlamadığı ve prytanislerin o gün görüşülecekler arasına yazmadıkları hiçbir şey halk meclisinde oylanamaz. Bu kurala aykırı olarak dışarıdan bir teklifi oylatan bir kişiye yine aynı kanuna uygun olarak, kanunlara uygun davranmama davası açılabilir.

XLVI

Meclis, savaş gemileri yapılması, onların silahlandırılması için ne gerektiğini belirler. Tersanelerle ilgilenip yeni gemiler yaptırır. Bu gemiler halkın aldığı karara uygun olarak üç ya da dört kat kürekli olurlar. Bu yeni gemiler için gerekecek silahları ve barınakları yaptırmak da meclisin görevidir. Gemileri yapacak kişiler halk meclisinde el kaldırılarak seçilirler. Meclis üyeleri kendilerinden bir dönem sonraki meclise bu işleri bitmiş olarak teslim etmezlerse, kendilerine yeni meclis zamanında hediye olarak verilmesi gelenekselleşmiş şeref çelengini alamazlar. Gemilerin yapılması için meclis kendi üyeleri arasından belirlediği on kişilik bir komisyonu görevlendirir. Meclis bütün devlet binalarını denetler. Bir yapı müteahhidinin yolsuzluk yaptığı görülürse durum halka bildirilir. Meclis, bu kişiyi önce kendisi yargılayıp mahkûm eder, sonra da mahkemeye verir.

XLVII

Meclis diğer memurların idari görevlerinin birçoğuna karışabilir. Bunların başında Athena'nın hazinecileri gelir. Bu görevlilerin sayısı ondur ve her kabileden bir kişi olmak üzere kura ile seçilirler. Solon'un koyduğu ve bugün halen geçerliliğini sürdüren bir yasaya uygun olarak, kura birinci vergi sınıfına dahil olan pentakosiomediomnoslar arasından çekilir. Ancak kurayı kazanan fakir de olsa bu memurlukta bulunabilir. Athena'nın heykeli ile tanrıça Nike'nin[68] altın heykelini ve diğer bütün süs eşyaları ile paraları hazineciler meclisin önünde saklamak üzere teslim alırlar.

68 Nike zaferi simgeleyen tanrıçadır. Pallas ve Styks'in kızıdır. Atina'daki Nike Tapınağı'nın Athena'ya ait olduğu düşünülür.

On adet poletes vardır. Bunlar, her kabileden birer kişi olmak üzere kura ile seçilirler. Poletesler devletin bütün kira ve ihale işleriyle ilgilenirler. Aynı memurlar savaş ve bayram törenlerinin paralarından sorumlu hazineciler ile birlikte madenleri işletme hakkına sahiptirler. Ayrıca gümrükleri ve vergileri de satarlar. İhale yalnız meclisin el kaldırarak kabul ettiği kimseler için yapılabilir. Üç yıl için kiraya verilecek olan yerlerle, on yıl için kiraya verilecek olan madenler için de aynı yöntem uygulanır. Areopagos Meclisi tarafından mahkûm edildikleri için kaçanların ve başka kimselerin mal ve mülklerini poletesler, meclis önünde satılığa çıkarırlar. Fakat dokuz arkhonun bunları onaylaması gereklidir. Polestesler, vergilerle gümrükler gibi, devlet gelir kaynaklarından bir yıl için faize verilecek olanları, mültezimlerin isimleri ve fiyatları ile beraber beyaz tahtalar üzerine yazarak meclise verirler. Ayrıca on tahta üzerine her prytanlık devresinde para ödeyecek olanların da isimleri yazılır ve yine ayrı ayrı olmak üzere şu iki liste yapılır: Her seferinde bir tahtaya yazmak üzere yılda üç defa para vereceklerin listesi ve yılda bir kere olmak üzere dokuzuncu prytanlık devresinde borçlarını ödeyeceklerin listesi.

Mahkeme kararıyla satılığa çıkarılan ve satılan toprak ve binaları da poletesler kaydederler, satışı yapanlar da bizzat kendileridir. Paraların ödenmesi için tanınan zaman evler için beş, topraklar için on yıldır. Paralar dokuzuncu prytanlık döneminde ödenir. Arkhonlar tanrılara ayrılmış toprakların kiracılarının isimlerini beyaz tahtalara yazarak meclise bildirirler. Bu gibi topraklar on yıllığına kiralanır. Para ödeme zamanı yine dokuzuncu prytanlıktır. Bütün bu nedenlerden dolayı dokuzuncu prytanlıkta çok fazla para toplanır. Üzerlerinde, ödenecek paraların ve ödeme tarihlerinin yazılı olduğu tahtalar meclise sunulur. Bu tahtalar yazmakla görevli olan köle tarafından saklanır. Paraların ödeme zamanı geldiğinde yazıcı bu tahtaları bulundukları raftan indirerek

alıcılara verir. Alıcılara verilen bu tahtalarda yazılı olan borçlar, o gün ödenmek ve ödendikten sonra silinmek zorundadır. Paralar ödenmeden önce silinmemeleri için diğer tahtalar ayrı bir yerde bulundurulurlar.

XLVIII

On alıcı vardır. Her kabileden birer kişi kura ile bu göreve getirilir. Bunlar poleteslerin yazdıkları tahtaları alırlar, verilen borçları meclis toplantısında silerler. Daha sonra tahtaları yazıcı köleye geri verirler. Borcunu zamanında ödemeyenlerin isimleri tahtada yazılı kalmaya devam eder. Böyle bir kişinin borçlu olduğu paranın iki katını ödemesi, ödemediği takdirde hapse atılması gereklidir. Paraları meclis toplar ve yasalarla meclise hapis cezası verme yetkisi verilmiştir.

Alıcılar zamanı geldikçe topladıkları paraları çeşitli memurluklar arasında paylaştırırlar. Paylaştırdıkları paraların hesabını tahtaların üzerine yazarak bir sonraki gün meclise sunarlar. Toplantıdaki meclis üyelerinin önünde okurlar ve meclisten paraların paylaştırılması sırasında bir kişinin ya da bir memurun bir yolsuzluğunu bilen varsa söylemesini isterler. Bir kişinin yolsuzluk yaptığı düşünülüyorsa, bunu aralarında görüşüp oylarlar ve bir karara varırlar.

Meclis üyeleri kendi aralarından on logistes seçerler. Logisteslerin görevi her prytanlık döneminde memurların verdikleri hesapları denetlemektir.

Ayrıca her kabileden bir kişi kura ile euthynos olarak seçilir. Euthynoslara yardımcı olarak da ikişer paredros seçilir. Paredroslar kabilelerin toplantılarında kendi kabilelerinin koruyucu tanrılarının heykelinin yanında oturmak zorunda-

dırlar. Bir mahkeme önünde hesap vermiş memura karşı bir kişi ya da devleti ilgilendiren bir hesap verme davası açmak isteyen bir vatandaş hesap verme gününden sonraki üç gün içerisinde kendi adını, mahkemenin suçlu bulduğu memurun adını, suçlamasını ve verilmesini uygun gördüğü cezayı beyaz bir tahta üzerine yazarak euthynosa verir. Euthynos bu yazıyı alır, olayı araştırır, memurun suçlu olduğuna inanırsa ve bu kişisel bir şeyse o kabilenin davalarıyla ilgilenen demos hâkimlerine, devleti ilgilendiriyorsa thesmotheteslere yazılı olarak bildirir. Thesmothetesler yazıyı aldıktan sonra mahkemede hesap verme davası açarlar. Buradan çıkan karara itiraz edilemez.

XLIX

Atlar da meclis tarafından denetlenirler. Meclis bir atlının kendisine verilen güzel bir atı beslemediğini görürse, onu besleme masrafı oranında bir para cezasına çarptırır. Diğerleriyle aynı hızda yol alamayan ya da yerinde durmayarak geriye doğru giden atların çenelerine kızgın demirle yuvarlak damga basarlar. Bu damgayı taşıyan at orduda kullanılamaz. Atlı keşifçilerin işlerini yapma konusunda yeterli olup olmadıkları da meclis tarafından denetlenir. El kaldırma yöntemiyle meclisin bu sınıftan çıkarılmasına karar verdikleri atlı keşifçinin atı hemen elinden alınır ve yayalar arasına girmek zorunda bırakılır. Atlılar tarafında savaşan yayaları da Meclis denetler. Bunların arasında meclisin yeterli görmediklerinin ücretleri derhal kesilir.

Atlıları halk meclisinde el kaldırma yöntemiyle belirlenen on kişilik bir atlı devşiricileri komisyonu seçer. Devşiriciler, devşirdikleri atlıların adlarını hipparkhos ve phylarkhonlara bildirirler. Bu memurlar listeyi alıp meclise götürürler. Daha

sonra atlıların isimlerinin yazılı olarak saklandığı mühürlü kütüğü alarak bedenlerinin atlı olarak savaşamayacak durumda olduklarını yemin ederek bildirmiş olan eski atlıların isimlerini silip yeni devşirilenleri çağırırlar. Yenilerden bir kimse bedensel ya da maddi bakımdan gücünün atlı olmaya elvermediğine yemin ederse, ona bu görevi vermezler. Söylediğini yeminle sağlamlaştıramayan kişiler içinse atlı olmaya elverişli olup olmadığı hakkında meclis üyeleri el kaldırma yöntemiyle oy verirler. Eğer elverişli bulurlarsa onun ismini de kütüğe yazarlar, elverişli bulmazlarsa ona bu görevi vermezler.

Meclis daha önceleri mimarların yaptıkları planlar ve Panathenaia Bayramı'nda Athena'ya verilecek işlenmiş giysinin biçimi üzerinde de karar verirdi. Artık bugün bu iş hâkimler arasından kurayla belirlenen kişilere yaptırılmaktadır. Zaman zaman meclis üyelerinin bir konuda karar verirken hatır, gönül üzerinden ya da duygularıyla hareket ettikleri görülebilmektedir. Meclisin savaş kasasından sorumlu olan hazinecisi Nike'nin altın heykelleri ve Panathenaia Bayramı'ndaki yarışmalarda verilecek ödüllerle de ilgilenir.

Meclisin bir başka görevi de sakatları denetlemektir. Kazançları üç mna'dan az olanlarla vücutlarının sakatlığı yüzünden hiçbir iş yapamayanları meclisin denetlemesini ve devlet adına bu insanların her birine yiyecek temini için günde iki obolos verilmesini emreden bir yasa bulunmaktadır. Kurayla belirlenen bir hazine görevlisi sakatlara verilecek paralarla ilgilenir.

Kısaca söylemek gerekirse meclis birçok işi diğer memurlarla birlikte yapar.

L

Meclis bu işlerle ilgilenir. Kurayla seçilen memurlar arasında "tapınak tamircileri" ismi verilen on kişilik bir komisyon da bulunmaktadır. Bunlar alıcılardan aldıkları otuz mna ile tapınaklar arasında tamire en çok ihtiyacı olanları onarırlar. Ayrıca kurayla seçilen on astynomos vardır. Bunların beşi Pire'de beşi Atina'da görev yaparlar. Ney, harp ve kitara çalan kadınların iki drahmeden fazla para almamasıyla ilgilenirler. Bir kadını birden fazla adam kiralamak istiyorsa astynomoslar bunlar arasında kura çekerek kadını kurayı kazanana verirler. Ayrıca şehirdeki pislikleri kaldırma işini üstlenmiş olanların çöpleri kent surlarından on stadionluk[69] uzaklıkta bir alanda boşaltmalarını sağlarlar. Herkes tarafından kullanılan yollar üzerine yapı yapılmasını, yapılara balkon gibi çıkıntılar eklenerek yolların kapatılmasını, evlerin üzerindeki olukların yağmur sularını sokağa akıtacak biçimde inşasını ve pencerelerin sokağa doğru açılmasını engellerler. Yollarda ölenleri kaldırma işi de onların görevidir, bu işi yapmak için devlet onların yanlarına köleler verir.

LI

On agoranomos da kura ile seçilir. Bu memurların beşi Pire'de, beşi de Atina'da görev yapar. Agoranomoslara yasalar aracılığıyla pazarda satılan bütün yiyecekleri denetleme, temiz ve içine bir şey katılmamış olarak satılmalarını sağlama görevlerini verirler. On metronomos da kurayla göreve gelir. Bunların da beşi Atina'da, beşi Pire'de görev yaparlar. Görevleri, satıcıların kullandıkları her türlü ağırlık ve uzunluk ölçülerini denetleyip doğru olmalarını sağla-

69 Bir stadion= 177.6 metre.

maktır. Daha önceden beşi Pire, beşi Atina için olmak üzere kura ile seçilmiş on sitones vardı. Bu memurlukların sayısı bugün Atina'da yirmi, Pire'de on beştir. Görevleri öncelikle pazara getirilen işlenmemiş tahılın uygun fiyatla satılmasını sağlamaktır. Ayrıca değirmencilerin arpa ununu arpanın fiyatına, fırıncıların ekmeği buğdayın fiyatına uygun olarak satmalarına ve memurların koymuş oldukları ağırlıklara göre tartmalarına dikkat ederler. Ekmeklerin ağırlıklarını belirlemek yasalar tarafından onlara verilmiş bir görevdir. Ticaret eşyası limanı için kura ile on memur görevlendirilir. Buradaki ambarı denetlemek, tüccarların gemilerle tahıl limanına gelen tahılın üçte ikisini Atina'ya taşımalarını sağlamak da bunların işidir.

LII

Hapishanede kalanlarla ilgilenen on birler de kurayla seçilirler. Yakalanan hırsızları, insan kaçıranları ve yol kesenleri, suçlarını açıkça itiraf ederlerse ölüm cezasına çarptırır; suçlarını kabul etmiyorlarsa mahkemeye verirler. Eğer mahkeme onları suçsuz bulursa bu kişiler serbest bırakılır, eğer suçlu bulursa ölüm cezasına çarptırılırlar. On birler, hırsızların ellerine geçirdikleri tarlalardan satılmasına karar verdiklerinin listesini mahkemeye gönderirler. Devlete ait olduklarına karar verdikleri arazileri poleteslere verirler. Haber verme yoluyla duyurulan suçlamaları da bizzat on birler mahkemeye verirler, bu yetki onların elindedir. Ancak bu şekildeki davaların bazılarını da thesmotheteslere ve hâkimlere bildirirler. Beş "dava başlatıcı" da iki kabile başına birer kişi olmak üzere kura ile seçilir. Bu memurların görevleri bir ay içerisinde tamamlanması gereken davaların mahkemelerde başlamasını sağlamaktır. Bir ay içinde tamamlanması gereken davalar şunlardır:

Çeyizin geri verilmesine yönelik davalar, aldığı borç parayı ödemeyen bir kimseye karşı açılan dava, aldığı borç paranın aylık faizini ödemeyenlere karşı açılan dava, pazarda iş kurmak üzere alınan borç para sermaye davası. Ayrıca hakaret davaları, kurumlar ve birlikler davaları, hayvanlar, köleler, bir savaş gemisini silahlandırmakla görevlendirilmiş zengin vatandaşlarla ve faizlerle ilgili davalar.

Dava başlatıcılar buna benzer davaların bir ay içerisinde görülmesini ve bir karara varılmasını sağlarlar. Alıcıların devlet vergileri ve gümrük mültezimleri için açtıkları ya da onlara karşı açılan davalar da bir ay içinde bitirilmesi gerekli davalar arasındadır. Bu davalar arasında cezası on drahmeye kadar olanlara alıcılar karar verebilir, diğerleri mahkemeye gönderilir.

LIII

Demoslarda görevli kırk hâkim her demostan dört kişi olmak üzere kura ile seçilir. Kırk hâkim diğer davalarla ilgilenir. Eskiden otuz kişiydiler ve demosları dolaşarak hâkimlik yaparlardı. Otuzlar'ın oligarşisinden sonra sayıları kırka yükseltildi. Kırk hâkimin on drahmeye kadar olan davalarda kendi başlarına karar verme yetkileri vardır. On drahmeden fazla cezası olan davalarda karar vermeyi hakemlere bırakırlar. Hakemler davayı görüştükten sonra her iki tarafın uzlaşmasını sağlayamazlarsa bir karar alırlar. Mahkemelik kişiler bu kararı uygun bulup ona bağlı kalacaklarına söz verirlerse mahkeme sona ermiş olur. İki taraftan birisi halk mahkemesine giderse hakem şahitlerin söylediklerini, şahitlik göstermek için yapılan çağrıları ve incelenen yasaları biri davacının, diğeri dava edilenin olmak üzere iki ayrı kutu içine koyup mühürler. Bir tahtaya yazılmış olan hakem kararını da kutu-

ya bağlayarak kırk hâkim arasından dava edilenin kabilesinin işleriyle ilgilenen dört hâkime gönderirler. Hâkimler kutuları aldıktan sonra davayı halk mahkemesine iletirler. Bin drahmeye kadar olan davalara iki yüz bir, bin drahmeden daha fazla para cezasının önerildiği davaları dört yüz bir hâkimlik bir halk mahkemesi görüşür. Dava yeniden görülürken hakemin kutulara koyup mühürlemiş olduğu kanunlardan, şahitliğe çağırılmalardan, şahitlerin söylemiş olduklarından başka şeylere başvurulmasını istemek yasaktır.

Hakem olabilmek için vatandaşların altmış yaşını geçmiş olmaları gerekmektedir. Altmış yaşında olup olmadıklarını anlayabilmek için arkhonlarla eponymosların listesine bakılır. Her kabilenin birer tane olmak üzere on kabile eponymosu ve ayrıca doğumdan itibaren tutulan birer tane olmak üzere kırk iki yaş eponymosu vardır.[70] Önceden epheboslar listesi yapıldığında isimler beyaz tahtalar üzerine yazılır, onların yanına kimin arkhonluğu zamanında yazılırsa, onun doğumuna bir yıl önce hangi yıl doğumlu olanlar hakemlik etmişse o doğumun eponymosunun adı eklenirdi. Sonra ephebosların isimleri tunç bir levhaya yazılır ve meclisin önünde yer alan eponymosların heykellerinin yanına dikilir. Kırklar eponymosların sonuncusunu alıp onun listesinde adı bulunanlara hakemlikleri dağıtırlar. Her hakemin ilgileneceği dava için ayrı kura çekerler. Her vatandaş kurada kendisine çıkan işleri hakem olarak görmek zorundadır. Yasayla belirtilmiş sınır olan altmış yaşına geldiği halde hakemlik yapmamış olanlar vatandaşlık hak ve şereflerini kaybederler. Sadece bir devlet memurluğu görevini yürütmekte olanlar ya da o yıl seyahatte olanlar bu cezaya çarptırılmazlar.

70 İki listeden birisi on sekiz yaşından altmış yaşına kadar olanlar için, diğeri altmış yaşına kadar olan herkes içindir.

Bir kimse bir hakemin haksızlığına uğramışsa, bu durumu hakemler heyetine bildirerek o hakemin cezalandırılmasını isteyebilir. Hakemler heyeti bu hakemi suçlu bulursa suçlu bulunan hakem vatandaşlık haklarının tamamını ve şerefini kaybeder. Yasalar bunu emretmektedirler. Ancak bu duruma düşen bir hakem de halk mahkemesine başvurarak kararın temyiz edilmesini isteme hakkına sahiptir.

Eponymoslar askerlik hizmeti için de kullanılırlar. Askerlik çağında olanlar savaş için çağırılacakları zaman hangi arkhon zamanında ve hangi eponymosa kadar doğmuş olanların askere alınacağı yazıyla ilan edilir.

LIV

Aşağıdaki memurluklar için kura çekilir:

Beş Hodopios: Bunların görevleri emirlerine verilmiş olan devlet işçileriyle beraber yolları onarmaktır.

On logistes ve on synegoros: Tüm memurlar hesaplarını bu memurlara denetletmek zorundadır. Logistesler sadece hesap verme zorunluluğu olanların hesaplarına bakarlar ve gerekli görürlerse onları mahkemeye verebilirler. Bir memurun yolsuzluk yaptığını ispatlarlarsa hâkimler bu memuru görevi kötüye kullanma suçundan mahkum edebilirler. Suçlu bulunan bir memurun zimmetine geçirdiği paranın on katını ödemesi gereklidir. Bir memurun rüşvet aldığını ortaya çıkarırlarsa ve mahkemede de bu suçu işlediği kabul edilirse o memur rüşvet alma suçundan dolayı mahkûm edilir. Böyle bir memur almış olduğu rüşvetin on katını geri vermek zorundadır. Bir memur yetkisini aşacak biçimde paraları devlet için kullanmışsa yalnızca hatalı yönetimden

dolayı mahkum edilir ve sadece yanlış yere harcadığı parayı geri öder. Bu para dokuzuncu prytanlık döneminden önce ödenmediyse borç iki katına çıkarılır, ancak on katının ödenmesi gereken durumlarda tekrardan iki katına çıkarılmaz.

Prytanlık yazıcısı adı verilen devlet yazıcısı da kurayla göreve gelir. Bu memur yazı işlerine bakar, alınan kararları saklar, meclis toplantılarında yer alıp tutanakları tutar. Eskiden prytanlık yazıcısı el kaldırma yoluyla seçilirdi, seçilenler herkes tarafından sayılan ve dürüstlüğüne inanılan kişilerdi. Müttefiklik anlaşmaları sırasında metoikos olarak Atina'da yaşama hakkının ve Atina vatandaşlık hakkının tanındığını gösteren belgelerde bu memurun ismi bulunurdu. Artık bu memuriyete gelenler kura ile seçilmektedir.

Yasaları kaydeden ikinci bir yazıcı için de kura çekilir. Bu kişi de meclis toplantılarına katılır ve yapılan bütün yasaları kayda geçirir.

Halk Meclisi'nde ve mecliste okunacak belgeleri okuyan bir yazıcı daha vardır. Bu kişi el kaldırma yoluyla seçilir ve belgeleri okumaktan başka hiçbir iş yapmaz.

Kurban işleri ile ilgilenen on memur da halk tarafından kura ile seçilir. Bu memurlar kâhinin tanrının ağzından bildirdiği kurbanları keserler. Yapılacak bir iş için kurban keserek iyi alametler aranması gerekiyorsa bu işi falcılarla beraber yaparlar. Bir seneliğine görev yapan diğer bir on kurban memuru daha vardır. Bunlar için de kura çekilir. Görevleri birkaç kurban kestirmek ve Panathenaia Bayramı dışında dört yılda bir olan bütün bayramlardaki kurbanları hazırlamaktır. Dört yılda bir kutlanan bayramlar şunlardır: Birincisi Delos Bayramı. Delos'ta her altı yılda bir başka bir bayram daha yapılır. İkincisi Brauron Artemis'i Bayramı, üçüncüsü

Herakles adına kutlanan bayram. Dördüncüsü Eleusinia,[71] beşincisi de Panathenaia. Bu bayramlardan üç tanesi hiçbir zaman aynı yıla denk gelmez. Kephisophon'un arkhonluğu zamanında bu bayramlara Hephaistia Bayramı da eklendi.

Salamis arkhonu ile Pire demarkhosu da kurayla belirlenir. Bunlar kendi bölgelerindeki Dionysia Bayramı için gerekli hazırlıkları yaparlar. Bu bayramdaki korunun masraflarını üstlenebilecek zenginliği olan vatandaşları korobaşı seçerler. Ayrıca Salamis'te bir arkhon listesi hazırlanır.

LV

Kurayla seçilen memurlar bu görevlerde bulunabilmektedirler. Dokuz arkhon adı verilen memurlarınsa durumu şu şekildedir: İlk zamanlarda bu yetkililerin göreve nasıl geldikleri yukarıda anlatıldı. Şimdiyse memurların tamamı yani altı thesmothetes, thesmotheteslerin yazıcısı, arkhon, kral ve polemarkhos olmak üzere toplam on kişi kurayla seçilirler. Her kabileden yalnızca bir memur görev yapar. Kabileler her yıl hangi memuru görevlendireceklerine yönelik bir sıra izlerler. Dokuz arkhon, meclis tarafından bu işi yapmaya yeterli insanlar olup olmadıkları açısından soruşturulur. İlk önce beş yüzler meclisinde bir soruşturma yapılır. Yazıcı buna katılmaz. Yazıcının soruşturması diğer memurlar için olduğu gibi mahkemede yapılır. Hem seçim yoluyla hem de kurayla göreve gelen memurların tamamı soruşturmadan geçmek zorundadır. Aksi takdirde göreve başlayamazlar. Dokuz arkhon önce meclis tarafından sonra da mahkeme tarafından soruşturulmak zorundadır. Önceleri meclisin yeterli görmediği kimseler arkhonluk yapamazlardı. Artık

71 Hermes'in oğlu ve Triptolemos'un babası Eleusis adına kutlanan bayram.

mahkemelere gidilerek bu karara itiraz edilebilir. Fakat mahkemenin vereceği karara itiraz edilemez.

Soruşturma sırasında şu sorular sorulur: İlk önce "Baban kimdir? Hangi demostandır? Babanın babası kimdir? Annen kimdir? Annenin babası kimdir? Hangi demostandır?" Daha sonra "Apollon Patroos ve Zeus Herkeios'a tapıyor musun? Gittiğin tapınak nerededir? Aile mezarların var mı? Varsa nerede?" Ardından "Annene, babana karşı üzerine düşen görevleri yapıyor musun? Vergilerini düzgün ödüyor musun? Askerlik yaptın mı?" Bu sorular sorulduktan sonra ona söylediklerine şahitlik yapacak kimseleri getirmesini söylerler. Şahitleri getirince soruşturmayı yürüten başkan şöyle bir soru sorar: "Söylediklerinde doğru olmayan bir şeyler olduğunu söyleyecek birisi var mı?" Doğru olmadığını söyleyen birisi olursa başkan o kişinin suçlamalarını, diğerinin de kendini savunmak için söylediklerini dinler. Daha sonra da oylama yapılır. Meclisteki oylama el kaldırma yoluyla, mahkemedeki ise gizli oy taşlarıyla yapılır. Eğer itirazı olan birisi yoksa hemen oylamaya başlanır. İlk önceleri sadece bir hâkim tarafından oy taşı verilirdi. Artık bütün hâkimler arkhonluk yapacaklar hakkında oy vermek zorundadırlar. Böyle yapılmasının nedeni işe yaramaz, kötü bir insan bir hâkimi etkilese bile diğerleri tarafından yakalanması içindir.

Bu şekilde yapılan soruşturmayı tamamlayanlar üzerinde kurbanların bulunduğu taşın önüne gelirler. Bu taş hâkimlik yapanların kararlarını bildirmelerinden ya da şahitlik yapanların konuşmalarından önce üzerinde yemin ettikleri taştır. Arkhonlar bu taşın üzerine çıkıp işlerini doğru ve yasalara uygun biçimde yapacaklarına, rüşvet almayacaklarına, rüşvet aldıkları takdirde altından bir heykel yaptırıp tanrıya vereceklerine yemin ederler. Yeminden sonra akropolise

çıkıp, bu yemini bir de orada tekrarlarlar. Bütün bunlar tamamlandıktan sonra görevlerinin başına geçebilirler.

LVI

Arkhon, kral ve polemarkhos kendilerine ikişer yardımcı belirlerler. Bu yardımcıları istedikleri kişilerden seçebilirler. Fakat bu kişilerin yardımcılığa başlamadan önce halk mahkemesinde soruşturmadan geçmeleri ve görevlerinin bitiminde de hesap vermeleri zorunludur.

Arkhon göreve başladığında ilk olarak şunu ilan ettirir: "Ben arkhonluğa başlamadan önce herkes neye sahipse arkhonluk görevim bitinceye dek bunları istediği gibi kullanabilecek." Ardından tragedyaların masrafını karşılamak için Atina vatandaşlarının en zenginleri arasından üç kişiyi belirler. Arkhonlar eskiden komedyalar için de beş kişi seçerlerdi. Artık komedyaların masrafını üstlenecek kişileri kabileler kendileri belirlemektedir. Dionysia Bayramı'ndaki erkekler korosu, çocuklar korosu ile komedyalarla Thargelia Bayramı'ndaki erkekler korosu ve çocuklar koroları için kabilelerin belirlemiş oldukları korobaşlarını yanına çağırır. Dionysia Bayramı için her kabileden bir korobaşı, Thargelia Bayramı içinse sırası gelen kabilelerden olmak üzere iki kabile başına bir korobaşı belirlenir. Bir korobaşı masrafları yüksek bulur ve bu masrafları daha kolay karşılayabilecek başka bir vatandaşını gösterirse arkhon korobaşlarını değiştirir. Bir kimse daha önceden bir leitourgiayı[72] üstlendiği ya da başka bir leitourgiayı üstlenmiş olmasına karşın henüz ikinci bir leitourgia için gereken zaman geçmediğini söyler ve bu nedenle de kendisinin bu işten affını isterse ya da henüz kırk yaşına

72 Yunan kentlerinde bir memurluğun ya da işin herhangi bir ücret alınmadan yapılması.

gelmediğini söylerse, arkhon bu gibi affedilme isteklerini mahkemeye bildirir. Çocukların korobaşı olacak kişilerin kırk yaşını geçmiş olmaları gereklidir. Arkhon, Delos Adası'na bir koroyla beraber gönderilecek korobaşını ve gençleri aynı yere götürecek olan otuz küreklinin başında bulunacak arkhiteorosu da seçer. Arkhonun hazırladığı dinsel törenler ve alaylar şunlardır:

Asklepios[73] adına düzenlenen alay, Dionysia Bayramı'nda yapılan ve arkhonla beraber on kişilik bir komisyon tarafından hazırlanan alay. Daha önceleri bu on kişi halk meclisi tarafından el kaldırılarak seçilir ve alay için yapılan harcamaları karşılardı. Artık her kabileden birer kişi kurayla belirleniyor ve bunlara kıyafetler ve diğer şeyler için harcanmak üzere yüz mna veriliyor. Thargelia Bayramı'nı ve Zeus için yapılacak törenleri hazırlamak da arkhonun görevleri arasında bulunmaktadır.

Dionysia ile Thargelia bayramları sırasında yarışmaların düzenlenmesi de onun görevidir. Arkhonun yönettiği dinsel törenler bu şekildedir.

Aşağıda sayılacak olan özel ve resmi davalar arkhona gönderilir. Arkhon soruşturmayı başlattıktan sonra bu davaları halk mahkemesine gönderir.

Anne ve babaya karşı kötü davranma davaları. Bu davalar herkes tarafından açılabilir ve açan kişiye hiçbir para cezası verilemez. Yetimlere karşı kötü davranmayla ilgili davalar. Bu davalar vasilere karşı açılır. Bir kişinin akli dengesizlik nedeniyle mallarını satmak için ya da mirasçıya karşı açılan akli dengesizlik davaları. Ortak mal ve mülklerin paylaştırıl-

73 Yunan dünyasında hekimlik tanrısı. Apollon'un oğludur ve Romalılar tarafından Aesculapius adıyla tapınım görmüştür.

masını istemeyenlere karşı paylaştırıcı atanmasına yönelik davalar. Mirasçı atanması davaları. Birkaç kişinin bir kişinin mirasçısı olarak kaydedilmek istedikleri zaman mahkemenin mirasçıyı belirlemesine yönelik davalar. Kendini mirasçı olarak kaydettirmiş bir kişinin bunun delillerle ispatlanmasını istenmesi için yürütülen davalar. Miras ve tek mirasçı kız almak için mahkemeden karar istenmesine yönelik davalar.

Arkhon, yetimlerle ve kocaları öldüğünde hamile olduklarını iddia eden tek mirasçı kızlar ve kadınlarla ilgilenir. Bu gibi kişilere haksızlık yapanları mahkemeye vermek ya da para cezasına çarptırmak da onun yetkileri arasındadır. Yetimler ve tek mirasçı kızlar on dört yaşına gelinceye kadar mülklerini kiraya verir ve bunlar için belirli bir teminat alır. Mirasçıların kendilerine bırakılan yetimlere bakmaması ve yemeklerini vermemesi durumunda arkhon bu kimseleri yiyecek parası vermeye zorlar.

LVII

Arkhonlar bütün bu işlerle ilgilenmektedirler. Kralın ilgilendiği işlerin başında Mysteria din bayramı gelmektedir. Bu bayramı düzenlerken halkın el kaldırarak belirlediği dört kişilik bir komisyon da krala yardımcı olur. Bu dört kişinin ikisi Atinalılar arasından, biri Eumolposoğulları'ndan, biri de Keryksoğulları'ndan seçilir. Kralın ikinci görevi Lenaion[74] Tapınağı'ndaki Dionysia Bayramı törenlerini hazırlamaktır. Bu bayram çerçevesinde bir alay ve bir yarışma düzenlenir. Geçit, kral ve dört kişilik bir komisyon tarafından hazırlanır. Yarışlar ise sadece kral tarafından yapılır. Meşale yarışları da kralın görevleri arasındadır. Kısacası kral eskiden kalmış tüm

74 Üzüm suyu çıkarılan yer.

dinsel törenleri düzenlemekle görevlidir. Dinsizlikle ilgili davalar ve rahiplik hakkı için iki kişi arasındaki tartışmalarda hakem odur. Soyları ve rahiplerin sahip oldukları ayrıcalıklarla ilgili tartışmalı noktalarda da ona danışılır. Cinayet davaları da ona götürülür. Dini açıdan lekelenmiş insanların vatandaşlık haklarını kaybetmelerine karar veren de kraldır.

Bilinçli olarak işlenen cinayet ve yaralama, zehirleyerek öldürme, yangın çıkarma suçları Areopagos Meclisi önünde yargılanır. Meclisin hâkimlik yetkileri bunlardır.

İstemeyerek öldürme, ölüme yol açma, bir köleyi ya da bir metoikosu ve bir yabancıyı öldürenler Palladion[75] Tapınağı'ndaki hâkimlerin önüne götürülürler.

Bir kimse cinayet işlediğini açıkça itiraf eder ve yasalara göre haklı olduğunu iddia ederse, örneğin karısıyla beraberken yakaladığı bir erkeği ya da tanımayarak yanlışlıkla savaşta bir vatandaşını veya bir güreş sırasında karşısındakini öldürmüşse, böyle davaların mahkemesi Delphinion Tapınağı'ndaki hâkimler önünde görülür.

Bir cinayetten sonra sağlanan anlaşmayla sürgün edilen kişi ikinci bir öldürme ya da yaralama suçlamasıyla karşılaşırsa, bu kişiyle ilgili dava Phreatto Mahkemesi'ne verilir. Suçlanan kişi kendini savunmak için söyleyeceklerini karaya yanaştırılan gemi üzerinden söyler.

Areopagos Meclisi'ne gönderilenlerin dışında kalan tüm davalarla kurayla belirlenen vatandaşlar arasından kurulmuş mahkemeler ilgilenir. Davaları mahkemeye kral verir. Kral ve hâkimler açık havadaki kutsal bir yerde bir araya gelirler.

---

75 Athena'nın sihirli nitelikler taşıyan heykeline verilen isim.

Kral, karar verirken başındaki çelengi çıkarır. Suçlanan bir kimsenin normal zamanlarda kutsal yere ve agoraya girmesi yasak olmasına karşın mahkeme gününde kutsal yerlere girebilir ve kendini savunabilir.

Suçu kimin işlediğinin bilinmediği davalarda "bilinmeyen faile" karşı dava açılır. Krallar ve arkhon bir kişinin ölümüne neden olan hayvanları ve cansız varlıkları da yargılarlar.

LVIII

Polemarkhoslar, av tanrıçası Artemis ve savaş tanrısı Enyalios[76] adına kurban kestirirler. Savaşta ölenler için ölü gömme yarışmaları düzenlerler. Harmodios ve Aristogeiton'un işledikleri suçların karşılığı olarak kurbanlar kestirilir. Atina'daki metoikoslara açılan ya da bu yabancıların açtıkları davalar, vatandaş vergisini ödeyen yabancıların, devlete olan yardımlarından dolayı devlet konuğu adını almış yabancıların davaları gibi özel davalar polemarkhosa getirilir. Bu memur da böyle davaları on eşit parçaya bölerek on kabile arasında paylaştırır. Kabilelerin işleriyle ilgilenen demos hâkimleri de bunları hakemlere gönderirler. Bizzat polemarkhosun mahkemeye gönderdiği davalar şu şekildedir: Kefili olduğu vatandaşı yüzüstü bırakanlara ve vatandaşlar arasında bir kefili olmayan metoikoslara karşı açılan davalar, metoikosların mirasçı ve tek mirasçı kız davaları.

Kısacası Atina vatandaşları için arkhonun yaptığı işleri yabancılar için polemarkhos yapmaktadır.

---

76 Savaş tanrısı Ares'in diğer isimlerinden biri.

LIX

Thesmotheteslerin yetkilerinin başında mahkemelerin hangi günlerde toplanıp davalarla ilgileneceklerini belirlemek ve bunu bildirmek gelmektedir. Daha sonra bu bilgiler memurların görevli oldukları mahkemelere gönderir. Bu memurlar Thesmothetesler kendilerine verdikleri hâkimlerle beraber çalışmak zorundadırlar. Bunun dışındaki vatan hainliği ve benzeri ağır suç davaları Halk Meclisi'ne bildirilir. Mahkemeye gidilmeden önce halkın kararına başvurma isteklerini, yasaya uygun davranmama davalarını, gereksiz yasa teklifleri hazırlayanlara karşı açılacak davaları, proedrosların ve epistateslerin yasalara uygun olmayan davranışlarını ve strategosların hesaplarını halk meclisi önüne çıkaran da bu memurlardır. Thesmotheteslere verilecek olan ve önce teminat ödenmesi gereken davalarsa şunlardır:

Haksız bir biçimde vatandaşlık kazanmış olanlara karşı açılan davalar. Rüşvet vererek kendini vatandaş olarak yazdırmış yabancılara karşı açılan davalar. Rüşvet davaları. Yanlışlıkla devlete borçlular arasına yazılmayla ilgili davalar. Devlete borçlu diye yalan yere mahkemeye çağırma davaları. Devlete borcunu ödeyen bir vatandaşı borçlular listesinden bilinçli olarak silmeme davaları. Borcunu ödemeyen bir kişinin ismini ödemiş gibi listeden silmeyle ilgili davalar. Zina davaları.

Thesmothetesler memur olacak kişilerin soruşturmalarını başlatıp demoslu vatandaşlar listesine yazılma hakkını tanımadıkları gençlerin itirazlarını ve meclisin verdiği mahkûmiyet kararlarını mahkemenin önüne getirirler. Ticaret ve maden ocakları hakkındaki davalar ve özgür bir kişiye hakaret etmiş olan bir köleye karşı açılan davalar gibi kişileri ilgilendiren özel davaları da mahkemeye gönderirler.

Başka devletlerle yapılan anlaşmalar da thesmothetesler tarafından onaylanır ve bu anlaşmalardan doğan davaları mahkeme önüne getirirler. Bunların dışında Areopagos Meclisi önünde yalan yere şahitlik yapanları da mahkemeye verirler. Thesmothetesler ayrıca devleti ya da kişileri ilgilendiren bütün davalarla ilgilenecek memurları belirlerler. Fakat bütün hâkimlerin kurayla belirlenmesi dokuz arkhon ve thesmotheteslerin yazıcısının görevidir. Bu on kişiden her biri kendi kabilesindeki hâkimlikler için kura çekilmesini sağlar. Dokuz arkhonlukla ilgili işler bu şekildedir.

LX

Her kabileden birer kişi seçilerek kurayla on athlothetas göreve gelir. Bunlar bir soruşturma geçirdikten sonra dört yıl boyunca görev yaparlar. Panathenaia Bayramı'ndaki geçit törenini, müzik, at ve spor yarışmalarını düzenlerler. Ayrıca meclisle beraber tanrıça Athena için hazırlanan peplos adlı bayram kıyafetini ve zeytinyağı testilerini yaptırırlar ve kazanan sporculara zeytinyağı verirler. Bu zeytinyağı kutsal ağaçlarda yetiştirilen zeytinlerden elde edilir. Arkhonlar üzerinde kutsal zeytin ağaçlarının bulunduğu arazilerin sahiplerinden her ağaç için bir buçuk kotyle[77] yağ alırlar. Önceleri bu ürünler kent tarafından kiralanırdı. Ağaçları kesenler ya da zarar verenleri Areopagos Meclisi yargılar ve suçlu bulundukları takdirde ölüm cezasına çarptırırdı. Tarlalar devlet malı olmaktan çıkmasına ve tarla sahiplerinden karşılık olarak zeytinyağı alınmasından bu yana yasa halen geçerliliğini sürdürmesine karşın artık böyle davalar açılmamaktadır. Kentin zeytinyağı hakkı ağaçlara değil, tarlaya bağlıdır. Arkhonlar kendi arkhonlukları

77 Bir katule= 0.27 litre.

zamanındaki üründen çıkarılan zeytinyağını toplar. Bunu Akropolis'teki hazinecilere verir. Bütün yağı hazinecilere teslim etmeden arkhonun Areopagos Meclisi'ne girmesi yasaktır. Hazineciler bu yağı Panathenaia Bayramı'na kadar Akropolis'te saklarlar. Hazineciler bayram zamanı geldiğinde yağları kontrol edip athlothetaslara verirler. Bu memurlar da yağları yarışları kazanan kişilere dağıtırlar. Müzik yarışlarını kazananların ödülleri yiğit askerlerin kalkanı olan gümüş ya da altından yapılmış eşyalar, spor ve at yarışlarını kazananlaraysa ödül olarak zeytinyağı verilir.

LXI

Savaş işleriyle ilgilenen memurların tamamı el kaldırarak seçilir. Bu memurların başında on strategos gelmektedir.. Önceleri kabile başına birer strategos seçilirdi. Artık bu seçim bütün vatandaşlar arasında toplu halde yapılır. Strategosların her birine verilecek işler için halk el kaldırma yoluyla oylama yapar. Strategoslardan birisi hoplitlerin başına gelir, bu askerler savaşta görev aldıkları zaman o strategos da onlara komutanlık eder. Bir başka strategos anavatanın komutanlığını üstlenir. Bu strategos Attika bölgesini korur ve sadece savaş ülke içine taşındığı zaman savaşa katılır. Birisi Munikhia, birisi Akte için olmak üzere iki strategos Pire'de görev yaparlar. Bu iki strategos beraber Pire kentinin savunmasını üstlenirler. Bir başka strategos ise özellikle donanmanın masraflarını karşılamak için zengin Atinalı vatandaşlar tarafından kurulmuş olan symmoria adlı vergi birliklerinin yönetimine seçilir. Bu strategos kendilerine savaşa gemisinin silahlandırılması görevi verilen zengin vatandaşların listesini yapar, gerekirse bu kişileri listeden çıkarıp yerlerine başkasını alabilir ve yapılan itirazları mahkemeye gönderir.

Diğer beş strategos zamanın koşullarına uygun olarak savaş işlerinde hizmet verir. Halk her prytanlık döneminde strategosların işlerini düzgün yapıp yapmadıklarını el kaldırma yöntemiyle oylar. Halkın verdiği oylarla görevden alınan strategos mahkemeye gönderilir. Suçlu bulunurlarsa çarptırılacakları cezayı ya da ceza olarak ödeyecekleri parayı hâkimler belirler. Eğer strategos suçsuz bulunursa görevine geri döner. Strategosların komutanlık yaptıkları dönemde yerinden ayrılan, düzene uygun davranmayan askerleri hapsetmek, ordudan uzaklaştırmak ya da para cezasına çarptırmak gibi yetkileri de bulunmaktadır. Para cezası vermemek strategoslar için bir gelenek haline gelmiştir. Her kabileden birer kişi alınarak on taksiarkhon için de bir seçim gerçekleştirilir. Bu taksiarkhonların her biri kendi kabilesinden gelen askerlere komutanlık yaparlar ve lokhagesleri[78] seçerler.

İki hipparkhon da seçilerek işbaşına getirilir. Bu seçim bütün vatandaşlar arasında gerçekleştirilir. Onlar bütün atlıların komutanları olur ve her hipparkhos beş kabilenin atlılarına önderlik eder. Strategosların hoplitler üzerindeki yetkilerinin tamamına, hipparkhoslar da atlılar üzerinde sahiptirler. Bu komutanlar için de her prytanlık döneminde görevlerini düzgün bir biçimde gerçekleştirip gerçekleştirmedikleri üzerine el kaldırma yoluyla sorgulama yapılır.

Her kabileden birer kişi seçilerek on phylarkhon için de seçim yapılır. Taksiarkhonlar hoplitlerle beraber atlılarına da emretme yetkisine sahiptirler.

Lemnos Adası hipparkhosu da seçimle göreve gelir. Bu adada bulunan atlıların komutanı da odur. Paralos ve Ammon adlı devlet kadırgalarının komutanları da seçilir.

78 Türkçeye yüzbaşı olarak çevrilebilecek olan komutanlar.

LXII

Kurayla göreve gelinen memurluklar için eskiden iki kura yöntemi uygulanmaktaydı. Dokuz arkhonlukla beraber bazı memuriyetler için kabilelerin tamamında kura çekilmekteydi. Başka bazı memuriyetler içinse kuralar demoslarda çekilirdi ve kura çekimi Theseion'da yapılırdı. Demosta yaşayanlar yerlilerle ticarete başladıklarından bu yana bütün kabileden kura çekilmesi yöntemini uygulamaya başladılar. Sadece meclis üyeliği ve koruyucuların kura çekimi bunun dışında tutularak bunların seçimleri demosta yaşayanların yetkisine bırakıldı.

Her Atina vatandaşı her halk meclisi toplantısı için bir drahme, ana toplantı için ise dokuz obolos[79] ücret almaktadır. Bunun dışında prytanlık yapanlara yiyecek masrafı olarak birer obol daha ödenir. Dokuz arkhon ise yiyecek masrafı olarak dört obolos alır. Tellal ile flütçülerin parası da buna dahildir. Salamis arkhonu bir gün için bir drahme almaktadır.

Spor yarışmalarından sorumlu memurlar yemeklerini Panathenaia Bayramı'nın yapıldığı hekatombaion[80] ayının dördüncü gününden itibaren Prytaneion'da yerler. Delos'a gönderilen amphiktyonlar[81] Delos Adası'ndaki kasadan bir gün için bir drahme alırlar. Samos, Skyros, Lemnos ve Imbros adalarına gönderilen bütün memurlara da yiyecek masrafları için belirli bir para ödenmektedir.

Bir kimse savaşla ilgili bütün memuriyetlere birden fazla kere seçilebilir. Başka memuriyetler için bu mümkün değildir. Sadece meclis üyeliği iki defa yapılabilir.

---

79 Bir drahme= Altı obolos.

80 Temmuz ortasından Ağustos ortasına kadar olan zaman dilimi.

81 Delos Adası'na gönderilen Atina elçileri.

LXIII

Hâkimlik yapmak amacıyla dokuz arkhonun her biri kendi kabilesi içinde, thesmotheteslerin yazıcısı da onuncu kabile içinde kura çeker. Mahkemelerde on tane giriş kapısı vardır, bunların her biri bir kabile için ayrılmıştır. Kabile başına ikişer tane düşmek üzere yirmi tane kura çekilecek yer vardır. Yüz tane de kutu bulunur, bunların her on tanesi bir kabileye düşmektedir. Bunun dışında on kutu daha vardır, bu kutular kurayı kazanarak hâkim olan kişilerin tahtalarının atılması için ayrılmışlardır. İki de küp bulunmaktadır, bu küplere değnek sayısı kadar palamut atılır. On birinci harf olan lambdadan[82] başlayarak harfler sırayla palamutların üzerine yazılmışlardır. Kaç mahkeme için hâkim gerekliyse o kadar harf bulunmaktadır.

Hâkim olacak olan kişilerin otuz yaşını aşmış olması, devlete borçları olmaması ve tüm vatandaşlık hak ve şereflerinin sağlam olması zorunludur. Bir kişi hakkı olmadığı halde hâkimlik yapıyorsa bu bildirilir ve o kişi mahkemeye verilir. Hâkimler bu şekilde hâkimlik yaptığı ortaya çıkan kişinin çarptırılacağı cezayı ya da ödeyeceği para cezasını da belirleme hakkına sahiptirler. Eğer bir kişi para cezası aldıysa sadece mahkemenin ona verdiği para cezasını değil aynı zamanda varsa eski borçlarını da ödeyene dek hapishanede kalır.

Her hâkim meşe ağacından yapılan bir tahta parçasına sahiptir. Bu tahtanın üzerinde kendisinin, babasının ve dahil olduğu demosun ismi ve kappa[83] harfine kadar olan harflerden biri yazılıdır. Çünkü hâkimler kabilelere göre on bölüme ayrılırlar ve her bölümdeki hâkim sayısı yaklaşık olarak aynıdır.

---

82 Yani "L" harfi.
83 Yani "K" harfi.

Thesmothetes mahkemeye verilecek olan harfleri kura çekerek belirledikten sonra, bir görevli gelip kurada her mahkemeye çıkan harfi alır ve bunu ilan eder.

LXIV

Mahkemenin giriş kapılarının önlerine her kabile için onar kutu yerleştirilmiştir. Bu kutuların her birinin üzerinde kappaya kadar olan on harften birisi yazılıdır. Hâkimler ellerinde bulunan tahtaları üzerlerindeki harfe göre bir kutuya atarlar. Daha sonra görevli kutuyu alıp sallar ve thesmothetes her kutudan bir tahta çeker. Tahtası ilk çekilen kişiye asıcı adı verilir, kutudan çekilen diğer tahtaları sırayla üzerinde kutudaki harfin yazılı olduğu sırığa asar. Her zaman aynı kişi asıcı olup da kuraya bir hile karıştırılmaması için bu görevli kurayla belirlenir. Kura çekilen yerlerin her birinde beş sırık vardır. Kabilenin arkhonu zarları kutulara attıktan sonra kabilesi için kura çekimini başlatır. Siyah ve beyaz olmak üzere iki çeşit zar vardır. Kaç adet hâkim seçilmesi gerekliyse, beş tahtaya bir zar düşmek üzere kutuya o kadar sayıda beyaz zar atılır. Siyah zarlarda da aynı yöntem uygulanır. Arkhon zarları seçtiğinde görevli kazanan kişilerin isimlerini söyler. Asıcı ilk başta kuraya dahil edilir. İsmi söylenen kişi gelerek küpten bir palamut çeker ve üzerindeki harf yukarıda kalacak şekilde palamudu uzatıp kura çekilişini yöneten arkhona gösterir. Arkhon harfi gördükten sonra o hâkimin tahtası üzerinde aynı harfin yazılı olduğu kutuya atar. Bu uygulama, hâkimin kendi arzu ettiğine değil de harfini çektiği mahkemeye gitmek zorunda kalması ve herhangi bir kimsenin belirli bir mahkemede kendi istediği hâkimleri bir araya getirememesi amacıyla yapılır. Ne kadar mahkeme kurulması gerekiyorsa, arkhonun yanında o kadar sayıda

ve her mahkeme için kurayla belirlenmiş ve ayrı bir harfle işaretlenmiş kutular yer almaktadır.

LXV

Çektiği palamudu görevliye gösteren hâkim parmaklıklardan içeri girer. Görevli her hâkime çektiği palamudun üzerindeki harf için gereken mahkemenin rengine boyanmış bir sopa verir. Bu önlem hâkimin kurada kendisine çıkan mahkemeden başka bir mahkemeye girmemesi için alınmıştır. Eğer başka bir mahkemeye girmeye kalkışırsa sopasındaki boyadan anlaşılır. Her mahkemenin giriş kapısının üst kısmı farklı bir renge boyanmıştır. Sopasını alan hâkim sopasında o rengin boyalı olduğu ve üzerinde, çektiği palamuttaki harfin bulunduğu mahkemeye girer. İçeri girdikten sonra bu iş için kurayla belirlenmiş bir memurun verdiği devlet tarafından bastırılmış bir belge alır. Bu şekilde içeri giriş tamamlandıktan sonra hâkimler ellerinde sopaları ve palamutlarıyla toplanırlar. Kurayı kazanamayan kimselere tahtaları geri verilir. Görevliler her mahkemede birer tane olan ve içlerinde kabilenin hâkimlerinin isimlerinin bulunduğu kutuları alır, bu isim tahtalarını geri vermek için kurayla seçilmiş hâkimlere dağıtılır. Onlar da bu kutudaki tahtalara uygun olarak hâkimleri çağırıp ücretlerini öderler.

LXVI

Bütün mahkemelerin hâkimleri belirlendikten sonra ilk mahkemede kura çekmek amacıyla iki kap ve bakır zarlar getirilir. Bu zarların hepsinde mahkemenin gerektirdiği boya vardır. Ayrıca üzerinde hâkimlerin isimlerinin yazılı olduğu zarlar da konulur. Kurayla belirlenmiş iki thesmothetesin

birisi kaplarından birincisine boyalı olan zarları, ikincisine de üzerinde hâkimlerin isimlerinin yazılı olduğu zarları atar. Görevli, ismi ilk çıkan hâkimin boyasının ilk mahkemede, ikinci çıkan hâkimin boyasının ikinci mahkemede ve diğer hâkimlerin de aynı yöntemle diğer mahkemelerde görev yapacaklarını açıklar. Böyle yapılmasının nedeni hiçbir hâkimin hangi mahkemede görev yapacağını bilememesi ve yalnızca kendisine kurada çıkan mahkemede görev yapmasını sağlamaktır.

Bu şekilde hâkimler mahkemelere gönderildikten sonra her mahkemenin başına geçen hâkim her kabilenin kutusundan birer tahta çekerek on tahta belirler. Daha sonra bu tahtaları başka bir boş kutuya atar. Bunlar arasında kutudan çekilen ilk beş tahta üzerinde isimleri yazılı olan hâkimlerden birini su saati için, dördünü de oylama için görevlendirir. Bu işte kura çekilmesinin nedeniyse bir kişinin mahkemeye hile karıştırmak istediği kişiyi su saatinin başına oturtamaması ya da oyların sayımıyla görevli yapmaması içindir.

Tahtaları kutuda kalan hâkimler, arkhonlardan ücret yazısı alırlar. Aynı mahkemede değişik kabilelerden gelen hâkimler yargılama tamamlandıktan sonra küçük gruplar halinde bir araya gelerek ücretlerini alırlar. Hepsinin aynı yere toplanarak birbirleriyle tartışmalarına izin verilmez.

LXVII

Bütün bu işler tamamlandıktan sonra arkhonlar davaları mahkemelere dağıtırlar. Özel davalarla ilgilenilecekse bir günde dört dava görülür...[84] Davacı ve dava edilenler konu

84 Metnin bu bölümü günümüze ulaşmamıştır.

dışında herhangi bir şey söylemeyeceklerine yemin eder. Devlet davalarıyla ilgilenilecekse mahkemeye devlet davaları getirilir. Eğer bir devlet davası görüşülecekse günde sadece bir mahkeme kurulur. Mahkemelerde su saatleri vardır. Bu su saatlerinin dışarı akan bir boruları vardır. Saatlere su konur. Konulan suya göre konuşma süresi belirlenir. Beş bin drahmeden daha fazla para cezası verilmesi söz konusu olan davalarda on khus su, ikinci konuşma için de üç khus su verilir, beş bin drahmeden daha az bir para cezasının söz konusu olduğu davalarda birinci konuşma için yedi khus, ikinci konuşma için de iki khus su verilir. Bin drahmeden daha az para cezasının söz konusu olduğu davalarda birinci konuşma için beş, ikinci konuşma için iki khus su verilir. Mahkemeye yapılan itirazlarda altı khusluk konuşma süresi vardır. Mahkemeye yapılan itirazlarda ikinci konuşma süresi yoktur. Yazıcı, bir yasanın ya da şahitliğin veya benzeri bir şeyin okunması gereken durumlarda boruları kapatarak süreyi durdurur. Devlet davalarındaysa su kapatılmaz ve davalı ve davacıya aynı oranda su verilir...[85] Devlet davalarının görüldüğü mahkemelerdeki hâkim sayısı beş yüz birdir...[86]

LXVIII

Oy pusulaları bakırdan yapılmıştır. Ortalarında bir sap bulunur. Pusulaların yarısının sapları delik, diğer yarısının doludur. Oy pusulalarıyla görevlendirilen hâkimler her iki tarafında da konuşmaları sona erdikten sonra her hâkime biri delik diğeri dolu saplı ikişer oy pusulası teslim ederler. Hakimlerin iki dolu ya da iki delik oy pusulası almamaları amacıyla pusulalar dağıtılırken davacı ve davalının açıkça

85 Metnin bu bölümü günümüze ulaşmamıştır.
86 Metnin bu bölümü günümüze ulaşmamıştır.

görmesi sağlanır. Ayrıca kurayla seçilen bir hâkim sopaları toplar. Her hakim sopasıyla beraber oyunu verir ve verdiklerine karşılık olarak üzerinde üçüncü harf olan gammanın yazılı olduğu tunç bir belge alır. Daha sonra da bu belge karşılığında kendisine iki obolos ücret ödenir. Bu şekilde oylama tamamlanır. Oy vermeden önce hiç kimseye belge verilmez. Mahkemelerde ikişer kulplu iki adet küp bulunur. Bunlardan birisi bakırdan, diğeri tahtadan yapılmıştır. Bunların ayrı ayrı yerlerde durmasının nedeni bir kişinin gizlice oyların hepsini aynı yere atmasını engellemek içindir. Hâkimler oylarını bu küplerin içine atarlar. Bakırdan olan küp kabul edilen, tahtadan olan küp kabul edilmeyen oylar içindir. Bakırdan olan küpün ağzında sadece bir oy pusulasının geçebileceği kadar bir boşluk bulunmaktadır. Bu şekilde bir kişinin birden fazla oy pusulası atması engellenmiş olur.

Görevli, hâkimlerin oylamaya başlamalarından önce her iki tarafa şahitlik yapanlara yönelik söyleyecekleri bir şey olup olmadığını sorar. Hâkimler oy vermeye başladıktan sonra bir şahidi yalancılıkla suçlamak yasaktır. Daha sonra görevli şöyle der: "Delikli oy pusulası ilk konuşanın, dolu oy pusulası ikinci konuşanındır." Hâkimler oy pusulalarını alırlar, ellerini pusulaların üzerine koyarak hangisinin delikli, hangisinin deliksiz olduğunu davalılara göstermeden evet oyunu bakır, hayır oyunu da tahta küpe atarlar.

LXIX

Bütün hâkimler oy pusulalarını verdikten sonra görevliler kararın bildirildiği bakır küpü alırlar ve oy pusulalarını oyulmuş sayı tahtalarının üzerine dökerler. Böyle yapılmasının nedeni geçerli oyların delikli olanlarıyla dolu olanlarının rahatça sayılabilmesi içindir. Oy pusulalarına bakmak için

kurayla görevlendirilmiş olanlar bu oy pusulalarını delikliler ve dolular olmak üzere ayrı ayrı sayı tahtaları üzerinde tek tek sayarlar. Görevli toplam sayıları söyler. Delikli oy pusulalarını davacı, dolu oy pusulalarını da dava edilen kullanır. Hangisinin oy pusulası daha fazlaysa mahkemeyi o kazanır. Her ikisinin oy pusulaları birbirine eşitse dava edilen kişi beraat eder. Eğer ceza verilecekse, verilecek cezayı ya da para cezasını belirleyebilmek için aynı yöntem kullanılarak yeniden oylama yapılır. Bu nedenle hâkimler belgelerini geri vererek sopalarını alırlar. İstenen ceza üzerine konuşmaları için her iki tarafa da yarımşar khus su verilir. Hâkimler yasalara uygun olarak işlerini tamamladıktan sonra kendilerine ait bölümden ücretlerini alırlar.

HERAKLEIDES'İN ÖZETİ

V

Solon Atinalılar için yasalar yaptı ve bütün borçların kaldırıldığını ilan etti. Borçların kaldırılmasına seisakhtheia ismi verilir. Vatandaşların bir bölümü onu bu yasalar nedeniyle rahat bırakmadıkları için Solon Mısır'a gitmek üzere yola çıktı.

VI

Peisistratos otuz üç yıl boyunca tiranlık yaptıktan sonra yaşlanarak öldü. Peisistratos'un oğlu Hipparkhos boş vakit geçirmesini seven, sevgi düşkünü ve şiirle ilgilenen bir adamdı. Onun küçük kardeşi olan Thessalos korkusuz ve dik başlıydı. Bir tiran gibi davranan Thessalos'u ortadan kaldıramadıkları için kardeşi Hipparkhos'u öldürdüler. Hippias tiranlığı sırasında çok acımasızca davrandı.

VII

Kleisthenes ostrakismos ismi verilen ve halkın oylama sonucunda sürgüne gönderilmesiyle ilgili yasayı çıkardı. Bu yasa tiranlık taraftarlarına karşı yapılmıştı. Aralarında

Ksanthippos ve Aristeides'in de bulunduğu birçok kişi ostrakismos nedeniyle sürgüne gönderildi.

VIII

Ephialtes...[87] Kimon istedikleri şeyi almaları için tarlalarını herkese açtı. Tarlalarında yetişen ürünler sayesinde birçok vatandaşı doyurabiliyordu.

IX

Kleon iktidara geçtikten sonra devlette düzen, vatandaşlardaysa sağduyu kalmadı. Daha sonra gelenler zamanında düzensizlik arttı. Bu kişiler yasalara uygun olmayan her işi yaptılar. En azından bin beş yüz vatandaşı öldürdüler. Otuzlar devrildikten sonra Thrasyboulos ve çok iyi bir insan olan Rhinon devlete önderlik ettiler.

X

Themistokles'in, Aristeides'in ve Areopagosus Meclisi'nin büyük etkileri vardı.

XI

...[88] yolların üzerine bina yapılmamasını ve balkon gibi çıkıntılarla yolların kapatılmamasını sağlarlar. Bunun gibi on bir kişilik bir komisyona hapishanedekilerle ilgilenmek

87 Metnin bu bölümü günümüze ulaşmamıştır.
88 Metnin bu bölümü günümüze ulaşmamıştır.

görevini verirler. Dokuz arkhon bulunmaktadır. Bunlardan altısı Thesmotheteslerdir. Arkhonlar önce bir soruşturmadan geçerler. Adaletli bir biçimde görev yapacaklarına, rüşvet almayacaklarına, alırlarsa tanrıya altından yapılmış bir heykel hediye edeceklerine yemin ederler. Kral kurban törenleriyle, polemarkhos da savaş işleriyle ilgilenir.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR LİSTESİ

AJAH American Journal of Ancient History, Harvard University. Cambridge, Mass.

BABÜR, S. "Aristoteles'in Yapıtları Üzerine" *HÜEFD* 6 (1989,1) 85-97.

E. BARKER. *Greek Political Theory.* London 1951.

CIA Classical Antiquity. Berkeley.

COLDSTREAM J. N., *The Formation of the Greek Polis: Aristotle and archeology.* Opladen 1984.

DENKEL A., "Yayımlanışları Öncesinde Aristoteles'in Yapıtları" *FT* 12 (1992) 7-14.

DEVELIN R., *Athenian Officals 684-321 BC*. Cambridge 1989.

DÜHRING I., Aristoteles. RE Supp. XI (1968) 281-294.

FT Felsefe Tartışmaları

GUTHRIE W. K. C., *A History of Greek Philosophy.* VI: Aristotle. An encounter. Cambridge 1981.

HÜEFD Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.

JHS The Journal of Hellenic Studies. Society fort he Promotion of Hellenic Studies. London.

JONES A. H. M., *Athenian Democracy.* Oxford 1957.

JONES L. A., "The Role of Ephialtes in the rise of Athenian Democracy" *CIA* (1987) 53-76.

LLYOD G. E. R., *Aristotle.* Cambridge 1968.

KEANEY J. J., *The Composition of Aristotle's Athenaion Politeia.* New York-Oxford 1922.

LAMBERT S. D., *The Phratries of Attica.* Ann Arbor 1993.

RE*Paulys Realencyclopaedie der Classischen Altertumswissenschaft.* Supp. I-XV (1903-1978)

RHODES P. J., *The Athenian Boule*. Oxford 1972.

RHODES P. J., *A Commentary on the Aritoleian Athenaion Politeia*. Oxford 1981.

RHODES P. J., "Political activity in classical Athens" *JHS* 106 (1986) 132-144.

SEALEY R., "How citizenship and the city began in Athens" *AJAH* 8 (1983) 97-129.

TRAIL J. S., *Demos and trittys: Epigraphical and topographical studies in the organization of Attica.* Toronto 1986.

WALLECE R. B., *The Areopagus council to 307 B.C.* Toronto-Saratoga 1978.

WHITEHEAD D., *The Demes of Attica 508/7 ca 250 B.C.* A political and social study. Princeton, N. J. 1986.

Aristoteles, Antikçağ felsefesinin en önde gelen filozofudur. Benzer düzeyde bir felsefeye İlkçağda sadece Platon'un erişebildiği kabul edilir. Antikçağa damgasını vurmuş olan Aristoteles, pek çoklarına göre tüm çağların en büyük birkaç filozofundan biridir. Bilim ve felsefede onun başarmış olduklarıyla rekabet etme ümidi besleyebilen insan sayısının bir elin parmaklarını geçmediği hemen herkes tarafından kabul edilir.

Aristoteles, mantık, doğabilimleri, metafizik, psikoloji, etik ve siyaset felsefesi gibi pek çok alanda eser vermiştir. "Aristoteles külliyatı" olarak geçen, özgün haliyle Grekçe 1462 sayfadan oluşan eserler bütünü, derslerinin, kendisi ya da öğrencileri tarafından tutulmuş notlarından oluşur.

Aristoteles, en önemli eserlerinden biri olan *Politika*'da, Yunan kent devletlerinin anayasalarını karşılaştırmalı olarak inceler. 1890 yılında Mısır'da bir papirüs üzerinde bulunan *Atinalıların Devleti* ise, Atina'nın en eski tarihini, demokrasinin kuruluşunu ve gelişme sürecini, oligarşik yapıyı, vatandaşlık hakları, halk meclisleri, memurlar ve mahkemelerle ilgili durumları ele alıyor. 69 bölümden oluşan eser, ilk 40 bölümde Atina'daki tarihsel gelişmeyi anlatırken, diğer bölümler kentin siyasi yapısı hakkında genel bilgiler veriyor. Kimi eksik bölümleri olmasına karşın, *Atinalıların Devleti*, Eski Yunan'daki siyasal ve kamusal hayatı öğrenmek isteyen okurlar ve araştırmacılar için eşsiz bir hazine sunuyor.

internet satış:
www.saykitap.com 7,50 TL
ISBN 978-605-02-0281-6
9 786050 202816
SAY YAYINLARI